

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

obor sociální a kulturní ekologie

Bc. Barbora Michálková

**Proměny veřejné zeleně a její kultivace na
přelomu 19. a 20. století (případová studie
města Kolína)**

Diplomová práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Václav Matoušek, CSc.

Praha 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila pouze uvedené prameny a literaturu. Tato práce nebyla využita k získání jiného titulu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a v elektronické databázi vysokoškolských kvalifikačních prací a v souladu s autorským právem používána ke studijním účelům.

V Kolíně dne 5. ledna 2015

Bc. Barbora Michálková

Poděkování:

Touto cestou si dovoluji poděkovat všem, kteří mě během vytváření mé diplomové práce podporovali. Za odborné vedení a věcné připomínky děkuji svému vedoucímu diplomové práce prof. PhDr. Václavu Matouškovi, CSc. Poděkování patří také pracovníkům Státního okresního archivu v Kolíně, zejména Mgr. Jaroslavu Pejšovi za jeho cenné rady.

V neposlední řadě můj dík patří rodině za jejich podporu a trpělivost v průběhu studia.

Obsah

ABSTRAKT	6
1. ÚVOD.....	8
1.1. Předmět a cíle práce	9
1.2. Prameny a metody	10
1.3. Rešerše literatury	11
A. TEORETICKÁ ČÁST.....	15
2. Vymezení pojmu industrializace a průmyslová revoluce	15
2.1. Utváření veřejného prostoru měst od počátku průmyslové revoluce	16
2.2. Proměny společnosti se zaměřením na vybrané aspekty vztahu ke krajině	19
3. Postavení okrašlovacích spolků v rámci ochrany přírody a krajiny	24
3.1. Hlavní vývojové aspekty okrašlovacích spolků a činnost Svazu okrašlovacích spolků.....	27
3.2. Předmět péče okrašlovacích spolků.....	28
4. Charakteristika a klasifikace ploch zeleně ve městech.....	30
4.1. Veřejná zeleň a její vývoj při přechodu z tradiční k moderní společnosti	32
4.2. Environmentálně šetrné tendence v urbanistickém plánování.....	35
B. REGIONÁLNÍ SONDA.....	38
5. Charakteristika města Kolína v období industrializace.....	38
5.1. Nástin socioekonomického vývoje a jeho dopadu na město Kolín	38
6. Okrašlovací spolek Kolín a jeho charakteristika.....	46
7. Veřejná zeleň jako součást městského organismu	48
7.1. Zálabské předměstí	48
7.2. Pražské předměstí	54
7.3. Kouřimské předměstí.....	57
7.4. Kutnohorské předměstí.....	61
7.5. Vnitřní město	63
8. Veřejná zeleň a její krajinné úpravy - Borky a Dolní ostrov	64
8.1. Dolní ostrov	65
8.1.1. Vývoj do konce 19. století	65

8.1.2. Vývoj od počátku 20. století do roku 1918.....	70
8.1.3. Vývoj po první světové válce	73
8.2. Borčky	74
8.2.1. Vývoj do roku 1918	75
8.2.2. Vývoj po roce 1918.....	77
9. Proměny funkčního využití veřejné zeleně na přelomu 19. a 20. století.....	81
10. Podstata činnosti okrašlovacího spolku	85
ZÁVĚR	89
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	95
SEZNAM OBRÁZKŮ	100
SEZNAM PŘÍLOH.....	100

ABSTRAKT

Předkládaná diplomová práce si klade za cíl posoudit, k jakým proměnám veřejné zeleně docházelo na přelomu 19. a 20. století s důrazem na plochy, které primárně sloužily pro kulturní a společenské využití. Jedním z nejvýraznějších subjektů vytvářejících specifický ráz krajiny v industriálních městech v tomto období jsou okrašlovací spolky, na jejichž význam se pokusím touto prací poukázat. V úvodních kapitolách je problematika zařazena do historicko-sociálního kontextu, vymezeny jsou základní pojmy spojené s industriální společností. Představena je podstata fungování okrašlovacích spolků společně s předmětem jejich činnosti. Nutnou součástí práce je taktéž pojednání o významu zeleně, její vývoj a typologie. Druhý oddíl zahrnuje regionální sondu věnující se přeměně zeleného prostранství v rámci městského organismu Kolína v průběhu jeho proměny v moderní průmyslové město. Na základě získaných archivních dat je v rámci této problematiky zhodnocena činnost místního okrašlovacího spolku, což umožnilo vytvoření příspěvku týkajícího se dosud nedostatečně zanalyzovaného vztahu společnosti a veřejné zeleně.

Klíčová slova

okrašlovací spolek, životní prostředí, veřejná zeleň, úprava zeleně, industrializace, rekreační aktivity, Kolín

ABSTRACT

The submitted diploma thesis aims to evaluate which transformations of the public green occurred at the turn of the 19th and 20th century with the emphasis on areas primarily used for the cultural and social purposes. One of the most significant subjects creating the specific landscape in the industrial cities in this period are the beautification associations; the objective of the thesis is to point out to their importance. In the introductory chapters the issue is integrated into the historical and social context, the basic terms related to the industrial society are defined. The fundamental of running of the beautification associations together with their activities are introduced. The necessary part of this work is also a treatise concerning the importance of public green, its development and typology. The second part includes the regional probe devoted to the transformation of green space within the city Kolín during its transformation into the modern industrial city. On the basis of acquired archival data, is in the frame of this issue, evaluated the activity of the local beautification association, which enabled the creation of contribution regarding the still insufficiently analysed relationship between the society and public green.

Keywords

beautification associations, environment, public greenery, greenery adjustments, industrialization, recreational activities, Kolín

1. ÚVOD

V průběhu procesu industrializace se setkáváme se zásadní proměnou chování společnosti ve vztahu k životnímu prostředí, projevující se exploatací značného množství přírodních zdrojů a znečišťováním přírody cizorodými látkami s ještě vyšší mírou intenzity než v epochách předcházejících. Město zažívá v období industrializace pozvolný přechod, kdy se ze společnosti tradiční stává společnost moderní (průmyslová), což je doprovázeno nezadržitelným rozrůstáním měst s postupným vytvářením souvislého zcela přeměněného prostoru, který vytlačuje zdejší přírodní prvky. Neuspokojivé životní podmínky obyvatel vedly urbanisty k vytváření různých koncepcí ideálních měst, z nichž z environmentálního hlediska nejvýznamnější se stala idea zahradních měst, která již v tehdejší době vyjadřovala uvědomění si významu zeleného prostoru pro zvýšení kvality lidského života. Zeleň totiž plnila řadu nezastupitelných funkcí, jedná se zejména o funkci zdravotně-hygienickou, estetickou, krajínotvornou, vodohospodářskou, půdoochrannou a rovněž psychologickou a rekreační. V souvislosti s poslední zmiňovanou funkcí se objevují snahy jednotlivců a později i organizovaných subjektů o vytváření veřejné zeleně, zejména o zřizování městských parků, ve kterých by si obyvatelé mohli odpočinout a načerpat novou energii. Na utváření vztahu člověka a přírody nemělo vliv pouze narušení krajinného rázu, ale také romantické hnutí přinášející obdiv k přírodě a ocenění její estetické stránky a utváření národnostního cítění. Od druhé poloviny 19. století se vlivem odstranění politických bariér a vytvoření spolkové legislativy stal jedním z typických rysů rodící se emancipované městské průmyslové společnosti rozmach spolků a občanského života. Již v 60. letech 19. století dochází ke vzniku okrašlovacích spolků, které se zanedlouho staly významnými subjekty aktivně pečujícími o intravilány a nejbližší okolí obcí. Předmětem jejich činnosti nebylo pouze nenápadné okrašlování obcí, jak se na první pohled může zdát, ale jednalo se rovněž o výsadbu jednotlivých stromů a keřů, stromořadí, zřizování cest, sadů a parků. Postupem času se spolky dopracovaly i k ochraně přírodních a kulturních památek a osvětové činnosti. Okrašlovacím spolkům dnes vděčíme za mnohdy zachované přírodní prvky ve městech, které je třeba i nadále chránit, protože je třeba považovat je za historický odkaz na kulturní hodnoty tehdejší doby.

1.1. Předmět a cíle práce

Stěžejním cílem předkládané diplomové práce bude zhodnotit, k jakým proměnám (v širším slova smyslu) městské veřejné zeleně docházelo na přelomu 19. a 20. století a zároveň poukázat na význam okrašlovacích spolků pro kultivaci této zeleně. Sekundárním cílem bude zasadit tuto problematiku do kontextu sociálního, ekonomického a politického vývoje společnosti. Diplomová práce je svou povahou teoreticko-empirická a obsahuje výzkum, jehož předmětem je případová studie města Kolína.

Nyní se otevírá prostor pro to, abychom si zmiňovaný cíl blíže specifikovali. Vycházím z předpokladu, že okrašlovací spolky byly na úrovni spolkové ochrany přírody (ve sledované době) nejvýraznějším subjektem, který se podílel na tvorbě krajiny industriálního města, proto jsem toho názoru, že problematiku okrašlovacích spolků a podoby veřejné zeleně nelze studovat odděleně. V obecném smyslu je tedy předmětem diplomové práce společnost a zeleň a jejich vztah (resp. vzájemné interakce) v nejrozmanitějších podobách z pohledu sociální a kulturní ekologie. V souvislosti s výše uvedeným si pro svou praktickou část kladu tyto výzkumné otázky:

- *Jakou podobu měla veřejná zeleň na přelomu 19. a 20. století?* V rámci této otázky se budu zajímat nejen o přeměny a formy veřejné zeleně, ale zohledním rovněž historické souvislosti dané doby. Zároveň se ve své regionální sondě pokusím zmapovat nejvýraznější prvky veřejné zeleně v jednotlivých částech města Kolína.
- *Jak se proměňovalo funkční využití konkrétních ploch zeleně?* Tato otázka je určitou podotázkou předešlé a zahrnuje tak proměnu veřejné zeleně v širším slova smyslu. Pokusím se zhodnotit, jakým způsobem docházelo ke změnám společenského a kulturního využití těchto oblastí a jak se to promítlo v podobě zelených prostranství.
- *Jaké postavení měl okrašlovací spolek v rámci společenského rozvoje města a jaký podíl měl na kultivaci veřejné zeleně?* Okrašlovací spolky jsou dnes již poměrně známé, přesto však může být nejasné, do jakých konkrétních činností se spolky zapojovaly. Účelem práce tak bude tyto aktivity promítnout v rámci celkové kultivace městské veřejné zeleně na pozadí kulturně-hodnotových proměn dané doby. Součástí této otázky bude rovněž určit zásadní aspekty fungování okrašlovacího spolku v Kolíně (za pomoci vymezení jeho vnitřní struktury).

Časově jsem vymezila téma od 60. let 19. století, kdy dochází k první zakladatelské vlně okrašlovacích spolků, do 30. let 20. století, nejednou si ovšem dovoluji určitý časový přesah. Na závěr této kapitoly je třeba poznamenat, že předkládaná diplomová práce má multidisciplinární charakter a využívá především poznatky z historie, environmentálních dějin, historické geografie, ochrany životního prostředí a územního plánování.

1.2. Prameny a metody

Diplomovou práci lze rozčlenit do dvou vzájemně propojených oddílů, ve kterých jsou využívány různé zdroje. Tuto studii můžeme považovat jako případovou, stěžejní metodou je analýza dokumentů. Ve své teoretické části využívám texty sekundární povahy, které umožňují zasadit práci do širšího kontextu (viz kapitola Rešerše literatury). Téma kolínské veřejné zeleně dosud nebylo podrobena vědeckému bádání, stejně tak neexistuje žádná odborná literatura k tomu, která by reflektovala zdejší okrašlovací spolek. Ke zpracování regionální sondy bylo nutné využít dostupné archivní materiály z fondů Státního okresního archivu Kolín¹, které mi umožnily blíže se seznámit proměnami, ke kterým v daném regionu ve sledované době došlo. Tyto archivní prameny a literatura budou analyzovány, přičemž bude ověřena komparativní metodou pravdivost těchto zdrojů informací, a posléze bude pomocí syntézy z jednotlivých částí vytvořen komplexní celek, který by měl určit konkrétní podobu zeleně města Kolína na přelomu 19. a 20. století a aktivity okrašlovacího spolku.

Činnost spolků se dá nejlépe zmapovat pomocí materiálů nacházejících se v jejich vlastních fondech. Klíčovým pramenem pro mé studium se tak stala *Kniha zápisů ze schůzí okrašlovacího spolku 1877-1910*. Jedná se o pramenný materiál, ze kterého můžeme vyčíst nejen seznam členů a strukturu spolku, ale především jeho správu a financování (příjmy a výdaje) a přehled jednotlivých aktivit za příslušné období. Údaje jsou v některých letech ovšem mnohdy strohé a psaný text je mnohdy jen stěží čitelný. Navíc se jedná o jediný materiál vytvořený spolkem, z tohoto důvodu je důležité tento pramen doplnit ještě o další archiválie. Příkladem hojně využívaného zdroje jsou záznamy z kronik města Kolína (*Paměti královského města Kolína* sepsané bývalým učitelem Františkem

¹ Pobočka Státního okresního archivu v Praze.

Potůčkem z let 1886 – 1900)², které se staly důležitým svědectvím dané doby. Vytvořený obraz tohoto typu pramene částečně závisel na osobnosti a zkušenostech kronikáře, což se projevuje i v Potůčkově kronice, kde autor svým osobitým způsobem důkladně zaznamenává činnost městské rady, spolků a veřejných institucí, komentuje politické a společenské události. Můžeme se zde ale dočíst i o přírodních katastrofách, urbanistickém rozvoji atd. Přes určitou nepřehlednost se však jedná o vypovídající dílo podávající poměrně komplexní obraz tehdejší doby. Pro zpracování diplomové práce bylo využito i dalších dostupných *Kronik města Kolína (1918-1923 a 1924-1929)*, které jsou sepsány přehledným chronologickým způsobem. Z našeho hlediska je podstatné, že poskytují též cenné informace z kulturního a společenského života v Kolíně.

Pro doplnění informací posloužil i dobový regionální tisk, který přináší základní informace o úpravách veřejné zeleně a jejího využití (*Labské proudy, Hlas demokracie*). V rámci studia regionální historie bylo využito zejména vlastivědné periodikum *Věstník klubu čsl. turistů odboru Kolína* z let 1924-1941 vydávaný stejnojmennou organizací. Dalším pilířem pro zpracování této práce se stal archivní zdroj, který vypovídá o plánovaných i vykonaných činnostech vyvolaných z popudu předních představitelů města, *Protokoly ze schůzí městského zastupitelstva* z let 1871-1927 (v několika svazcích). Pro studium města jsou cenným zdrojem poznání dobové fotografie, ve kterých je vyobrazena podoba určitých částí městské veřejné zeleně, což nám pomohl určit její vývoj a doplnit potřebné informace.

1.3. Rešerše literatury

Kromě úvodní části je předkládaná práce rozčleněna do různých (avšak vzájemně propojených) tematických částí, které jsou klasicky rozděleny na kapitoly a podkapitoly. Stejně tak literaturu, která byla použita k vypracování této diplomové práce, lze rozdělit do několika skupin.

V rámci studia problematiky industrializace je stěžejním dílem kniha *Dějiny*

² František Potůček v roce 1901 umírá, městská kronika poté není zpracovávána až do roku 1918, kdy se psaní kroniky ujímá Antonín Straka.

*hospodářství českých zemí*³ autorů Jakubce a Jindry, která poměrně detailně pojednává o trendech v hospodářském a kulturně-sociálním vývoji v období industrializace. Pro nás jsou určující zejména úvodní kapitoly, kde autoři vymezují pojem industrializace a fenomény na ní vázané. Známým teoretikem průmyslové revoluce je Jaroslav Purš, který ve své publikaci *Průmyslová revoluce v českých zemích*⁴ mj. pojednává o tom, jak postupovala průmyslová revoluce napříč obory. Užitečný přehled o tom, jak se měnila podoba měst v souvislosti s přetvářením společnosti nám poskytla svým dílem *Kapitoly z dějin evropského města*⁵ Marie Homerová, která se zde v první řadě zabývá lidskými sídly vznikající již od pravěku. Autorka upozorňuje na to, že každé období v lidské historii bylo determinováno soudobou ekonomikou a politickou situací, světonázorem, technickými možnostmi, kulturním prostředím a každodenním životem, z čehož vychází i v jednotlivých kapitolách (konkrétně i v závěrečné části knihy, ve které pojednává o průmyslové expanzi ve městech). Mezi inspirativní a ve svém oboru ojedinělá díla patří publikace Václava Matouška s názvem *Čechy krásné, Čechy mé*⁶, která komplexně mapuje fenomény, kterými člověk přetvářel krajinu zejména v období industrializace.

Z literatury věnující se urbanistickým proměnám měst jsem využila publikaci Jiřího Hruzy a Josefa Zajíce *Vývoj urbanismu II.*⁷, která mj. přehledně představila koncepce z 19. a 20. století na ozdravení měst (vznikající jako reakce na zhoršující se životní prostředí). Ve své diplomové práci je však stěžejní, jakou podobu měla ve sledované době zeleň tvořící veřejné prostranství měst. K tomuto tématu se vztahuje práce *Zeleň v historii měst*⁸ autora Jiřího Kupky, která analyzuje různé typy veřejné zeleně od středověku až k moderní podobě měst. Funkce zeleně a její struktura je předmětem starší publikace *Funkce zeleně v životním prostředí*⁹ od Bohumila Kavky a Jaroslavy Šindelářové.

Další tematický celek se již věnuje novodobým ochranářským snahám (se zaměřením na problematiku péče o životní prostředí obcí), k čemuž jsou využívány publikace pojednávající o celkovém vývoji ochrany přírody a krajiny. Jednu z nich přináší

³ JAKUBEC, Ivan – JINDRA, Zdeněk. *Dějiny hospodářství Českých zemí. Od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha: Karolinum, 2007.

⁴ PURŠ, Jaroslav. *Průmyslová revoluce v českých zemích*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1960.

⁵ HOMEROVÁ, Marie. *Kapitoly z dějin evropského města*. Praha: Akropolis, 2012.

⁶ MATOUŠEK, Václav. *Čechy krásné, Čechy mé. Proměny krajiny Čech v době industriální*. Praha: Krigl, 2010.

⁷ HRŮZA, Jiří – ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu II*. Praha: Nakladatelství ČVUT, 1996.

⁸ KUPKA, Jiří. 2006. *Zeleň v historii města*. Praha: Nakladatelství ČVUT, 2006.

⁹ KAVKA, Bohumil – ŠINDELÁŘOVÁ, Jaroslava. *Funkce zeleně v životním prostředí*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1978.

Jan Čeřovský se svými *Základy ochrany přírody*¹⁰. Při zpracování diplomové práce byla využita monografie *Podstata, cíl a organizace okrašlování - hlavně po stránce národohospodářské a esteticko-výchovné*¹¹ Jana Urbana Jarníka, ve které nalezneme mnoho odborných doporučení okrašlovacím spolkům pro jejich činnosti, zároveň představuje také činnost Svazu okrašlovacích spolků v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, jehož byl na jeho zrodu předsedou. V neposlední řadě je třeba zmínit uznávaného ochránce přírody Jana Svatopluka Procházku a jeho útlé dílo *Okrašlování a ochrana domoviny: vzorcová přednáška o úkolech a cílech spolků okrašlovacích a ochranných*¹² a obsáhlejší *Ochrana přírody a přírodních památek I.*¹³, ve kterém upozorňuje na negativní ovlivňování přírody a krajiny a podává cenné rady, jakým způsobem lze zlepšovat životní prostředí. Z těchto publikací se dozvíme mnohé o tehdejších pojetí životního prostředí a pokusech o jeho ochranu. Přesuneme-li se do novější odborné literatury, která sleduje proměny ve vnímání krajiny, tak je třeba zmínit Karla Stibrála a jeho publikace, ve kterých autor z estetického hlediska pojednává o oceňování krás od antiky po přírodu novověku.¹⁴ Vztahem člověka ke krajině zejména ze sociálního a kulturního hlediska se zabývá známá socioložka Hana Librová ve své zajímavé publikaci *Sociální potřeba a hodnota krajiny*¹⁵, nalézáme v ní rovněž pojednání o okrašlovacích spolcích (součástí je i nutná kritická reflexe). Užitečné pojednání o podobách vztahu k místu v dějinách podává Dana Zajoncová, která se v samostatné kapitole v rámci publikace *Prameny paměti: sedm kapitol o kulturně historickém dědictví pro potřeby výchovné praxe*¹⁶ zaměřuje na předmět činnosti okrašlovacích spolků a především na opomíjené pozadí jejich vzniku.

Nejsem si vědoma toho, že by některá vysokoškolská práce do hloubky analyzovala již zaniklý okrašlovací spolek, jehož počátek datujeme do druhé poloviny 19. století. Bylo však sepsáno již několik vysokoškolských prací, ve kterých na teoretické rovině tyto spolky figurovaly jako součást vývoje ochrany přírody. Jedná se zejména o diplomovou práci Evy Hájkové *Vývoj ochrany přírody a krajiny na Vlašimsku v kontextu zdejšího*

¹⁰ ČEŘOVSKÝ, Jan. *Základy ochrany přírody*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství UK, 1966.

¹¹ JARNÍK, Jan Urban. *Podstata, cíl a organizace okrašlování - hlavně po stránce národohospodářské a esteticko-výchovné*. Praha: Svaz českých spolků pro okrašlování, 1911.

¹² PROCHÁZKA, Jan Svatopluk. *Okrašlování a ochrana domoviny: vzorcová přednáška o úkolech a cílech spolků okrašlovacích a ochranných*. Praha: Svaz čl. spolků pro okrašlování a ochranu domoviny, 1922.

¹³ PROCHÁZKA, Jan Svatopluk. *Ochrana přírody a přírodních památek, díl I*. Praha: Český čtenář, 1926.

¹⁴ Např. STIBRAL, Karel *Proč je příroda krásná? Estetické vnímání přírody v novověku*. Praha: Dokořán, 2005.

¹⁵ LIBROVÁ, Hana. *Sociální potřeba a hodnota krajiny*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1987.

¹⁶ ZAJONCOVÁ, Dana. *Kulturně historické dědictví v péči místních komunit*, In: *Prameny paměti: Sedm kapitol o kulturně historickém dědictví pro potřeby výchovné praxe*. Praha: Katedra dějin a didaktiky dějepisu PedF UK, 2008.

vlastenecko-regionálního hnutí a vývoje ochrany přírody v českých zemích od počátků do roku 1989¹⁷ nebo výtečná diplomová práce Kateřiny Léblové *Sociální motivace k ochraně přírody v ČR do roku 1956: analýza vybraných (chráněných) území*.¹⁸ Na katedře sociální a kulturní ekologie již před několika lety vzniklo dílo o okrašlovacích spolcích pod názvem *I za plotem je náš svět. Případová studie Okrašlovacího spolku v Jílovém u Prahy*¹⁹ autorky Diny Riegerové, jedná se ovšem o analýzu současného okrašlovacího spolku a o původním spolku je zde pouze stručná zmínka.

Literatura, ze které čerpám ve druhém oddílu, se již vztahuje ke konkrétnímu regionu a jeho hospodářskému a společenskému vývoji města v období industrializace. Na konci 90. let minulého století vyšly o kolínském průmyslu publikace *Rozvoj kolínského průmyslu: 150 let*²⁰ od Jaroslava Kronuse a publikace *Historie a současnost podnikání na Kolínsku*²¹ Ladislava Jouzy. O kolínském průmyslu pojednává i diplomová práce *Kolín 1850-1914. Hospodářský a urbanistický vývoj*²². Tato práce je skutečně bohatým zdrojem informací, i když text je bohužel místy velmi popisný a nezahrnuje pojednání o veřejné zeleni. Zdeněk Jelínek a Zdeněk Helfert jsou autory obsáhlé knihy *Kolínsko*²³, jež se zaměřuje na společenský, politický a hospodářský vývoj a podává tak ucelený obraz o městě Kolín a jeho okolních obcích.

¹⁷ HÁJKOVÁ, Eva. *Vývoj ochrany přírody a krajiny na Vlašimsku v kontextu zdejšího vlastenecko-regionálního hnutí a vývoje ochrany přírody v českých zemích od počátků do roku 1989*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, FSS, 2007.

¹⁸ LÉBLOVÁ, Kateřina. *Sociální motivace k ochraně přírody v ČR do roku 1956: analýza vybraných (chráněných) území*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, FHS, 2012.

¹⁹ RIEGEROVÁ, Dina. *I za plotem je náš svět. Případová studie Okrašlovacího spolku v Jílovém u Prahy*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, FHS, 2012.

²⁰ KRONUS, Jaroslav. *Rozvoj kolínského průmyslu: 150 let*. Kolín: Městský úřad, 1998.

²¹ JOUZA, Ladislav. *Historie a současnost podnikání na Kolínsku*. Pardubice: Naklad. Městské knihy, 1999.

²² HOLOVSKÝ, Jan. *Kolín 1850-1914. Hospodářský a urbanistický vývoj*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, FF, 2011.

²³ JELÍNEK, Zdeněk – HELFERT, Zdeněk. *Kolínsko*. Praha: Středočeské nakladatelství a vydavatelství, 1990.

A. TEORETICKÁ ČÁST

2. Vymezení pojmu industrializace a průmyslová revoluce

Přestože je problematika industrializace a průmyslové revoluce již poměrně dobře popsána, pojmy se i dnes mnohdy zaměňují. Podle Jakubce a Jindry je však industrializace širší pojem zahrnující průmyslovou revoluci. Průmyslovou revolucí v tomto smyslu označujeme jako několik desetiletí trvající a dynamický komplexní proces nástupu a rozmachu továrního (strojního) průmyslu, zatímco industrializací definujeme jako dlouhodobý, kontinuální a dodnes neukončený proces velké civilizační transformace společnosti agrární²⁴ v moderní průmyslovou společnost, ve které žijí lidé z velké části ve městech.²⁵ Z výše uvedeného je zřejmé, že pojmy nemůžeme považovat za totožné.

Průmyslová revoluce v sobě zahrnuje proměnu způsobu výroby, která symbolizuje přechod od manufakturní a řemeslné výroby k tovární výrobě.²⁶ V plné míře se projevovala po objevení zásadních technických a technologických vynálezů, převratů v ekonomice a výrobě a paralelních výrazných proměn v sociální struktuře.²⁷ Je obecně známo, že průmyslová revoluce započala ve Velké Británii v polovině 18. století a odtud se postupně šířila i do dalších zemí Evropy a koneckonců i dalších zemí světa (dáno rozdílnými ekonomickými, institucionálními a přírodními podmínkami). Periodizace průmyslové revoluce není jednotná. Purš například rozlišuje její 3 etapy - průmyslová (60. - 80. léta 18. st. – konec 19. st.), technickovědecká (80. léta 19. st. – 30. léta 20. st.), vědeckotechnická (19. a 20. století).²⁸

V průběhu těchto etap jsme svědky toho, jak se mění vedoucí postavení jednotlivých výrobních odvětví. Hlavním produkčním oborem u nás na přelomu 18. a 19. století je textilní průmysl (zejména plátenictví²⁹) rozšířený především v podhorských oblastech. Dominantním odvětvím se stalo taktéž hutnictví, které bylo doménou zejména šlechtických podnikatelů, kteří disponovali surovinami a potřebnými finančními a lidskými

²⁴ Tento přechod byl poměrně pozvolný a nelze ho vnímat jako úplný odklon od zemědělství. V zemědělství dochází vlivem průmyslové revoluce k využívání mnoha inovací, které činnost zefektivnily.

²⁵ JAKUBEC – JINDRA, c. d., s. 9.

²⁶ PURŠ, Jaroslav. *Průmyslová revoluce v českých zemích*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1960. s. 5.

²⁷ JAKUBEC – JINDRA, c. d., s. 9.

²⁸ PURŠ, J. *Průmyslová revoluce. Vývoj pojmu a koncepce*, Praha: Academia, 1973, s. 365.

²⁹ Rozšířeno bylo však i bavlnářství a na něj vázané kartounářství.

zdroji. Ve své tradici pokračoval sklářský průmysl. U nás se na rozdíl od zdejších typických průmyslových aglomerací zpočátku vytvářely spíše menší rozptýlené oblasti. Se zaváděním strojů do výroby se začínají formovat i budoucí průmyslové oblasti (západní a severní pohraničí, severní Morava a velká města). Mechanizace proniká nejprve do textilní výroby, hutnictví a strojírenství.³⁰ Rozvoj průmyslu si vyžádal vznik železnic, který zapříčinil poptávku po železe a oceli. V úrodných oblastech dominovalo zejména potravinářství. Na přelomu 19. a 20. století již hlavní směr určuje strojírenství, elektrotechnika, chemie, spalovací motory atd.³¹

2.1. Utváření veřejného prostoru měst od počátku průmyslové revoluce

Průmyslová revoluce je považována za hlavní zdroj ekonomického růstu a příčinu k nastartování industrializačního procesu.³² Hlavním rysem tehdejší doby se staly městské živnosti, řemeslo a tovární průmysl, tedy sekundární sektor národního hospodářství (předchozí období spočívalo na primárním sektoru). V průběhu industrializace se do popředí dostává také terciární sektor (neboli sektor služeb), který se tak stává nedílnou součástí z hlediska zvyšujícího se počtu obyvatel ve městech.

Z demografických údajů je dobře zřejmý růst počtu obyvatel, který zaznamenáváme zejména tehdy, kdy je již vázána velká část lidských aktivit do města. O tom svědčí i skutečnost, že v polovině 18. století žila ve městech desetina obyvatel českých zemí, do poloviny 19. století zde již žil každý pátý a konečně do konce 19. století již téměř každý druhý.³³ V této spojitosti se setkáváme se zásadním pojmem urbanizace, který je v obecném smyslu pojímán jako dlouhodobý proces koncentrace lidí do měst. Dnes je urbanizace čím dál tím častěji používaným pojmem a projevuje se snaha jej teoreticky zakotvit, což v současné době umožňuje klíčová publikace *Zrod velkoměsta*³⁴, jejíž autoři

³⁰ První parní stroj u nás zkonstruoval František Josef Gerstner v letech 1803-1807.

³¹ RANDÁK, Jan a kol. *Dějiny českých zemí*. Praha: Knižní klub, 2011, s. 212-213.

³² JAKUBEC – JINDRA, c. d., s. 10.

³³ FIALOVÁ, Ludmila. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta, 1998, s. 148.

³⁴ HORSKÁ, Pavla – MAUR, Eduard, MUSIL, Jiří. *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropy*. Praha: Paseka, 2002.

nahlíží na tento fenomén jako na součást celospolečenské proměny a označují urbanizaci jako proměnu sociálně-prostorových forem organizace společnosti. Ve druhé polovině 19. století vyvolaly velké ekonomické a společenské přeměny do tehdejší doby nevídané urbanizační procesy, které podnítily vznik rozsáhlých sídelních a průmyslových oblastí a daly základní podobu dnešním regionům.

Po příchodu průmyslové revoluce se změnilo postavení měst v rámci celého území, což bylo poměrně významným způsobem ovlivněno výstavbou železnic (vyvoláno potřebou zrychlení a zefektivnění dopravy). První parní železnice na našem území se začala budovat již v první polovině 19. století. První trasa (Severní Ferdinandova dráha) vedla v rámci monarchie z Vídně do Haliče a byly na ni postupně navázány odbočky do českých a moravských měst. Další rozvoj způsobilo vybudování Severní státní dráhy, do Prahy přijel slavnostně první vlak 20. srpna 1845.³⁵ Modernizace v dopravě³⁶ se týkala i samotných měst, kdy lidé již nebyli nuceni chodit dlouhé vzdálenosti pěšky. Docházelo k neustálému rozšiřování silnic a k objevování nových forem dopravy (na konci 19. století například tramvajová doprava). Nádraží ve městech se pak brzy staly centry městského života a k nim vedoucí ulice se mnohdy měnily v hlavní městské třídy s největším obchodním ruchem i dopravním provozem.³⁷

Města, která se dokázala rychle přizpůsobit novým podmínkám, si udržela svůj původní význam (např. Plzeň). Další své postavení definitivně ztratila (např. Kouřim), ostatní města objevila nová průmyslová odvětví, která jim umožnila náhlý růst (např. Pardubice, Kolín, Teplice, města severočeské uhelné pánve a další). V období největšího „hospodářského boomu“ bylo bezpochyby rozhodující, zda město dokázalo získat potřebný kapitál pro nové výrobní provozy a další obchodní činnosti, které by umožnily poskytnout pracovní příležitosti pro obyvatele.³⁸

S rozvojem přicházejí i nutné stavební proměny v historických částech města. Nepřehlédnutelné zásahy jsou spojeny s bouráním hradeb, původních fortifikačních systémů, které již dávno přestaly sloužit svému účelu, avšak dlouho se jako historický symbol města udržovaly. Z bezpečnostních důvodů bývalo kolem hradeb vytvářeno nezastavitelné pásmo³⁹, které bylo vhodné pro vytváření zelených pásů. V průběhu

³⁵ RANDÁK, Jan a kol. *Dějiny českých zemí*. Praha: Knižní klub, 2011, s. 213.

³⁶ Více o proměnách dopravních systémů v období průmyslové revoluce viz HLAVAČKA, Milan. *Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce*. Praha: Academia, 1990.

³⁷ HRŮZA – ZAJÍC, c. d., s. 194.

³⁸ FIALOVÁ, c. d., s. 149.

³⁹ KUPKA, Jiří. *Krajiny kulturní a historické: vliv hodnot kulturní a historické charakteristiky na krajinný ráz naší krajiny*. Praha: ČVUT, 2010, s. 123.

rozpínání měst dochází k dalším ztrátám z hlediska dochovaného kulturního a historického dědictví, když padly některé architektonické památky (historické budovy), které byly nahrazovány moderními objekty na nově vytvořených širokých ulicích. Za historickými jádry měst zase dochází k rychlému vytváření nových předměstí, kde byly umístěny (často neorganizovaně) průmyslové závody a sklady, vznikají zde dělnické kolonie, nové obytné čtvrti a veřejné budovy (např. plynárny, elektrárny, tržnice...).⁴⁰ Expanze měst vyvolala nutnost prodlužování inženýrských sítí a vytvoření příměstských ulic, což se stalo poměrně nákladnou finanční záležitostí. Toto gründerké období se vyznačovalo optimistickou vírou v neustálý růst a pokrok a okouzlení technikou a podnikáním se stalo tehdejší charakteristickým rysem smýšlení lidí v 19. století⁴¹

Problémem průmyslových regionů a velkého množství továren bylo od počátku znečišťování životního prostředí⁴² a znehodnocování městské krajiny⁴³. Na to ostatně poukazuje i Homerová (2012, s. 288): „*Továrny 19. století potřebovaly pro výrobu kvanta vody, stavěly se poblíž vodních toků. Voda byla zapotřebí na ohřev, barvení, chlazení a další výrobní postupy. Řeky, potoky a kanály představovaly nejlevnější zdroje energie, ale zároveň i stoky, kam se odhazoval veškerý odpad.*“⁴⁴

Nicméně již od druhé poloviny 19. století se setkáváme s prvními náznaky o opatření na ozdravení životního prostředí, objevují se zároveň první návrhy na městskou asanaci. Podstatné bylo, že se otevřely nové zdroje pitné vody, které byly přiváděny ze vzdálenějších míst v okolí města. Stejně tak městské služby a pravidelný odvoz odpadků se v závěru století staly samozřejmostí. Společně s tím se u nás na přelomu 19. a 20. století ustanovila instituce památkové péče a zavedla se legislativní ochrana historických památek, která měla zamezit bezohledné devastaci historických částí města a historických monumentů. O zachování historicky cenné zástavby bojovala rovněž různá sdružení dobrovolníků (např. Klub za starou Prahu).⁴⁵

⁴⁰ HRŮZA – ZAJÍC, c. d., s. 193.

⁴¹ HOMEROVÁ, c. d., s. 265.

⁴² Průmyslová revoluce přinesla základní změnu biogeochemického koloběhu, kdy došlo k nahrazení cyklického metabolismu na metabolismus jednosměrného proudu (přírodní suroviny se po svém použití přemění v dále nevyužívaný odpad). MOLDAN, Bedřich. *Globální problémy životního prostředí* [online]. c2003 [cit. 2014-12-05]. Dostupné z: http://www.czp.cuni.cz/knihovna/Publikace/global/kap_1.html.

⁴³ V této práci je město pojímáno jako jedno ze specifických částí krajiny, která je tvořena zbytky parkových ploch roztroušených v husté zástavbě vytvářející síť z ulic. Celý ekosystém je založený na importu rostlinné a živočišné potravy z okolí. Vstupy dále zahrnují sluneční světlo, vodu, paliva apod. Výstupy jsou ve formě splašků, odpadů, tepla apod. Městská krajina se vyznačuje vysokou hustotou introdukovaných plošek. (rozdělení krajinných typů podle FORMAN Richard, GORDON, Michel. *Krajinná ekologie*. Praha: Academia, 1993, s. 282-306)

⁴⁴ HOMEROVÁ, c. d., s. 269.

⁴⁵ Tamtéž, s. 293, 294.

Kromě nastíněného urbanistického vývoje, který nám umožňuje vhléd do tehdejší situace, bychom ovšem neměli zapomínat, že industrializace položila základ pro vznik řady společenských fenoménů.

2.2. Proměny společnosti se zaměřením na vybrané aspekty vztahu ke krajině

V předkládané diplomové práci se zaměřuji na proměny zeleně v souvislosti s lidskými aktivitami. Pro vytváření přírodních prvků (nejen v městské krajině) bylo odjakživa podstatné, jak lidé vnímali přírodu a krajinu jako takovou. Laicky řečeno, pokud bychom si neuvědomovali význam a krásu přírodních prvků, pravděpodobně bychom neměli motivaci bojovat za její existenci v sídelních útvarech.

Podle Stibrála obdiv k jednotlivým přírodním estetickým objektům existoval již od nepaměti a neustále se vyvíjel v průběhu historie, v kultuře. Záliba v estetickém vnímání přírody a krajiny ovlivňovala i další činnosti a lidské postoje – turistiku, cestování, ochranu přírody a vztah místních k domovu.⁴⁶ Významný zlom ve vnímání přírody a krajiny od konce 18. století nastal s příchodem hnutí zvané romantismus přinášející okouzlení nad přírodou a nad jeho jednotlivými prvky.⁴⁷ Reaguje na přílišnou racionalitu, osvícenství⁴⁸, oproti tomu se dostává do popředí cit a obrací se k nitru člověka, k jehož popisu využívají přírodu. Později se setkáváme s vlasteneckým chápáním krajiny, které oceňuje krajinu v dimenzi kulturní a sociální (krajinu jako předmět kolektivního, společenského cítění a zájmu).⁴⁹ Typické pro romantismus bylo značné zidealizování života na venkově, což ovlivnilo i pozdější pojmání života venkovanů. Ve městě vlivem romantismu dochází k rozvoji nového typu zahrad a parků, hlavní zásadou bylo respektování volné přírody a návaznost na širší nezkultivované krajinné okolí, což bylo v opozici k dosavadnímu

⁴⁶ STIBRAL, Karel. *Estetické hodnoty v krajině* [online]. c2008 [cit. 2014-11-01]. Dostupné z: <http://elearning.historickedictvi.com/zobraz/materialy/odborne-texty/estetika> .

⁴⁷ Příchod se v literatuře obvykle označuje rokem 1790 a jeho konec roku 1840.

⁴⁸ Objevuje se v době společenské a duchovní krize.

⁴⁹ Toto pojetí reagovalo na stav území české krajiny v 19. století, které bylo charakterizováno hustým osídlením a komunikacemi, kolem nichž byl na mezích a remízkách prostor pro keře a byliny. V polích stály vysoké stromové solitéry, vytvářející krajinné dominanty.

francouzského zahradního stylu.⁵⁰ Zpočátku romantici chrání pouze jednotlivé přírodní prvky (např. staré a památné stromy), později dochází k uvědomění, že je třeba chránit rovněž i jejich prostředí (projevem jsou první chráněná území).⁵¹ Hodnotové a ideové představy romantiků se tak staly podmínkou pro vytvoření prvních ochranných postojů a s tím souvisejících dalších fenoménů.⁵²

Pojetí přírody ve svém důsledku ovlivnilo i trávení volného času⁵³. Zpočátku se o volném čase hovořilo v souvislosti s vyššími a privilegovanými vrstvami obyvatel, ostatním totiž díky pracovní zaneprázdněnosti zbyl čas prakticky pouze na spánek. Po postupném snížení pracovní doby se oddělil čas práce a volného času, který lidé mohli využívat podle svých preferencí. Volný čas se stal symbolem osobní svobody člověka.⁵⁴

Na fenomén volného času se v současnosti lze dívat několika způsoby, nicméně většina autorů volný čas spojuje především s nástupem průmyslové revoluce, z tohoto konceptu vychází i předkládaná diplomová práce. Volný čas získává 3 zásadní odlišnosti ve srovnání s předchozí epochou:

- a) je individualizovaný, což znamená, že člověk s volným časem disponuje relativně samostatně (oproti tzv. primitivním společnostem, v nichž čas práce i čas oddechu byly podřízeny jednotné kolektivní kontrole obvykle formou náboženských regulí);
- b) je všeobecný, týká se tedy převážné většiny členů společnosti;
- c) je postaven do protikladu k pracovní době.⁵⁵

Podobně jako Patočková⁵⁶ vycházím z předpokladu, že veškeré způsoby trávení volného času jsou podmíněny kulturou a odehrávají se v rámci určitého sociokulturního systému.

V našem pojednání se pohybujeme na úrovni našeho území v pokračující transformaci, konkrétně ve druhé polovině 19. století, kdy se jednou z forem využívání volného času stal

⁵⁰ LIBROVÁ, Hana. *Láska ke krajině*. Brno: Blok, 1988, s. 74.

⁵¹ Romantismus a na něj navazující směry postupně upadaly, změnu přináší první polovina 19. století, kdy začíná docházet k jejich nahrazení realismem. Ten představoval změnu ve vnímání tím směrem, že se zobrazuje krajina bez jakékoliv idealizace a vzorem jsou přírodní vědy.

⁵² Tamtéž, s. 76.

⁵³ Výstižně pojem volný čas definuje Velký sociologický slovník, dle kterého se jedná o „čas, v němž člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků plynoucích ze společenské dělby práce nebo z nutnosti zachování svého biofyziologického či rodinného systému.“ MAŘÍKOVÁ, Hana a kol. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996, s. 156.

⁵⁴ O využití volného času v jeho nejrozmanitějších podobách viz LENDEROVÁ, Milena; JIRÁNEK, Tomáš; MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009.

⁵⁵ MAŘÍKOVÁ, c. d., s. 156.

⁵⁶ PATOČKOVÁ, Věra. *Volný čas jako kulturní fenomén*. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova, 2014, s. 13.

sport. Nejvýraznější sportovní aktivitou z hlediska vztahu člověka a přírody se v této době stala turistika, která byla zpočátku individuální záležitostí vyšších vrstev, o skutečně organizované turistice hovoříme zhruba od 60. let 19. století. Putování krajinou se stalo společenskou zábavou spojenou s návštěvami pamětihodných a historických míst.⁵⁷ Na rozvoj turistiky mělo přímý vliv zřizování komunikací, jednalo se zejména o neustále se rozšiřující železniční systémy, ale důležitou roli mělo také budování silnic a umožňování říčních plaveb.⁵⁸ To umožnilo obyvatelům stále ve větší míře cestovat z „nepřívětivého města“, ve kterém se projevoval nedostatek zelených ploch, i do vzdálenějších míst v přírodě. Zde mohli věnovat činnostem, které jim pomáhaly načerpat nové síly a zlepšovat fyzickou zdatnost. Lidé na přelomu 19. a 20. století tak již hojně užívají přírody, krajiny hor a lesů, ale zároveň na ni mají silný antropogenní vliv – začínají zde stavět rozhledny, hostince, jsou vytvářena turistická značení atd.⁵⁹ Zároveň se lidé snaží objevovat stále nová nedotčená území a rozšiřují tak svůj vliv na krajinu. K realizaci výletů docházelo zpočátku pod záštitou německých spolků, později se k nim přidávají tělovýchovné spolky (nejvýraznější z nich byl Sokol, konkrétně Tělocvičná jednota Pražská, která vznikla v roce 1862⁶⁰).⁶¹ Samotné turistické spolky u nás organizovaly vycházky a výlety až později. Silnou institucionální základnu si vybudoval Klub českých turistů, který vznikl pod vedením Vojty Náprstka v roce 1888.⁶² Díky tomuto hnutí bylo zřízeno velké množství nocleháren a vlastních objektů (rozhledny a chaty). Předmětem jejich činnosti byla rovněž ochrana přírodních a historických památek.⁶³ Se zmiňovanou turistikou šly na přelomu 19. a 20. století ruku v ruce i další formy organizovaného sportování, populární se stalo lyžování, cykloturistika, vodní sporty a další, které můžeme považovat za další činitele proměňující krajinu.⁶⁴ Veškeré tyto činnosti byly ovlivněny tehdejším vlasteneckým smýšlením. V rámci propojení turistiky se sportem a nového pojetí přírody se na počátku 20. století a vytváří i nová hnutí, vyjadřující svůj specifický vztah k přírodě. Jedná se například o skauting, který byl u nás spojen se jménem Antonína Benjamina Svojsíka.

⁵⁷ Tento příklon k venkovu se projevil v teoriích utopických autorů – jedním z odpůrců měst byl např. Ch. F. M. Fourier, který varoval před degradací půdy a krajiny a před plýtváním, které je tak charakteristické pro způsob života ve městě.

⁵⁸ MATOUŠEK, c. d., s. 186.

⁵⁹ STIBRAL, Karel. *Estetické hodnoty v krajině* [online]. c2008 [cit. 2014-11-01]. Dostupné z: <http://elearning.historickededictvi.com/zobraz/materialy/odborne-texty/estetika> .

⁶⁰ Starostou byl zvolen Jindřich Fügner, jeho náměstkem se stal Miroslav Tyrš.

⁶¹ Cílem sokolských tělovýchovných aktivit bylo utužení těla a mysli, členové spolku se podíleli rovněž na kulturním životě (sokolové pořádali zábavy a plesy atd.).

⁶² Činnost těchto spolků v konkrétním městě bude reflektována v kapitole Nástin socioekonomického vývoje a jeho dopadu na město Kolín.

⁶³ MATOUŠEK, c. d., s. 189.

⁶⁴ Více k jednotlivým sportovním aktivitám viz MATOUŠEK, c. d., s. 199-209.

Hlavní činností skautů byl pobyt ve volné přírodě a táboření, k čemuž využívali místa na hony vzdálené od měst, kde mohli realizovat své volnočasové aktivity. Se skauty jsou spojovány i počátky dalšího společenského fenoménu, kterým se stal tramping, jehož prudký rozvoj nastal ihned po první světové válce.⁶⁵ Tendenci stát se trampy měla městská mládež, která v této formě hledala způsob, jak si odpočinout ve volný den, sdružovat se s podobně zaměřenými lidmi a bez výraznějších finančních nákladů dočasně vystoupit ze všedního industrializovaného světa. Tato subkultura byla inspirována obrazem idealizovaného Západu a snažila se přijmout jeho osobní svobodu, samostatnost a prožívání dobrodružství.⁶⁶

Tento stručný nástin úniku do přírody formou volnočasových aktivit si klade za cíl poukázat na skutečnost, že lidé měli v tomto období poměrně silnou tendenci sdružovat se do různých skupin. Touha po využívání volného času tak byl jeden z faktorů, který zapříčinil velký rozmach spolků, které umožňovaly, aby mohl jedinec snáze realizovat „*své představy a tužby či se jenom bavil ve společnosti stejně nebo podobně smýšlejících lidí*“ (umožňoval identifikovat se a zařadit se do skupiny). V neposlední řadě mohli lidé díky spolkům ovlivňovat věci veřejné.⁶⁷

Jako předchůdce spolků můžeme označit například řemeslnické cechy, kupecké organizace nebo různá náboženská bratrstva a tajné společnosti. První pokusy o regulaci spolkových aktivit v habsburské monarchii se projevují již v polovině 18. století v souvislosti s rozvojem tajných a zednářských společenstev. Podle Drašarové nebyl vztah státu a spolků od jeho počátků nutně antagonistický. Pragmatické cíle řady čtenářských, osvětových, vědeckých, ale i charitativních a výrobních spolků byly v souladu s potřebami státu, z tohoto důvodu byly podporovány. Nevstupovaly totiž do opozice vůči státní moci, jako tomu bylo u politických spolků, jejichž činnost nebyla povolena. Od první poloviny 19. století je umožněno účinněji formovat vědomí specifických zájmů a spolčování je nástrojem emancipace měšťanských vrstev společnosti.⁶⁸ V tomto období je vytvořena řada právních norem, které přímo ovlivňovaly spolkový život (např. dekret dvorské kanceláře z roku 1840 upravující poměr soukromých spolků ke státní správě nebo nejvyšší

⁶⁵ Nejstarší osada u nás se nachází u Vltavy v oblasti zvané Svatojánské proudy. Významnou publikací o trampingu jsou *Dějiny trampingu* od Boba Hurikána (popisuje místa, která trampové navštěvovali).

⁶⁶ Svou roli hrál americký původ některých hnutí pracujících s mládeží, kterými budoucí trampové prošli, například woodcraft a organizace YMCA. POHUNEK, Jan. *Kultura trampů* [online]. c2011 [cit. 2014-10-27]. Dostupné z: <http://prebral.net/dok/kulttram.pdf>.

⁶⁷ LENDEROVÁ, Milena; JIRÁNEK, Tomáš; MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009, s. 111.

⁶⁸ DRAŠAROVÁ, Eva. *Stát, spolek a spolčování* [online]. c1993. [cit. 2014-09-15]. Dostupné z: <http://www.nacr.cz/E-publ/paginae/fulltext/1993/Drasarova.pdf>.

rozhodnutí z roku 1843 vyjadřující potřebu zvláštního povolení státní správy ke zřízení spolku).⁶⁹

Revoluční rok 1848, který vedl k mnoha společensko-politickým proměnám, představoval pro spolky jejich přímou politizaci. K jistému omezení práv dochází v roce 1852, kdy vzniká první všeobecná zákonná norma, která položila základ pro dozor státní správy nad spolky (měla sledovat jejich činnost a schvalovat stanovy).⁷⁰ Tento zákon položil právní základ zavedení trojstupňové povolovací praxe podle typu jednotlivých spolků v podobě císař, ministerstvo vnitra a zemský úřad. Do spolku musí být povolen každému, kdo splňuje předem stanovené podmínky (dle stanov spolku).⁷¹ Po pádu Bachova absolutismu dochází k uvolnění a tím i oživení spolkové činnosti.

Nicméně opravdovým zlomem ve spolkovém zákonodárství se stal rok 1867. 15. listopadu dochází k vydání zákona č. 134/1867 ř. z. o právu spolčovacím, který upravoval, za jakých okolností mohl spolek vzniknout (kompetentním orgánem bylo stále ministerstvo vnitra).⁷² V 39 paragrafech se věnoval záležitostem kolem vzniku, působení a zániku spolků.⁷³ Prosazením tohoto zákona došlo k návratu k ohlašovacímu systému a opět byly povoleny politické spolky. Zvláštními ustanoveními se musely řídit spolky výrobní, bankovní, kreditní, pojišťovací, důchodové, spořitelní a zástavní. Ze spolkového zákona byly vyčleněny náboženské společnosti a živnostenská společenstva. Spolčovací, shromažďovací a petiční právo bylo zaručeno tzv. prosincovou ústavou z roku 1867, která platila pro západní část monarchie. Spolkový zákon z roku 1867 a některá další ustanovení zákona z roku 1852 zůstaly v platnosti i po zřízení samostatného československého státu v roce 1918.⁷⁴

V první polovině 19. století se spolkový život soustřeďoval do hlavního města a dalších velkých měst, později se přesouvá i do venkovských měst a na vesnice. Spolky

⁶⁹ Nejvyšší svolení bylo třeba v případě spolků pro vědu a umění, pro rozvoj zemědělství a průmyslu, k provozování železnic a paroplavby, pro provoz zaopatřovacích a rentovních ústavů a spořitelen. JANÁK, Jan. *Spolky v českých zemích do roku 1951*. In: Politické strany a spolky na jižní Moravě. Břeclav – Brno: OA Břeclav, 1993, s. 61.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Stanovy spolku musely obsahovat informace o účelu spolku, prostředcích k dosažení tohoto účelu, způsobu vytvoření a obnovení spolku, sídle spolku, právech a povinnostech členů, orgánech spolkového vedení, náležitostech platných usnesení, způsobu řešení rozepří uvnitř spolku, zastoupení spolku navenek a konečně o způsobu rozpuštění spolku. ŠÚSTKOVÁ, Hana – POKLUDOVÁ, Andrea – KLADIWA, Pavel. *Prameny vztahující se ke spolkové činnosti*. In: *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku 2*, Ostrava: Filozofická fakulta, 2010, s. 178.

⁷² LENDEROVÁ – JIRÁNEK – MACKOVÁ, c. d., s. 112.

⁷³ Byl rozdělen do tří částí. První část se zabývala spolky všeobecně, druhá se týkala spolků politických a třetí obsahovala trestní a závěrečná ustanovení. ŠÚSTKOVÁ – POKLUDOVÁ – KLADIWA, c. d., 180.

⁷⁴ Více viz DRAŠAROVÁ Eva. *Soupis právních předpisů a dokumentů ke spolčovacímu právu z fondů Státního ústředního archivu v Praze od poloviny 18. století do roku 1918*. Sborník archivních prací, r. 40, č. 2, 1990, s. 297-343.

byly individuální záležitostí a postupem času vznikají nadřazené stupně organizovanosti, jako byly okresní spolky, zemské jednoty nebo svazy.⁷⁵

Po zákonodárném uvolnění tak nastal velký rozkvět spolků⁷⁶ nejrůznějšího charakteru, dochází například k legalizaci řady neformálních studentských spolků. V této době vznikají i potravní spolky, jež měly za úkol levně skupovat a prodávat potraviny a zlepšovat tak situaci dělníků. Rozvíjejí se dobrovolné hasičské sbory, v 70. a 80. letech se plně projevuje baráčnické hnutí. Ustavují se občanské a voličské kluby, stejně tak kluby sportovní. V 90. letech vznikají dělnické odbory a dochází k diferenciaci politických stran. Po roce 1900 se rozvíjí zejména dělnické hnutí, ale i studentské a podnikatelské spolky.⁷⁷ Vstup do spolku se stal módní záležitostí a členstvím se často projevovala rivalita vůči německým spolkům. Nejinak tomu bylo i u okrašlovacích spolků, o kterých bude vypovídat následující text.

3. Postavení okrašlovacích spolků v rámci ochrany přírody a krajiny

O ochraně přírody jsem se zmiňovala již v souvislosti s romantismem, který svým způsobem probudil zájem o přírodu a umožnil uvědomit si estetický a historický význam krajiny. Přehodnocení vztahu člověka a přírody, které bylo podníceno zároveň i plošnou exploatací přírodních zdrojů, se projevilo ve snaze ochrany některých přírodních a krajinných prvků a ve vzniku prvních chráněných území.⁷⁸ Rozlišujeme tři vzájemně se prolínající roviny, na kterých byla postavena ochrana přírody a krajiny – stát, jednotlivci a subjekty v podobě spolků.

Na úrovni státu se na přelomu 19. a 20. století začínají objevovat první mezinárodní

⁷⁵ LENDEROVÁ – JIRÁNEK – MACKOVÁ, c. d., s. 112.

⁷⁶ Největší nárůst zaznamenáváme pravděpodobně mezi lety 1880 až 1890, kdy vzrostl celkový počet spolků v našich zemích z 9 191 na 15 916. JANÁK, c. d., s. 76.

⁷⁷ DOHNALOVÁ, Marie. *Antropologie občanské společnosti: analýzy a interpretace s přihlédnutím k výsledkům vědecko-výzkumného a pedagogického zaměření Katedry oboru Občanský sektor FHS UK v Praze*. Brno: NAUMA, 2004, s. 54.

⁷⁸ Ochrana přírody (v dnešním slova smyslu) má u nás dlouhou tradici. Již Slované si vážili pramenů a vod, které uctívali. Mezi často citovaná ochrannářská opatření ze středověku patří zákoník Karla IV. „Majestas Carolina“, který stanovoval přísné tresty za poškozování lesů nebo například dekret Zikmunda o ochraně zvěře. Tato opatření však chránila především zájmy svých pánů a ochranu jejich majetku. Více viz ČEŘOVSKÝ, Jan. *Základy ochrany...*, c. d, s. 65.

snahy o zakotvení ochrany přírody. Významným mezníkem se stal rok 1895, kdy se konala první mezinárodní konference na ochranu ptactva (Paříž), k této problematice byla v roce 1902 podepsána mezinárodní úmluva. V našich zemích se na poli ochrany přírody a krajiny nevytvářely výraznější aktivity. Až později bylo ustanoveno zajištění vyškolených odborníků tzv. konzervátorů (na těchto postech mnohdy působily přední osobnosti okrašlovacích spolků). V roce 1913 se Rakousko-Uhersko účastnilo také Mezinárodní konference o ochraně přírody a krajiny (Bern), kde byla přijata iniciativa na zřízení konzultativní komise pro mezinárodní ochranu přírody v Basileji.⁷⁹ Za první republiky dochází k přesunutí ochrany památek (tedy i přírodních) pod působnost ministerstva školství a národní osvěty.

Počátky novodobé ochrany přírody a krajiny u nás jsou zmiňovány zejména v souvislosti s aktivitami jednotlivců, konkrétně šlechty, která si na svých panstvích nechává zřizovat první přírodní rezervace. Za jedny z nejstarších rezervací v Evropě považujeme Žofínský prales a Hojnou vodu, které zřídil v roce 1838 hrabě Buquoy. O dvacet let později byl rovněž vyhlášen rezervací Boubínský prales na panství Schwarzenbergů. Od počátku 20. století se vytváří další chráněné oblasti.⁸⁰ V období první republiky byly tyto snahy ovlivněny pozemkovou reformou, která připravila mnohé majitele o pozemky na chráněných lokalitách (byly dány do správy státu či rozprodány drobným vlastníkům), což mj. mělo za důsledek, že se o tato území neměl kdo postarat a dochází ke ztrátě cenných přírodních hodnot.⁸¹

Do poslední roviny řadíme kolektivní ochranu přírody a krajiny, která se v našich zemích projevuje od 60. let 19. století. Určitý vliv v oblasti ochrany přírody a krajiny měly turistické a vlastivědné spolky⁸², ale mezi nejvýznamnější subjekty patřily již zmiňované okrašlovací spolky. Předmětem činnosti těchto dobrovolných spolků byla zejména péče o vlastní domovinu a její zvelebování, což není zcela totožné s ochranou přírody v dnešním slova smyslu. V praktickém životě byly spolky zpočátku aktivní zejména ve výsadbě stromů a keřů, okrašlování květinami, zakládání sadů a parků a jejich údržby, zřizování cest a laviček apod. K ochraně přírodních a kulturních prvků se okrašlovací spolky dostávaly postupně. Zlom pro tyto spolky představoval vznik Svazu okrašlovacích spolků v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, který vytvořil stabilní institucionální základnu a

⁷⁹ PTÁČEK, Ladislav. *Dobrovolná ochrana přírody v ČR. Historie, současnost a perspektivy*. Praha: ČSOP, 2005, s. 5.

⁸⁰ Např. Šerák, Keprník, Labský důl...

⁸¹ LÉBLOVÁ, c. d., s. 28.

⁸² V problematice ochrany přírody a památek se angažuje i Klub českých turistů a další menší spolky, pro které však ochrana přírody nebyla hlavním předmětem jejich činnosti.

rozšířil působnost okrašlovacích spolků, které byly jeho součástí. Svaz si podle slov Jarníka kladl za cíl zejména pečovat o organizaci a sdružování spolků (pořádat sjezdy a přednášky, poskytovat odborné rady a právní ochranu), působit k všeobecnému rozvoji okrašlování, zalesňování a zvelebování krajiny (udíllet sazenice, podporovat snahy pro udržování čistoty a úpravy cest), podněcovat zájem o přírodu, dále chránit přírodu (geologické prvky, rázovitost země, ochrana rostlin a živočichů), dbát o ochranu přírodních, historických i uměleckých památek. Zároveň je třeba podle jeho slov činit opatření proti znešvařování měst i venkova a chránit lidové umění i se zřetelem k movitým předmětům a další.⁸³ Svou činností okrašlovací spolky do jisté míry reagovaly na tehdejší stav životního prostředí, který byl ovlivněn probíhající industrializací. Nicméně i přes tuto skutečnost nebylo cílem bránit hospodářskému vývoji, panovala spíše všeobecná idea, aby továrny a další průmyslové budovy nenarušovaly krásu krajiny. Ochrana domoviny tedy neměla být překážkou hospodářského pokroku, ale měla pomoci udržovat historické hodnoty.

Librová (1987) se zabývala motivacemi osob pro vstup do okrašlovacích spolků a pravděpodobně nepřekvapí, že jednou z nich byla záliba ve spolkovém životě. Dalším faktorem mohla být tehdejší módnost okrašlování jako takového, kterou nelze jednoduše odlišit od skutečného vztahu k okolní přírodě a krajině⁸⁴, což je potvrzeno i „*pozdějším úpadkem zájmové ochrannářské činnosti, který neměl reálný základ (např. ve zlepšení stavu přírody a krajiny), který byl naopak v rozporu s rostoucí naléhavostí ochrany přírody, i jejím rozchodem s frontou ochranářů – vědců.*“⁸⁵ Sociální struktura vedoucích členů okrašlovacích spolků se příliš neměnila. Jednalo se zpravidla o muže zaujaté pro ideu okrašlování, zvelebování a později pro ochranu přírody. Obvykle se jednalo o učitele, profesionální botaniky a zoology, architekty, zahradníky nebo jinak profesionálně orientované osoby vysokoškolského vzdělání jako jsou lékaři, advokáti nebo místní buržoazie (továrníci, majitelé,...), často přispívající na činnost okrašlovacích spolků. Z hlediska národnosti jsou u nás zpočátku okrašlovací spolky většinou německé (ve Svazu české).⁸⁶

⁸³ JARNÍK, Jan Urban. *Podstata, cíl a organizace okrašlování - hlavně po stránce národohospodářské a esteticko-výchovné*. Praha: Svaz českých spolků pro okrašlování, 1911, s. 45, 46.

⁸⁴ LIBROVÁ, *Sociální potřeba...* c. d., s. 64.

⁸⁵ Tamtéž, s. 65.

⁸⁶ Tamtéž, s. 63.

3.1. Hlavní vývojové aspekty okrašlovacích spolků a činnost Svazu okrašlovacích spolků

Jako první spolek tohoto typu je považován okrašlovací spolek v Kutné Hoře, který byl založen již v roce 1861. Další okrašlovací spolky vznikají například v Červených Pečkách (1864), Domažlicích (1867), Kosmonosích (1869), v Jičíně (1870), po jejich vzniku dochází k rozkvětu dalších spolků.⁸⁷ V roce 1880 fungovalo již 28 okrašlovacích spolků (patří sem i okrašlovací spolek v Kolíně), okolo roku 1904 jich bylo až 237. V roce 1913 existuje nejvíce spolků, přesněji 402.⁸⁸ Zlomovým obdobím pro okrašlovací spolky se stal rok 1904, kdy z iniciativy Dr. Jana Urbana Jarníka, jednoho z nejvýznamnějších propagátorů okrašlovacích snah⁸⁹, vzniká Svaz okrašlovacích spolků v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, který měl zastřešovat aktivity spolků. V roce 1909 dochází k přejmenování na Svaz pro okrašlování a ochranu domoviny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.⁹⁰ Podle názvu je zřejmé, že byla zdůrazněna ještě více ochrana domoviny.⁹¹ Tento pojem má svůj původ v Německu a vycházel z přesvědčení, že celý národ je úzce spojen se svou vlastí. Pod ochranou domoviny se skrývala ochrana přírody, péče o dochovaný krajinný ráz a rovněž ochrana přírodních památek.⁹² Z tohoto konceptu vycházely i české okrašlovací spolky: „*Ochrana domoviny musí stále připomínat, že i onen útvar kůry zemské různých pradob, jímž příroda obklíčila naše obzory, ony hory, roviny i údolí, jsou nerozdílnou součástí dějin naší vlasti, k jejímuž organickému životu živelnému nebo myšlenému přináležejí i její vegetace, její stromy, ať ve výskytu hromadném jako stromy samotáři, památkou udržované, nebo pro ni vysazované nebo zasazené kdysi dávno jako orientační rozcestník, ukazovatel cesty, nebo umělecky přikomponované jako dekorace nebo ochrana uměleckého díla.*“⁹³

Od počátku fungování vydává Svaz časopis pod názvem *Krása našeho domova*, který se stal bohatým zdrojem informací pro okrašlovací spolky, rovněž sloužil pro

⁸⁷ TIETZE, F. *Stanovy spolku pro okrašlování a ochranu domoviny*, In: JARNÍK, Jan Urban. Podstata, cíl a organizace okrašlování - hlavně po stránce národohospodářské a esteticko-výchovné. Praha, 1911, s. 7.

⁸⁸ PTÁČEK, Ladislav. *Okrašlovací hnutí a Svaz okrašlovací a ochranný*, In: PTÁČEK, Ladislav. 25 let ČSOP. Sborník materiálů konference Dobrovolná ochrana přírody v ČR Průhonice 10. a 11. prosince 2004. Brno, 2004, s. 19.

⁸⁹ Založil ve svém rodném městě Potštýně okrašlovací spolek.

⁹⁰ Je nutné dodat, že na našem území ještě na konci 19. století převažovaly spolky německé. Cílem Svazu tak bylo sjednotit české okrašlovací spolky.

⁹¹ TIETZE, c. d., s. 14-15.

⁹² HÁJKOVÁ, c. d., s. 8.

⁹³ EMLER, Jan. *Základ okrašlování – ochrana domoviny*, In: HUDEC, Rudolf. Pečujme o památky a krásy domova: sbírka úvah a pokynů pro kulturní pracovníky NS, veřejné práce osvětové, samosprávy a přátele památek uměleckých a přírodních. Praha: V. Kotrba pro Kulturní radu, 1941, s. 21.

rozšíření zájmu mezi veřejnost.⁹⁴ Obsah časopisu se od počátků věnoval různorodým oblastem týkajících se zejména okrašlování a ochrany přírodních a kulturních prvků. Zpočátku se jednalo spíše o jednodušší úvahy a články, postupně však vznikaly různé odborné články, na jejichž tvorbě se podíleli významní přírodovědci.

Okrašlovací spolky byly mnohdy napadány, že jsou některé jejich aktivity v rámci péče o lokální životní prostředí zbytečné, protože tyto úkony již vykonávala veřejná správa. To ovšem vyvracel Jarník, který oponoval, že tyto instituce jsou často až příliš zaneprázdňené, z toho důvodu se nemohou tak intenzivně věnovat např. výsadbě stromů. Obce si však zpravidla uvědomovaly hodnotu okrašlovacích spolků a z tohoto důvodu je v jejich činnosti hojně podporovaly. To samozřejmě umožňovalo zjednodušení a rozšíření aktivit okrašlovacích spolků, které bezpochyby profitovaly ze spolupráce s obcí.⁹⁵

Před první světovou válkou je součástí Svazu již valná většina celkového množství okrašlovacích spolků, které však posléze negativně ovlivnily obě světové války, ale i komunistický režim. V roce 1951 již Svaz nedokázal vzdorovat nepříznivé situaci a byl rozpuštěn (spolky, které ještě tuto situaci ustály, postupně vyhasínají nebo ukončují svou činnost).

3.2. Předmět péče okrašlovacích spolků

Ve své práci hojně využívám pojem okrašlování, proto je nutné si formulovat jeho tehdejší pojetí. Podle Procházky okrašlovat rovná se dělat něco krásným, vkusně něco učinit a uspořádat tak, aby pohled na to vzbuzoval pocit libosti. Příroda podle něj napravuje poklesky člověka, které tvoří svět nevkusným a upozorňuje na to, že naši předci věděli, co je krásné a podle toho také podoba jejich vlastní domoviny vypadala. Nabádal, že člověk musí při okrašlování zprvu vycházet ze svého bezprostředního okolí, například zútulnit vlastní byt.⁹⁶ Z podobného konceptu vycházelo i celkové okrašlování obce, což se stalo sice poměrně nákladnou činností, ale bylo nezbytným předpokladem pro udržení pořádku, čistoty a úpravného vzhledu (komplexní zvelebení lokality). S tímto obecným

⁹⁴ Časopis byl vydáván až do rozpuštění Svazu a dnes vychází dvakrát ročně pod hlavičkou Českého svazu ochránců přírody.

⁹⁵ MACHOVÁ, Nikola. *Ochrana přírody a okrašlovací hnutí*. Diplomová práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, FF, 2011, s. 33.

⁹⁶ PROCHÁZKA, c. d., s. 4-5.

pojetím okrašlování si ovšem v této práci nemůžeme vystačit, proto se zaměříme na jednotlivé činnosti okrašlovacích spolků.

Stěžejní činností, kterou se okrašlovací spolky zabývaly ve sledované době, byla výsadba stromů. Tehdejší autoři viděli důvody zalesňování nejčastěji jako ekonomické (stromy jako zdroj dřeva, ovoce), ale rovněž mu přikládali význam i z estetického a ekologického hlediska. Na problém mizejících lesních ploch upozorňoval již Procházka: „*Tam, kde zničeny byly lesy, rozhostila se chudoba, obyvatelstvo se vystěhovalo, vzdělanostní i mravní úroveň obyvatelstva poklesá... Stráně a výšiny lesů zbavené omyty jsou dešti, ornice je splavena, řeky pozbývají vody na valnou část roku, by jen hroznými přívaly suťovými lavinami zničily kraj. Podnebí se mění, vysychá a vápencové pohoří mění se v nehostinné útvary krasové.*“⁹⁷ Autoři zabývající se ochranou přírody zároveň zbrojili proti předsudkům, které vedly ke kácení lesních porostů (ať už se jedná o izolované stromy nebo o skupiny stromů).⁹⁸ Jednalo se například o argument, že vysázené porosty stíní nebo se díky nim snižuje úroda na polích, dochází k přemnožení škůdců, zvlhčení daného území a vzniká nepořádek z opadávání stromů. Okrašlovací spolky tak bojovaly za jejich vysazování a ochranu starých stromů, které nalézáme zejména u nynějších nebo bývalých lidských sídel, rozcestí, kostelů, na hrázích rybníků, na hřbitovech atd. Pro ochranu památných stromů vyvstala rovněž potřeba sestavit seznam stromů, o což se pokusil lesník Jan Evang (zveřejněn v časopise *Český lid* v roce 1908).⁹⁹ Okrašlovací spolky měly dbát o to, aby bylo v jejich působnosti o lesy a jednotlivé stromy postaráno formou ošetřování, obnovování a jejich kontroly, jestli nejsou pustošeny. Mnohdy však vyvstával problém nedostatku vhodných sazenic i přesto, že si Svaz kladl za cíl usilovat o jejich pravidelné zajišťování. Pravidelnou akcí okrašlovacích spolků byly stromové slavnosti, které vznikly po vzoru amerického „Arbor day“. Jednalo se o výchovný prostředek (pro děti, mládež i širší veřejnost), kterým měla být buzena a pěstována láska k okrasným i ovocným stromům. Probíhala většinou tak, že se žáci sdružovali kolem tribuny, kde se nacházel řečník hovořící o významu stromů. Součástí slavnosti byly také zpěvy, přičemž se za zvuků písní spouštěly mladé stromky do dříve připravených jamek, poté byly zasypány zeminou a přichyceny ke kůlům z důvodu jejich ochrany před větrem.

Vedle slavností stromových Svaz organizoval i slavnosti květinové, v roce 1909 byla založena tzv. Čechova květnice, tento odbor zařizoval výstavy vypěstovaných květin,

⁹⁷ Tamtéž, s. 13.

⁹⁸ Následující řádky vychází zejména z jednotlivých ročníků časopisů *Krásy našeho domova* a *stěžejního díla Jana Urbana Jarníka*.

⁹⁹ Po r. 1918 se staral o záchranu starých stromů státní památkový úřad.

zakládal školní zahrady, které sloužily vyučování a umožňovaly dětem pracovat v přírodě. Jarník ve své práci zdůrazňuje, jak je důležité pěstování květin dětmi pro probouzení a posílení jejich vztahu k přírodě. Děti měly na místech tomu určených v dohledu učitelů pěstovat stromy a okrasné keře a květiny, které měly vysazovat a na veřejných místech a stromy ošetřovat: „*Děti mají co nejvíce býti přidržovány v zahradnictví. Je to zdravá práce, zábavná práce a práce užitečná duševně i tělesně. Nejen že děti sílí na zdravém vzduchu, ale naučí se vážit si tělesné práce, i naučí se šetřit přírody.*“¹⁰⁰ Výchova a osvěta se však měla týkat všech věkových kategorií, což mělo v konečném důsledku zamezit poškozování vysázených stromů a laviček atd. Stejně tak spolky doporučovaly okrašlovat místo bydliště pomocí pěstování květin v zahradách před domem, ale také na pavlačích a balkonech.

Vedle těchto činností se okrašlovací spolky zabývaly též ochranou památek z důvodu obavy jejich zániku ve stále větší expanzi měst. Památku obecně můžeme charakterizovat jako „*movité i nemovité předměty či jejich soubory disponující historickou, uměleckou nebo přírodní hodnotou*“.¹⁰¹ Cílem prvních ochranářů nebylo zachovat vše v původním stavu, podle nich je místo toho třeba použít u kulturních památek citlivějšího přístupu, který pomůže cenné památky uchovat.

Činnosti konané okrašlovacím spolkem v konkrétním regionu nám o podstatě těchto specifických spolků napoví více, nejprve si ovšem vymežíme pojem zeleň, která byla okrašlovacími spolky aktivně kultivována.

4. Charakteristika a klasifikace ploch zeleně ve městech

Po společenskovední části práce se nyní otevírá prostor pro vymezení zeleně a jejích prvků. Tato problematika úzce souvisí se zahradnickou a krajinářskou tvorbou, cílem není podat vyčerpávající výklad vývoje zeleně a její kategorizace, spíše se zaměřím na hlavní trendy spojené se vznikem veřejné zeleně společně se základními koncepty, které zahrnovaly šetrné urbanistické koncepce.

Zeleň nemá jednotnou a ustálenou definici. Obecně se dá říci, že zeleň je tvořena

¹⁰⁰ PROCHÁZKA, *Okrašlování a ochrana...*, c. d., s. 7.

¹⁰¹ O památkách viz PROCHÁZKA, *Ochrana přírody...*, c. d., s. 34-36.

souborem přírodních prvků vyskytujících se ve volné krajině či v sídlech, kde se prolíná s vnitřní strukturou. V literatuře se setkáváme s mnoha různými systémy klasifikací zeleně. Nejprve si charakterizujeme zezeň volné krajiny (tzv. rozptýlená zezeň, zezeň mimo souvislé lesní porosty). Patří sem zejména jednotlivé stromy a jejich skupiny, keřové porosty, remízky, stromořadí, doprovodná zezeň vodních ploch, zezeň podél komunikací, porosty dřevin na mezích i na plochách nevhodných k hospodářskému využití. Jedná se zejména o zbytky lesů, které se dosud spontánně udržely v krajině buď na hospodářsky těžko využitelných místech, nebo dřevinné druhy, které odolaly různým způsobům poškození, druhy náhodně zavlečené, dále jednotlivé stromy či skupiny z různých důvodů člověkem uměle vysazené. Druhá skupina je tvořena rozsáhlejšími a složitějšími účelovými výsadbami jako jsou například historické zahrady, sady v rámci veřejných rekreačních ploch, příměstské lázeňské parky, ovocné sady, ochranné výsadby kolem zemědělských a průmyslových závodů atd. Pro naše účely je ovšem podstatná poslední kategorie, tzv. městská neboli sídelní zezeň. Řadíme sem parky, zahrady a uliční stromořadí v sídlištích i trávnickové plochy a veškeré zahradnické výsadby včetně květin.¹⁰² Zezeň v sídelním útvaru tedy zahrnuje plochy pokryté různými druhy vegetačního krytu, které jsou biologickými složkami hmotného životního prostředí. V polohách okrajových působí jako integrující činitel městského organismu a okolní krajiny.¹⁰³ Podle převládající funkce rozdělujeme městskou zezeň do pěti kategorií. První z nich je veřejná zezeň, o kterou se opírá tato práce. Jedná se o parky (okrskové, obvodové a ústřední), uliční zezeň, sady, lesní parky, zezeň v rekreačních oblastech, lázeňské parky, historické zahrady. Kategorie vyhrazené zeleně zahrnuje zezeň v obytných okrcích, u individuální zástavby, zahrady u škol, u sportovišť, u léčebných ústavů, hřbitovy, botanické a zoologické zahrady. Za ochrannou zezeň považujeme zelené plochy v obvodu průmyslových závodů a v pásmech hygienické ochrany. Do kategorie hospodářské zeleně řadíme hospodářské a účelové lesy, ovocné sady, výrobní zahrady a školky a zemědělské plochy. Konečně poslední skupinou je ostatní zezeň (např. zezeň v chráněných územích, doprovodná zezeň vodních toků, ochranné lesní pásy a další).¹⁰⁴

Městská zezeň a veřejná zezeň jsou často zaměňovanými pojmy. Z výše uvedeného je ovšem zřejmé, že městská zezeň je širším pojmem označující veškeré plochy zeleně nacházející se na území městského sídelního útvaru bez ohledu na majetkové vztahy

¹⁰² KAVKA – ŠINDELÁŘOVÁ, s. 10-11.

¹⁰³ KODOŇ, Milan – GÁL, Peter. *Parkové a sadové úpravy: tvorba krajiny a parkové úpravy*. Bratislava: Slovenská vysoká škola technická, 1989, s. 49.

¹⁰⁴ KAVKA – ŠINDELÁŘOVÁ, c. d., s. 12-13.

k pozemku (tedy i soukromá zeleň). Oproti tomu veřejná zeleň je v této práci pojímána jako zeleň volně přístupná veřejnosti, jejíž podstata tkví zejména v zabezpečení krátkodobé rekreace obyvatelstva.

O veřejnou zeleň je třeba pečovat, protože je jedním ze subsystémů veřejného prostranství, kterému můžeme v urbanizovaném území přiřknout mnoho funkcí:

- Funkce vodohospodářská a půdoochranná (hydričnou funkci vykazují zejména lesy a rozsáhlejší výsadby dřevin; vegetační pokryv svým kořenovým systémem zpevňuje půdu a vylučuje veškeré formy vodní eroze půdy).
- Schopnost zeleně modifikovat mikroklima a mezoklima (regulace teploty, vlhkosti i chemického složení vzduchu a snižování znečištění prachem).
- Funkce esteticko-krajinotvorná (ovlivnění psychiky člověka).
- Funkce bio-homeostatická (vyrovnávání ekologických procesů v určitém geografickém prostoru).
- Funkce zdravotně-hygienická (obohacení vzduchu ionizovaným kyslíkem, filtrační schopnost, tlumení hluku, zdraví člověka).
- Funkce asanačně rekultivační (asanace a rekultivace půd).
- Funkce produkční (např. produkce dříví).
- Indikace kvality ovzduší.¹⁰⁵

Nesmíme rovněž zapomínat na funkci společenskou (resp. rekreační), která umožňuje odpočinek obyvatel a regeneraci psychických a fyzických sil, což nebylo v této formě vždy samozřejmostí.

4.1. Veřejná zeleň a její vývoj při přechodu z tradiční k moderní společnosti

Při zkoumání jednotlivých fází historického vývoje je zřejmé, jak se v průběhu času v souvislosti s ekonomickými¹⁰⁶, politickými a sociálními aspekty, přetvářely přístupy ve vnímání zeleně, které ovlivnily celkovou podobu zelených prostranství. Již od prvopočátků

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 85-93.

¹⁰⁶ Každá vlna hospodářského vzestupu se projevila v celkovém důrazu na rozšiřování a kultivaci zelených prostranství a naopak.

se setkáváme s vírou ve specifickou úlohu některých prvků zeleně, což vystihuje i Pacáková-Hošťálková: „...věřili, že ten, kdo sází stromy, prodlužuje si život a sledovali tajemství klíčení, růstu i uvadání a zániku, ale také pozorovali vytvoření plodů, semen a pokračování života v novém zrození a růstu“.¹⁰⁷ Člověk již tehdy zakládáním zahrady vyjadřoval svůj pozitivní vztah k přírodě.

Nicméně stěžejním předmětem našeho zájmu je veřejná zeleň ve městech, proto je nutné zúžit svou pozornost pouze na tuto část krajiny a na aspekty mající na jejím formování bezprostřední vliv. Součástí veřejné zeleně jsou již zmiňované městské parky a sady. Za jejich předchůdce považujeme císařské, královské a šlechtické zahrady, které však veřejnosti sloužily pouze některé dny v týdnu (zpravidla v neděli). V další vývojové etapě již dochází k zakládání soukromých zahrad a parků určených pro veřejnost, kde kromě funkce rekreační hrála významnou roli (pod vlivem racionalismu) i funkce osvětová a vzdělávací. Na počátku 19. století vznikají veřejné sady, které byly vytvořeny ještě ze soukromých prostředků (majetek spolků, soukromníků), obecní správě příslušela obvykle jen údržba sadů a činže z hostinců a stánků v sadech. Veřejné sady z veřejných prostředků se podle Kupky staly posledním krokem k cestě za veřejnými parky. Tato forma městské zeleně vycházela z obecních prostředků, měli sem neomezený vstup všichni občané.¹⁰⁸ Po revolučním roce 1848 dochází k největšímu rozmachu zakládání veřejných městských parků v Praze a posléze i v dalších lokalitách. V této době byla většina barokních zahrad¹⁰⁹ nahrazena přírodním krajinářským parkem (někdy zvaným též anglický park) s nižšími náklady na jeho udržení. Parky byly nejprve iniciovány význačnými osobnostmi, později vznikaly také z popudů spolků, komisí a sdružení. Celé 19. století přejímaly české země vzory ze zahraničí, především pařížskou formu městského parku, u nás obvykle dostával jméno městské sady, které byly rovněž pojmenované po jejich tvůrcích.¹¹⁰

Účelem předchozí klasifikace zeleně bylo položit základ pro další upřesnění funkčního využití ploch zeleně. V rámci intenzivního rozvoje města vzniká nový prvek zeleně, veřejný městský park, který byl zakládán na místech původních hradeb, v chátrajících soukromých sadech a zahradách, ale i na okrajích měst ve spojení s výstavbou výletních restaurací a zábavních podniků.¹¹¹ Nicméně většinou se při jejich zakládání nedosahovalo vyšší výtvarné hodnoty (především z úsporných důvodů

¹⁰⁷ PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, Božena. *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 2004, s. 11.

¹⁰⁸ KUPKA, Zeleně..., c. d., s. 100-109.

¹⁰⁹ Ty se vyznačovali rigidní, geometrickou formou, jež je v terénu i vegetaci brána jako nepřirozená.

¹¹⁰ Více o vývoji zahrad a parků viz PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, c. d., s. 11-49.

¹¹¹ KODON – GÁL, c. d., s. 43.

městských správ). V období první světové války dochází k omezení údržby zeleně, celková rozloha parků se ve městech po první světové válce sice pozvolna zvětšovala, jejich úroveň však mnohdy klesala.¹¹² Svě místo v rekreační veřejné zeleni měl tzv. lesopark, za který považujeme úsek krajiny tvořící navzájem sladěné přirozené a umělé rekreační prvky. Na rozdíl od parků je na území lesoparků možná volná, aktivní rekreace a provozování různých sportů. Nejčastěji šlo o hospodářský les, který byl přizpůsoben (postupnou a plánovitou přeměnou) potřebám krátkodobé denní rekreace.¹¹³

Každý prvek zeleně měl své specifické místo. Jedním z prvků jsou aleje, které bývaly vysazovány především v místě hradeb, v ulicích měst a rovněž podél cest dle zákona o povinnosti vysazovat a udržovat stromořadí u silnic a veřejných cest z roku 1837. Zeleň nacházející se u léceben, sanatorií a lázní se vyznačovala tím, že měla „ozdravný“ a rekreační význam. Byla obvykle nedělitelná s okolní přírodou, příměstskou zelení. Ostatně i příměstská zeleň a zeleň mimo měst se stávala stále častějším místem rekreace kvůli potřebě měšťanů na určitou dobu opustit nezdravé jádro města.¹¹⁴ Lze souhrnně říci, že v 19. století vznikají různé typy historických zelených ploch, jejichž počátek spojujeme s rušením hřbitovů a přeměnou klášterních zahrad, ale také zpřístupňováním aristokratických historických zahrad a parků. Rovněž ulice a náměstí¹¹⁵ v intravilánech hrály důležitou roli při rozvoji městské veřejné zeleně.

Zájem o rozšiřování zelených prostranství nevznikl ze dne na den. V 19. století stále větší množství obyvatel měst (zvláště střední vrstvy) bojovalo hygienickými argumenty¹¹⁶ ve prospěch veřejných parků. Navíc střední vrstvy chápaly parky jako způsob kontroly a vzdělávání dělníků, kterých ve městech neustále přibývalo. Důležitým faktorem v otázce rozvoje ploch zeleně byl růst městských zastupitelstev s početnější byrokracií a většími finančními zdroji.¹¹⁷ O obhospodařování a ochranu zeleně se tak staraly nové odbory v rámci veřejné správy a také jednotlivci. Na přelomu 19. a 20. století je již pro tvorbu městské zeleně typická dobrovolná účast obyvatelstva, kteří se angažují v rámci okrašlovacích a turistických a osvětových spolků, jednot a komisí. Společně tak začínají vytvářet systém péče a ochrany o městskou zeleň. Rovněž urbanisté začínají upřednostňovat citlivější vztah k lokalitě. Ve společnosti začíná převládat názor, že

¹¹² KAVKA – ŠINDELÁŘOVÁ, c. d., s. 27.

¹¹³ Tamtéž, s. 108.

¹¹⁴ KUPKA, *Zeleň...* c. d., s. 115-129.

¹¹⁵ Původně místa k obchodování se mnohdy mění ve veřejné parky.

¹¹⁶ Panovala obava z epidemií jako důsledku zhuštěného zalidnění a z potřeby zlepšit zdraví obyvatelstva.

¹¹⁷ CLARK, Peter. *Urbánní dějiny a zelený prostor*. In: *Lidé města* [online]. c2010 [cit. 2014-10-09].

Dostupné z: <http://lidemesta.cz/archiv/cisla/12-2010-1/urbanni-dejiny-a-zeleny-prostor.html>.

otevřené zelené plochy a parky nejsou pouze vlastnictvím vrchní vrstvy společnosti, ale mohou být integrovány i do běžné městské zástavby.

4.2. Environmentálně šetrné tendence v urbanistickém plánování

Jak již bylo naznačeno výše, z důvodu stále se rozšiřující a mnohdy chaotické zástavby v industriálních městech nebyl stav z environmentálního a sociálního hlediska příliš příznivý, na což již od počátku 19. století upozorňovali utopisté svými teoriemi. Některé z nich se ztratily v propadlišti dějin, jiné teorie se staly zásadními podněty pro vytvoření projektů a úvah směřující alespoň k částečnému ozdravení vnitřní struktury měst a jejímu propojení s přírodními prvky.

Naplno se tyto urbanistické koncepty projeví v 19. století, kdy dochází k jejich realizaci ve větších městech, přičemž v tomto vývoji můžeme vysledovat dva hlavní trendy. První z nich je charakterizován radikální přestavbou historických měst (např. Paříž, Londýn) s novými rozlehlými parky a promenádami.¹¹⁸ Všechna města ovšem tímto způsobem realizována být nemohla, proto jsme rovněž svědky tvorby tzv. ideálních měst, které si kladly za cíl začlenit přírodu do města za pomoci proměny funkčního využití městské struktury a vytvořit tak zdravější město. Z tohoto hlediska jsou pravděpodobně nejvýznamnější koncepcí 19. století zahradní města. Za autora této myšlenky je považován Ebenezer Howard, který měl vizi, že zahradním městem vyřeší problém rostoucího počtu obyvatel a neutěšené podmínky velkoměsta (Londýna) na konci 19. století. Ústředním motivem jeho práce bylo spojení výhod městského a venkovského prostředí, přičemž zdůrazňoval jejich dynamickou rovnováhu. Venkov podle Howarda ve srovnání s městem trpěl omezenými sociálními a ekonomickými zdroji, naopak město logicky postrádalo vyhovující přírodní zdroje.¹¹⁹ Měl ideu, aby se města stala přirozeně vyrůstající sídelní aglomerací, ve které by se uplatňoval ekologický přístup. To by bylo v opozici vůči průmyslovým městům, která se vyznačovala nekoordinovaným růstem obyvatel a

¹¹⁸ DOSTALÍK, Jan. Environmentální myšlenky v počátcích českého územního plánování. In: *Lidé města* [online]. c2011 [cit. 2014-10-19]. Dostupné z: <http://lidemesta.cz/archiv/cisla/13-2011-1/environmentalni-myslenky-v-pocatech-ceskeho-uzemniho-planovani.html>.

¹¹⁹ HRŮŽA – ZAJÍC, c. d., s. 262.

rostoucím průmyslovým znečištěním společně s problémy v dopravě. Na druhou stranu Howard akceptoval průmyslový růst, věřil totiž, že průmysl má být integrální součástí zahradního města (vyjma průmyslu chemického nebo důlního). Autor myšlenky uznával přínos nových technologií a potřebu masové výroby, pouze požadoval, aby byly průmyslové objekty v dostatečné vzdálenosti od obytných domů. V ideálním případě se mělo nacházet v nově přebudovaném městě maximálně kolem 32 000 obyvatel, ze kterých by zhruba dva tisíce obyvatel žily na území zemědělsky využívaného pásu. Howardovým úmyslem bylo zastavit expanzi města¹²⁰, pomocí jeho proměny na menší, decentralizované, soběstačné městské celky.¹²¹ Přínosem jeho studie byla myšlenka zeleného okružního pásu a průnik zeleně do vnitřní zástavby. Průmyslové podniky se měly stát součástí městské aglomerace, ale musely být zřizovány na vhodných lokalitách tak, aby nekazily hlukem, špínou a zápachem životní prostředí ve městě. Pro lepší vyjádření vlastní vize vytvořil Howard ilustrační diagram.¹²² Nezaměřoval se na architektonické detaily, vyjadřoval spíše svou urbanistickou vizi.¹²³ Takto nastíněná myšlenka zahradního města si prošla svým složitým vývojem a později dostala nové urbanistické formy a struktury. Úvahy, směřující ke spojení bydlení s přírodními prvky, byly realizovány především v rámci organizovaných menších jednotek, souborů obytných domů, skupin nízké individuální zástavby, v zahradách a parcích při uvolněné uliční síti.¹²⁴ První realizací zcela zahrnující tuto ideu byla proměna města Letchwork, vybudovaného podle projektu britských architektů Barryho Parkera a Raymonda Unwina, jehož výstavba byla zahájena již v roce 1903.¹²⁵ Myšlenka zahradních měst přichází později i do českých zemí, kde dochází k její realizaci ve velkých městech (resp. ve čtvrtích těchto měst). Zahradními městy byly inspirovány především pražské čtvrti, za první je považována Ořechovka, mezi další zdařilé realizace patří Spořilov, Barrandov, Hanspaulka a Baba. Patří sem rovněž baťovské domy ve Zlíně.¹²⁶

Únik z chaosu živelně se rozrůstajících měst měly zabezpečit i projekty tzv. lineárních měst. Doba si kladla čím dál tím větší nároky na dopravu, proto se v projektech odráží zájem o nové uspořádání dopravních systémů. Pojem poprvé použil Arturo Soria y Mata ve své úvaze *Lineární město*, ve které popsal svou představu nového uspořádání měst

¹²⁰ Tvrdil totiž, že pokud růst přesáhne určitou hranici, ztrácí město na funkčnosti a začíná jeho degenerace.

¹²¹ HOMEROVÁ, s. 319.

¹²² HRŮZA – ZAJÍC, s. 162.

¹²³ HOMEROVÁ, c. d., s. 320.

¹²⁴ KODOŇ – GÁL, s. 45

¹²⁵ HRŮZA – ZAJÍC, c. d., s. 263.

¹²⁶ KUPKA, *Zeleň...*, c. d., s. 134.

tak, aby obyvatelé mohli mít díky rozvoji dopravy mj. blíže k zeleným plochám a přírodě.¹²⁷ Jednotlivé zóny soustředěné do určitých paralelních pásů byly předmětem i koncepce pásového města, kterou představil Nikolaj Alexandrovič Mijutin. Na samém počátku 20. století Tony Garnier předložil svůj projekt průmyslového města (*Cité industrielle*), kde jako první řešil město s průmyslovou zónou přísně oddělenou od obytné části. Tyto koncepty ideálních měst měly prostřednictvím zónování začlenit velké parkové oblasti a další plochy zeleně do městského organismu. Zároveň měly harmonicky přecházet do okolního přírodního prostředí, ač jejich realizace často působily opačným směrem.¹²⁸

¹²⁷ HRŮZA - ZAJÍC, c. d., s. 259.

¹²⁸ DOSTALÍK, Jan. Environmentální myšlenky v počátcích českého územního plánování. In: *Lidé města* [online]. c2011 [cit. 2014-10-19]. Dostupné z: <http://lidemesta.cz/archiv/cisla/13-2011-1/environmentalni-myslenky-v-pocacich-ceskeho-uzemniho-planovani.html>.

B. REGIONÁLNÍ SONDA

5. Charakteristika města Kolína v období industrializace

Od dob, kdy bylo na skalnaté výšině na levém břehu Labe založeno královské město Kolín¹²⁹, se průběžně měnila jeho podoba, přičemž jedna z nejvýraznějších změn nastala právě s příchodem průmyslové revoluce.

Ještě než přikročím k analýze veřejné zeleně na přelomu 19. a 20. století, zaměřím se na hlavní rysy socioekonomického vývoje v období industrializace, což umožní zařadit sledovanou problematiku do širšího kontextu. Hospodářský vývoj Kolína v období industrializace je zpracován v několika publikacích a absolventských pracích, proto jsem si dovolila čerpat zejména z těchto tematických pramenů, své pojednání doplňuji dalšími materiály (místní periodika a kronika města Kolína).

5.1. Nástin socioekonomického vývoje a jeho dopadu na město Kolín

Kolín měl ideální předpoklady pro příznivý hospodářský vývoj, významnou roli hrála výhodná poloha na řece Labe. Dalším předpokladem rozvoje průmyslu v 19. století byla železnice. Výstavba tzv. Severní státní dráhy, spojující Vídeň s Prahou a dále pokračující na sever do Saska, stála na počátku ekonomického, politického a společenského rozmachu města Kolína, který byl spojen s enormním nárůstem počtu obyvatel a výstavby. První vlak jedoucí z Olomouce do Prahy projížděl Kolínem 20. srpna 1845 a tato událost byla náležitě oslavena hudbou a střelbou z hmoždíře. Nádraží bylo umístěno východně od města, vznik této dráhy si vyžádal ve městě řadu stavebních zásahů (proražení nových silnic a stržení určitého množství domů).¹³⁰ Na město Kolín měla také značný vliv od roku 1875 železniční dráha vybudovaná soukromou společností na trase Znojmo-Mladá Boleslav (tzv. Rakouská severozápadní dráha).¹³¹ Železnice „zkracovala“

¹²⁹ Za vlády Přemysla Otakara II. v letech 1253-1261. JELÍNEK, c. d., s. 73.

¹³⁰ ZEMAN, Josef. Stavba státní dráhy v Kolíně (1843-1845). In: *Věstník odboru čsl. turistů v Kolíně*. Roč. XII, 1935, s. 75, 79.

¹³¹ Na železnici se připojovala řada továrních vleček i větších tratí. JOUZA, c. d., s. 53.

vzdálenost a umožnila pohyb velkého množství lidí a zboží, což mělo vliv na další rozkvět. Ostatně o tom, jak se zásluhou vybudování železnice proměnila tvář města Kolína, svědčí i mapy z dob před a po vystavění dráhy (viz příloha 1).

Město bylo zasaženo největší vlnou industrializace od druhé poloviny 19. století, přičemž každá z etap industrializace byla charakteristická určitými rysy. Nejprve vznikaly menší závody a provozovny, v další fázi se zde začaly koncentrovat velké továrny, díky kterým se stal Kolín brzy významným hospodářským centrem.

Kolín se nachází v úrodné polabské nížině, tudíž nepřekvapí, že počátky průmyslu jsou spojeny právě se zemědělstvím a potravinářským průmyslem. Jednou z prvních zemědělských plodin, které zde byly průmyslově využívány, byla řepka olejná. V roce 1857 vzniká továrna na lisování a rafinování řepkového oleje s výrobou pokrutin, při jejímž zrodu stál Ignác Selikovský. Ještě z předchozího období zde sehrávaly stěžejní roli pivovary, které se musely vlivem konkurence postupně modernizovat, aby nezaknuly. Ke konci 19. století funguje v samotném Kolíně pivovar zámecký a menší měšťanský. Mezi tradiční obory Kolína patřilo také mlynářství (Radimského mlýn, Podzámecký mlýn). Pokud však existoval obor, který byl významně spojen se zemědělským zázemím Kolínska, pak je to cukrovarnictví, které zažívalo největší zakladatelskou vlnu v 60. letech a na počátku 70. let 19. století. V důsledku cukrovarnické horečky stoupla poptávka po cukrové řepě¹³² a podstatně se rozšířily její osevní plochy na úkor jiných kultur. Město se v roce 1864 dočkalo svého cukrovaru, jenž byl postaven na východní straně Kolína u kostela Všetech svatých.¹³³ S dalšími významnými stavbami a vývojem je spojováno jméno Františka Horského, který na Zálabí založil vlastní cukrovar s rafinérií cukru, dokončený roku 1870. Horský zároveň zmodernizoval zámecký pivovar (60. a 70. léta) a byl iniciátorem vzniku známé továrny na výrobu umělých hnojiv v Kolíně – Lučebních závodů (1871), která vznikla jako důsledek intenzivního rozvoje zemědělství a tím i poptávky po hnojivech.¹³⁴ Ke konci 19. století dochází k posílení potravinářského průmyslu v Kolíně. Roku 1894 vzniká na Zálabském předměstí továrna na kávové náhražky¹³⁵ a o dva roky později si na labském nábřeží Karel Cyvín otevírá závod s výrobou cukrovinek, pod

¹³² Tento slibný vývoj přerušila až finanční krize roku 1873 a řepná krize v 80. letech, stát však tato odvětví podpořil (krize tak na konci 80. let ustupuje).

¹³³ KRONUS, c. d., s. 23.

¹³⁴ František Horský (1801-1877) obdržel roku 1863 šlechtický titul s přídomkem „šlechtic z Horkýsfeldu“ a o čtyři roky později byl povýšen do dědičného rytířského stavu. Na kolínském panství vytvořil příkladné hospodářství organicky propojené se zemědělským průmyslem. Provedl zde rozsáhlé meliorační práce, např. dal vysušit bačovské grunty a vybudoval bytelnou hráz u Cidliny. Podél cest vysázel také ovocné stromy. JOUZOVÁ, Miroslava. František Horský. In: *Zpravodaj města Kolína*. Roč. 18, č. 9, 2012, s. 11.

¹³⁵ Závod proslul jako Kolínská cikorka.

názvem Kolinea.¹³⁶ Roku 1865 je zřízena továrna poblíž děkanské zahrady V opletkách na výrobu škrobu a bramborového sirupu.¹³⁷

Druhým nejvýznamnějším odvětvím na Kolínsku se stal chemický průmysl vázaný na potravinářství, v 50. a 60. letech 19. století dochází ke vzniku dvou továrenských lihovarů (Továrna na výrobu lihu a drasla, Závod na rafinování lihu). Tyto lihovary jsou v roce 1869 sloučeny a vzniká Kolínská akciová továrna na vyrábění a čištění lihu a drasla, která byla vybudována na výhodném místě poblíž nádraží.¹³⁸

Nastíněný rozvoj potravinářského a chemického průmyslu zapříčinil vznik pomocných dílen, dodávajících strojní vybavení nebo zabývajících se jejich údržbou (např. strojírna Karla Wiesnera z roku 1868 s výrobou strojů pro cukrovary, lihovary a pivovary). K roku 1900 řadíme vznik nejvýznamnějšího strojírenského závodu v Kolíně – Továrna na vozy akciové společnosti v Kolíně (později Tatra), v čele s Čeňkem Křičkou. Závod nejprve vyráběl selské vozy a další dřevěné a kovové výrobky, později přešel na výrobu prvních nákladních železničních vagónů. Za zmínku jistě stojí závod Trojan a Nagl, jehož předmětem byla výroba jízdnic kol, invalidních vozíků a později i motocyklů.¹³⁹

Výše uvedený text si nekladl za cíl podat vyčerpávající výklad zahrnující veškeré průmyslové podniky, ale poukázat na průmyslové závody, které se poměrně výrazně podílely na zvyšování hospodářského významu města tehdejší doby. Zároveň je třeba poznamenat, že většina z podniků vznikajících v počátečních etapách, se nacházela ve východní části města, konkrétně na Kutnohorském předměstí z důvodu dobré dostupnosti železnice. Od počátku 20. století se setkáváme s tím, že přibývá větších závodů i na Zálabském předměstí, které se v této době stalo nejrychleji rostoucí čtvrtí daného období. Ze stručného pojednání o hospodářském vývoji je patrné, že město Kolín rozhodně nepatřilo v období industrializace mezi upadající města (jako například nedaleká Kouřim), ale naopak se stalo významnou oblastí, ve které se soustředily různorodé závody.

Rozmach průmyslu si vyžádal vznik finančních institucí, kterých se v Kolíně nacházelo značné množství. Zpočátku se jednalo zejména o záložny, již od roku 1865 fungovala Občanská záložna. O tři roky později byla založena Hospodářská záložna jako jedna ze tří prvních záložen toho druhu¹⁴⁰ a Okresní záložna hospodářská (1882). Všechny vznikly na základě sloučení jmění tzv. kontribučenských obilních fondů obcí na pravém

¹³⁶ JOUZA, c. d., s. 104.

¹³⁷ VÁVRA, Josef. *Dějiny královského města Kolína nad Labem. Oddělení druhé od r. 1618 až po naše časy*. Kolín: J. L. Bayer, 1888, s. 255.

¹³⁸ JOUZA, c. d., s. 71.

¹³⁹ Tamtéž, s. 101.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 122.

břehu Labe.¹⁴¹ Na počátku 20. století dochází k jejich sloučení a je vybudována Okresní záložna hospodářská v Kolíně, jež se zařadila mezi přední okresní hospodářské záložny u nás. Významnou roli hrálo pro zdejší obchod a průmysl samozřejmě bankovníctví, v roce 1870 je založena Úvěrní banka v Kolíně, kterou založily místní hospodářské elity. Později začíná provozovat svou činnost také filiálka Rakousko-Uherské banky, která se po roce 1913 stala jednou z nejvíce okázalých budov v Kolíně. Mezi další velký peněžní ústav řadíme Spořitelnu města Kolína (1894), která financovala velkou řadu veřejných podniků (stavba obchodní akademie, zemské průmyslové školy, přístavby školních budov, obytných nouzových domů a obecních rodinných domů, vodovodu, stavbu mostu, okresní nemocnice, pozemních komunikací aj.). Na počátku 20. století dochází ke zřizování spíše menších peněžních ústavů (Živnostenská záložna v Kolíně, filiálka Banky československých legií, Středočeská záložna v Kolíně a další).¹⁴²

Na konci 19. století dochází v souvislosti s rozvojem průmyslu a růstem počtu obyvatel¹⁴³ ke stále se zvyšující potřebě zdokonalit infrastrukturu města Kolína. V rámci dopravní infrastruktury se v období industrializace jednalo o stavby pozemních komunikací (Praha-Jihlava) a postupné úpravy dopravních cest uvnitř městského organismu. Až do 70. let pro účely spojení obou břehů existoval dřevěný most, který však z důvodu stále se rozšiřující průmyslové výroby přestal stačit, proto brzy vzniká nový odolnější železniční most, který projektoval Jan Mayer (most vznášející se nad Hořejším ostrovem byl zpřístupněn veřejnosti v srpnu roku 1879). Rostoucí tlak na nároky dopravy vyústil v potřebu výstavby nového mostu, proto se v prvním desetiletí 20. století začalo ve spojení s regulací Labe uvažovat o jeho zřízení.¹⁴⁴ Práce začaly v dubnu 1913 a byly spojeny s celou řadou okolních úprav.¹⁴⁵ V roce 1927 vzniká nový železobetonový Masarykův most opatřený hydroelektrárnou.¹⁴⁶ Jeho zřízení přesunulo zálabský život do Veltrubské ulice a Ovčárecké třídy, ostatně tak praví i Potůček ve své kronice: „...veškerý život a obchodní ruch na Jiráskově náměstí odumřel a obchody zejí prázdnotou.“¹⁴⁷

¹⁴¹ MAREK, Robert. *Město Kolín: jeho vývoj dějinný, kulturní, obchodní a průmyslový*. Kolín: Odbor Klubu čl. turistů, 1927, s. 44-45.

¹⁴² HOLÝ, Ladislav. Peněžnictví na Kolínsku. In: *Kolín: město a okres*. Praha: Národohospodářská propagace Československa, 1934, s. 61.

¹⁴³ Roku 1850 je zaznamenáno 6 750 obyvatel, v roce 1900 se zvýšil na 15 050 a v roce 1939 to bylo dokonce 22 200 obyvatel. DRAHOVZAL, Jaroslav. *Kolín A-Ž*. Vydavatelství a nakladatelství ing. Jaroslava Drahozala. Kolín, 1991, s. 75.

¹⁴⁴ Most byl jako jeho předchůdce zpoplatněn, osvobození přišlo 1. ledna 1884. HOLOVSKÝ, c. d., s. 116.

¹⁴⁵ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1911-1919, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 27. 6. 1912; Tamtéž, 6. 3. 1913.

¹⁴⁶ Veškeré práce na usazování mostu a další nutné změny v řece prováděla firma Kapsa a Müller.

¹⁴⁷ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Kronika města Kolína 1924-1929, s. 191.

Do konce 19. století se Kolín rozvíjel bez významnějšího konceptu, ačkoliv od konce 60. let 19. století se již začalo s dlážděním městského centra, úpravy se pozvolna přesouvaly i do dalších předměstí. S plánovanými regulacemi se ve větším množství setkáváme až s příchodem architekta Čeňka Kříčky a především inženýra Antonína Hlaváčka.¹⁴⁸

V rámci rozvoje města bylo také zásadní zajištění vyhovující technické infrastruktury. Městské zásobování vodou bylo ještě v druhé polovině 19. století poměrně neuspokojivé, město bylo odkázáno až do modernizace vodárenské sítě na Štítarský vodovod. Ten byl však již velmi starý a nedokonalý, proto byl nahrazen Radovesnickým, který však v roce 1898 selhal. Městská rada tak prosadila návrh na modernizaci a prodloužení Štítarského vodovodu (násoskového), který měl spolehlivě zásobovat městskou strukturu pitnou i užitkovou vodou, což se mohlo realizovat po jeho vzniku roku 1905. Zatímco vodárenská síť mohla ve svých začátcích navazovat na předchozí vývoj, kanalizační síť vznikala takřka z ničeho. Počátky budování moderní kanalizace lze spojit s výstavbou železnice, což však bylo na určitou dobu posledním větším kanalizačním projektem. Nejprve se pochopitelně vytvářela kanalizace ve středu města, později byla vytvořena dílčí kanalizace okolo historického jádra. Na přelomu 19. a 20. století dochází k zásadnímu obratu, kdy vlivem Čeňka Kříčky dochází k budování velkého množství kanálů.¹⁴⁹ Kanalizační síť však byla přesto nedostatečná a nesystematizovaná, navíc v prvním desetiletí dochází k jejímu zabrzdění vlivem úpravy Labe, vyhovující kanalizační systém je vybudován až po první světové válce.¹⁵⁰ Další změny nastaly v osvětlení města, v roce 1888 jsou v Kolíně zprovozněny Křížíkovy obloukové lampy v areálu cukrovaru na Zálabí, o rok později byl osvětlen i kolínský lihovar. V důsledku potřeby veřejného osvětlení dochází v 60. letech 19. století k instalaci prvních lamp na svítiplyn. Z těchto let pochází rovněž zmínky o vzniku Akciové plynárny.¹⁵¹ Zasluhou Františka Křížíka vzniká v roce 1911 u místního nádraží parní elektrárna s cílem dodávat levnou elektrickou energii městu Kolín a jejímu okolí. Po první světové válce bylo nutné z důvodu zvyšující se spotřeby energie tento systém rozšířit.¹⁵² A tak v roce 1932 dochází ke stavbě nové (parní) elektrárny¹⁵³, na místě bývalého cukrovaru Františka Horského. Jednalo se o výhodné

¹⁴⁸ HOLOVSKÝ, c. d., s. 76.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 85-89.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 109.

¹⁵¹ JOUZA, c. d., s. 98.

¹⁵² BUDIL, Václav. Elektrisace Kolína a Polabí. In: *Město Kolín: jeho vývoj dějinný, kulturní, obchodní a průmyslový*. Kolín: Odbor klubu čsl. turistů, 1927, s. 39.

¹⁵³ Viz kapitola Zálabské předměstí.

místo pro stavbu, neboť leželo na pravém břehu Labe poblíž plavební komory s přístavem na Labi pro přívoz paliva.¹⁵⁴

S růstem počtu obyvatel vzrůstala v Kolíně rovněž potřeba veřejných institucí. Po zavedení zemského zákona českého dochází k uložení povinnosti starat o chudé a k institucionalizaci chudobinců, vzniká tak okresní chudobinec (1881), později okresní sirotčinec (1896) a stravovna (1896).¹⁵⁵ I poptávka po vzdělávání zde byla na přelomu 19. a 20. století uspokojena, když ve městě Kolín vzniká několik nových škol nebo dochází k jejich rozšíření. Zmiňme například vznik všeobecné průmyslové školy (1874), zřízení všeobecné školy řemeslnické (1893) a počátky fungování dvouleté školy obchodní (1897)¹⁵⁶. Mezi novější školy patří zemská průmyslová škola (1924) a odborná škola pro ženská povolání (1907).¹⁵⁷ S růstem vzdělanosti v Kolíně úzce souvisel rozvoj kulturního života, který se projevil vznikem řady významných institucí (mj. sokolovna, veřejná knihovna). V této souvislosti je zapotřebí blíže se podívat na fenomén společenského života přelomu 19. a 20. století, kterým se stal rozvoj občanské společnosti projevující se spolkovou činností.

Počátky spolkového života v Kolíně jsou spjaty především se vznikem zpěváckých spolků. První myšlenku o zřízení takového spolku měl Josef Hofbauer, díky němuž je v roce 1859 založen zpěvácký spolek *Dobroslav*. Jeho členové zpívali v hostinci zvaném Reichenberk a členská základna byla tvořena převážně učiteli.¹⁵⁸ K tomuto spolku se později přidružil ženský pěvecký spolek *Dobromila* (1876).¹⁵⁹ Město bylo v počátcích rozmachu spolkového života ovlivněno ochotnickým divadlem, již v roce 1878 je založen zábavní spolek *Kolár* za účelem „*pěstování divadelního umění, zpěvu, šlechtiti mravy, podporovat ústavy dobročinné, jakož i literaturu.*“ Spolek byl tvořen především osobami dělnických profesí.¹⁶⁰ Divadelní setkávání se konalo jednak v sokolovně, tak v místních restauracích (např. Zámecká) nebo v aréně na Hořejším ostrově. Pro konání veřejných akcí byl však výraznější *Spolek divadelních ochotníků Tyl*, který vznikl v roce 1883 a tvořil pevnou organizační základnu.¹⁶¹ Spolek konal pravidelná divadelní

¹⁵⁴ Původně se měla parní elektrárna nacházet na Kutnohorském předměstí, avšak nenašel se pro ni dostatek prostoru vzhledem k okolním objektům. Více viz ZEDNÍK, Pavel. Nová parní elektrárna v Kolíně-Zálabí. In: *Věstník odboru čsl. turistů v Kolíně*. Roč. VIII., 1931, s. 78.

¹⁵⁵ HOLOVSKÝ, c. d., s. 77, 78.

¹⁵⁶ JELÍNEK, c. d., s. 201.

¹⁵⁷ ČERMÁK, Vratislav. Kolínské školství. In: *Kolín: město a okres*. Praha: Národohospodářská propagace Československa, 1934, s. 21.

¹⁵⁸ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Paměti královského města Kolína nad Labem 1886 – 1900, s. 108.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 112.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 164.

¹⁶¹ JELÍNEK, c. d., s. 196.

představení a podle svých stanov měl odvádět polovinu čistých výnosů dobročinným účelům.¹⁶² V posledních desetiletích 19. století se rozvíjela v Kolíně ve velkém spolková činnost osvětová. V lednu roku 1872 byla v Kolíně založena *Řemeslnická beseda*, cílem spolku bylo povznesení řemeslnictva, k čemuž pořádal spolek přednášky a rozpravy (z oboru průmyslu, obchodu a hospodářství)¹⁶³, spoluorganizoval průmyslovou výstavu a účastnil se i jinde pořádaných výstav.¹⁶⁴ Pro kulturní rozvoj bylo však podstatné, že vlastnila největší spolkovou knihovnu, kterou na požádání odprodala knihovní radě v Kolíně. Mohla tak vzniknout později často navštěvovaná veřejná knihovna, jež byla umístěna do samostatné budovy, bývalé Odborné školy pro ženská povolání.¹⁶⁵ Podobné zaměření měl i *Literární spolek*, první valná hromada se konala roku 1878 a náplň spočívala v rozpravách o literatuře, v pořádání přednášek a besídek týkající se české literatury, rozdávání knih mezi své členy apod.¹⁶⁶ Z historie spolkové činnosti byla v Kolíně pravděpodobněji nejaktivnější tělovýchovná jednota *Sokol*. Činnost kolínské jednoty byla zahájena v lednu roku 1862 (tedy krátce po založení Sokola v Praze) v čele s Janem Ballingem. Vedle masové tělovýchovy Sokol pořádal různé zájezdy, výlety a zábavy spojené s tancem (za doprovodu hudby kapely Františka Kmocha). Brzy po svém vzniku začala jednota přemýšlet o vybudování vlastní budovy, ve které by se mohli členové spolku soustředit, proto dochází v říjnu 1872 k usnesení o zakoupení místa pro tělocvičnu. Za pomoci peněžních darů byl základní kámen položen v květnu 1873, slavnostní otevření sokolovny se konalo 29. června 1878. Prostorný sál tak byl na dlouhá léta určen ke konání plesů, zábav, přednášek a stal se tak střediskem kolínského spolkového života.¹⁶⁷ Sokolovna však nebyla využívána pouze spolky, v roce 1888 se městská rada rozhodla poskytovat stálý roční příspěvek Sokolu za propůjčování místnosti 100 zl. ročně za předpokladu, že bude obci bezplatně propůjčována tělocvična (k veřejným volbám a na obecní schůze).¹⁶⁸ V Kolíně mělo své zastání i baráčnické hnutí, když v roce 1874 vzniká *Svobodná obec baráčníků* vyznačující se podporou humanistických idejí a národních dobročinných spolků.¹⁶⁹ Počátky dalšího dobročinného spolku datujeme do roku

¹⁶² SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Paměti královského města Kolína nad Labem 1886 – 1900, s. 162.

¹⁶³ JELÍNEK, c. d., s. 196.

¹⁶⁴ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Paměti královského města Kolína nad Labem 1886 – 1900, s. 135.

¹⁶⁵ ŠTORK, František. Městská veřejná knihovna a čítárna v Kolíně. In: *Kolín: město a okres*. Praha: Národohospodářská propagace Československa, 1934, s. 24.

¹⁶⁶ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Paměti královského města Kolína nad Labem 1886 – 1900, s. 148.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 113-114.

¹⁶⁸ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1871-1889, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 23. 5. 1888.

¹⁶⁹ JELÍNEK, c. d., s. 196.

1888, kdy je zdokumentováno zahájení činnosti *Krejcarového spolku* v čele s Aloisem Kroutilem, jehož cílem bylo podporovat chudou mládež obecných a měšťanských škol v Kolíně (poskytováním školních pomůcek a pokrmů atd.). Kolín byl typický svým aktivním zapojením do politického života, což zapříčinilo rozvoj dělnického hnutí a na něho navazujících spolků (*Dělnická beseda, Politický klub v Kolíně*).¹⁷⁰ Další významnou skupinou spolků byly spolky vlastivědné, v polovině 80. let vznikají rovnou dva – *Národní jednota pošumavská*, která měla přispívat k „*duševnímu a hmotnému zvelebení krajín na jihu a západu Čech*“ a *Národní jednota severočeská*.¹⁷¹ Stejně tak jako Sokol, i *Klub československých turistů* je spolkovou institucí, kterou nemůžeme ve svém pojednání opomenout, a to zejména kvůli jeho specifickému vztahu k přírodě a krajině. U vzniku stál v květnu 1921 inženýr František Holpuch. Spolek od roku 1924 vydával svůj *Věstník* (nacházely se zde zejména informace o budoucích vycházkách a regionální vlastivědné články)¹⁷², ze kterého je zřejmé, jaký byl předmět zájmu Klubu československých turistů. Jedním z nich bylo pochopitelně konání výletů a vycházek. První vycházka se konala 15. května 1921 na zříceninu Lichnice (přes Mičov, Kostelec a Vyžice).¹⁷³ Jejich dalším počinem bylo vypracování nového jízdního řádu přes Kolín a okolí, zvaný *Liliput*.¹⁷⁴ V hrubých rysech byl vytvořen 17. dubna 1923 a předložen sboru vůdců¹⁷⁵, kteří obvykle zodpovídali za zabezpečení výletních akcí. Spolek rovněž zřídil turistickou ubytovnu, noclehárny a také využíval vlastní chatu na Bobí louce v Krkonoších, v roce 1923 spolek začíná značit stezky. Spolek pořádal nejrůznější přednášky, výstavy a zábavy. Tentýž rok do spolku patřilo neuvěřitelných 769 členů (na počátku činnosti čítal spolek 59 členů), což značí silně vzrůstající oblíbenost tohoto spolku.¹⁷⁶ Na druhou stranu převážná většina členů spolku nestála o to být součástí organizační základny, což se projevovalo nízkou účastí na valných hromadách. Výletů do nejrůznějších koutů nejen naší země (pravidelné cesty do

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 199.

¹⁷¹ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Paměti královského města Kolína nad Labem 1886 – 1900, s. 148.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 159

¹⁷² V prvních ročnících nalezneme pouze informace o spolku a o plánovaných výletech a vycházkách; v dalších se již setkáváme především s vlastivědnými články z oblasti Kolína, stejně tak o místních osobnostech a nalezneme zde také velké množství zajímavých fotografií.

¹⁷³ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Klub československých turistů - místní odbor Kolín, Zápisy ze schůzí z 12. 5. 1921.

¹⁷⁴ Tamtéž, z 13. 5 1921.

¹⁷⁵ RYKR, Otakar. „Liliput“, jeho vznik a vývoj. In: *Věstník odboru klubu čsl. turistů v Kolíně*. Roč. VIII, 1931, s. 69.

¹⁷⁶ Hlavní snahou bylo vyhnout se všem nedostatkům malých, tzv. místních jízdních řádů, kde byly většinou uváděny pouze stanice. SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., *Klub československých turistů - místní odbor Kolín*, Zápisy ze schůzí z 9. 1. 1923.

Krkonoš a Železných hor atd.) se účastnilo většinou okolo 40 členů.¹⁷⁷

Mezi zmiňovanými spolky zaujímal námi sledovaný *Okrašlovací spolek*, založený na konci 70. let, specifickou roli. Na rozdíl od ostatních spolků se významně angažoval v otázce úpravy veřejné zeleně a na celkovém okrášlení města. Zdá se, že se nacházel poněkud ve stínu ostatních spolků, jeho činy nejsou v dobových publikacích vyzdvihovány (více byla věnována pozornost například místnímu Sokolu nebo Spolku divadelních ochotníků Tyl). Spolek bohužel neměl vybudovanou širokou členskou základnu jako například Klub československých turistů, v jeho čele se však sdružovali významní představitelé města Kolína, kteří měli patrný vliv na dění v Kolíně. V následujících kapitolách se podíváme na záslužné činy okrašlovacího spolku jakožto jednoho ze subjektů, který utvářel podobu města Kolína v 19. a 20. století.

6. Okrašlovací spolek Kolín a jeho charakteristika

Okrašlovací spolek (dále OS) byl vytvořen 18. ledna 1877 pod názvem „Jednota pro zakládání sadů a okrašlování města v Kolíně.“ Z dobových materiálů je zřejmé, že impulsem ke vzniku kolínského OS se stalo nedostatečné množství prvků městské zeleně, což bylo místními obyvateli vnímáno stále více negativně. Na počátku OS stálo sedm zakládajících členů. Předsednictví se ujal právník Antonín Cyvín, jeho náměstkem byl notář Adolf Hájek se spolkovou funkcí technického vykonavatele a svou funkci měl i umělecký zahradník František Stíbal.¹⁷⁸ V neposlední řadě mezi další významné členy komise mj. patřil právník Václav Radimský, děkan Jan Svoboda nebo purkmistr Karel Knirš.¹⁷⁹ Po celou dobu jeho fungování byl organizován tzv. elitou města Kolína. Spolek měl po prvním roce činnosti 129 členů¹⁸⁰, v průběhu tento počet kolísal, avšak v rámci dostupných dat se vždy pohyboval v počtu nad sto.

Schůze se konaly nejčastěji v Sokolovně v pozdních odpoledních hodinách, příp. v jiných veřejných budovách. Výjimkou nebyly také schůze ve volném městském prostranství s cílem obhlédnout místo vhodné pro úpravy (například poměrně často

¹⁷⁷ Tamtéž, z 14. 3. 1922.

¹⁷⁸ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Paměti královského města Kolína nad Labem 1886 – 1900, s. 162.

¹⁷⁹ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Okrašlovací spolek Kolín 1877-1910, Zápisy ze schůzí z 2. 12. 1877.

¹⁸⁰ Tamtéž, z 5. 4. 1879.

docházelo ke schůzkám na Dolním ostrově, který byl OS v následujících letech hojně kultivován).

Zprávy o aktivitách spolku nám od jeho počátku do roku 1910 poskytují Zápisy ze schůzí OS. Tento archivní materiál zahrnuje protokoly o schůzích a jednání valné hromady (jednotlivé roky jsou poměrně nevyvážené v množství získaných dat, ale jinak se stávají poměrně spolehlivým a přehledným zdrojem informací). Jeho součástí jsou zahradnické zprávy za uplynulý rok, ve kterých bylo pojednáváno o výsadbách stromů a keřů a dalších úpravách zeleně. Mnohdy zde nalezneme také inventář stromů a keřů (počet dostupných stromů v lesní školce), seznam počtu vlastních pracovních nástrojů a také přehledy příjmů a výdajů, které měl na starosti pokladník OS. O charakteru spolku mnohé vypovídají její stanovy (jsou rovněž součástí knihy zápisů OS).

Stručné stanovy nám sdělují předmět činnosti tohoto spolku: „*Účelem spolku jest okrašlovati město i okolí zakládáním, podporováním a udržováním sadů a okrašlováním míst veřejných.*“ K dosažení tohoto účelu pochopitelně spolek potřeboval zajistit dostatečné finanční prostředky pomocí příspěvků a darů. Mezi členy spolku byli zařazeni jak zakládající členové, kteří finanční příspěvek věnovali spolku jednorázově, ale též aktivní členové, kteří přispívali ročně částkou 2 zl. (částka mohla být podle stanov valnou hromadou stanovena jinak). Všichni členové OS měli podle stanov právo volit a být voleni, členství ztráceli dobrovolným vystoupením ze spolku, neplacením ročních příspěvků nebo úmrtím. Valná hromada se měla scházet dvakrát ročně, a sice v únoru a v říjnu. Členové byli svoláváni oběžníkem nebo vyhláškou v časopisech týden dopředu.¹⁸¹ Nejdůležitějším orgánem v rámci organizační struktury byla valná hromada, která měla dohlížet mj. na finanční činnost výboru a hlasovat o záležitostech prostou většinou hlasů (bez ohledu na přítomný počet členů). Výbor rozdělával jednotlivé funkce mezi své členy. Volil předsedu, který zastupoval spolek navenek, dále místopředsedu a jednatele. K obstarávání běžných spolkových záležitostí se konala každých čtrnáct dní alespoň jedna řádná schůze. Stanovy zároveň určují, za jakých předpokladů bude činnost spolku ukončena: klesne-li počet členů na deset nebo pokud dojde k usnesení většiny.

Stěžejní náplní práce tohoto OS na přelomu 19. a 20. století byla výsadba stromů a údržba veřejné zeleně. Následující kapitola nám pomůže nastínit, jaké prvky veřejné zeleně se v Kolíně nacházely ve sledovaném období a jaké místo zaujímaly zelené plochy v rámci městského prostoru.

¹⁸¹ Na připravované schůze byli členové upozorňováni oběžníkem v Polabských novinách a Polabanu.

7. Veřejná zeleň jako součást městského organismu

V této diplomové práci jsem již poukázala na veřejnou zeleň jako na nenahraditelnou součást městského organismu, jelikož patří mezi rozhodující činitele ovlivňující kvalitu životního prostředí. Ve sledovaném období jsme však svědky toho, jak se veškerý dostupný prostor využíval pro stavbu domů, továrních objektů a veřejných budov, zpočátku se v této souvislosti zeleni nepřikládala taková důležitost. Navíc stav zeleně úzce souvisí s ekonomickou situací, při nákladném vytváření modernizované infrastruktury se tak mnohdy neseťkáváme s ochotou města, aby investovala větší množství financí do tvorby veřejné zeleně.

Město Kolín je složeno ze čtyř předměstí (Zálabské, Kouřimské, Pražské a Kutnohorské) a vnitřního města. Součástí každé z těchto oblastí jsou určité prvky městské zeleně, které dohromady tvoří poměrně vyrovnaný celek plnící své specifické funkce. Následující kapitoly nám pomohou objasnit, jaké místo zaujímala veřejná zeleň jednotlivých částí Kolína v rámci městského organismu.¹⁸² Klíčovou pasáží předkládané diplomové práce bude rovněž nastínění antropogenního vlivu na formování veřejné zeleně.

7.1. Zálabské předměstí

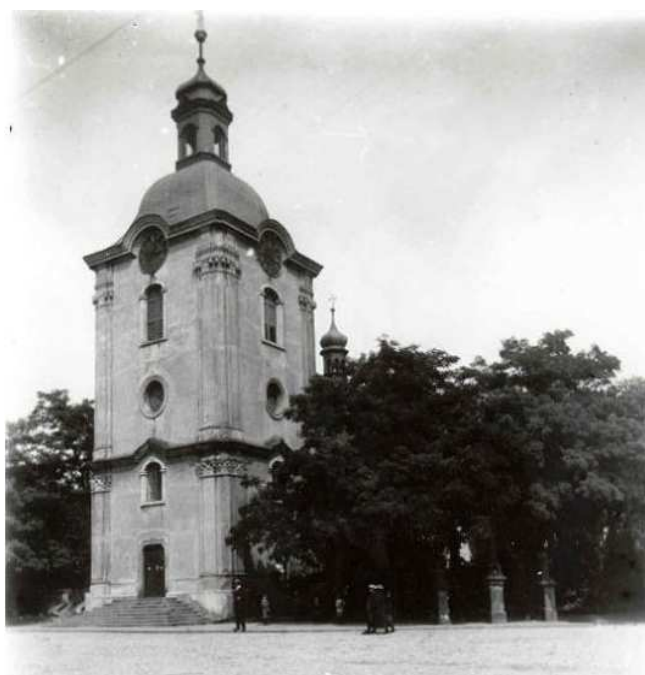
Původně bylo Zálábí (viz příloha 2) samostatnou částí, k připojení ke Kolínu došlo až v 15. století.¹⁸³ Zálabské předměstí se nacházelo na pravém břehu Labe, který ho odděloval od zbývajících částí, tudíž bylo město rozděleno na dva samostatné celky. Až do konce 19. století si udržovalo Zálabské předměstí spíše venkovský charakter, což bylo umožněno tím, že zde nebylo umístěno příliš průmyslových závodů (opomineme-li nepřehlédnutelný cukrovar Horského na východní straně Zálábí). V jeho blízkém okolí se naopak nacházelo značné množství zelených ploch, které byly tvořené zejména obecními lesy (Borky, Vinice, Tři Dvory), z nichž se později zejména Borky staly významnou součástí rekreační zeleně města Kolína. Z mapového podkladu je dále zřejmé, že se zde zároveň nacházela řada rozsáhlých soukromých zahrad. Na počátku 20. století na Zálabském předměstí zaznamenáváme velké urbanistické proměny a brzy se tak stává

¹⁸² Předmětem mého bádání jsou zejména rozsáhlejší plochy rekreační zeleně (sady, parky), které díky své existenci vytvářely specifické formy lokální kultury.

¹⁸³ O vzniku Zálabského předměstí hovoříme po spojení obcí Brankovice a Mnichovice.

největším předměstím města Kolína. Zejména z výše uvedených důvodů je třeba věnovat tomuto předměstí větší prostor.

Ve středu Zálabí se nacházelo náměstí (zvané Jiráskovo), kterému dominoval kostel Sv. Víta a přilehlý hřbitov, kde se pohřbívalo od roku 1514.¹⁸⁴ Původní hřbitov byl zhruba poloviční a teprve roku 1852 byl rozšířen o zahradu sousedního dvora č. 49 Františka Douděry. Od časů císaře Josefa II., kdy bylo z hygienických důvodů zakázáno pohřbívat u chrámu sv. Bartoloměje, se stal ústředním hřbitovem a to až do roku 1882 (tehdy byl zřízen nový městský hřbitov). Od této doby zálabský hřbitov pustnul, což ostatně dokládá i dobové vlastivědné periodikum z počátku 30. let 20. století: „*Hřbitov zarůstá trávou a břečťanem, hroby se ztrácejí, pomníky naklánějí a propadávají se za zpěvu ptactva, ruchu ulic, houkání aut a bzučení motorů. Ta zadumaná, lidskými kostmi saturovaná zahrada, sad, pomalu mizí.*“¹⁸⁵

Obrázek 1 Kostel Sv. Víta a jeho okolní úprava se vzrostlými stromy. Okolo roku 1915.

Zdroj:<http://putovaniprostoremacasem.cz/zapojene-skoly/zs-mnichovicka-kolin-v/fotogalerie4/fotodvojice3?CUSERX=ddfromqlagq2me2s9gg670ggp1>.

Již v předchozích letech na tento stav reagovala městská rada, která se v roce 1921 usnesla zrušit zmiňovaný hřbitov a místo něj zřídit veřejný park, ale pro odpor Státního

¹⁸⁴ STRAKA, František. Hřbitov u sv. Víta v Kolíně. In: *Věstník odboru čsl. turistů v Kolíně*. Roč. XI, 1934, s. 12, 89.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 102.

památkového úřadu v Praze musela od tohoto úmyslu upustit.¹⁸⁶ OS věnoval pozornost především prostoru okolo hřbitova, jenž měl být upraven s cílem poskytnutí lepšího výhledu a plnění odpočinkové funkce. V roce 1885 se zaměřil na úpravu Jiráskova náměstí, na kterém bylo vysázeno nové akátové stromořadí, ale také na kultivaci zeleně u nedaleké školy.¹⁸⁷

Z náměstí proudily na konci 19. století přímé ulice do Ovčár a Veltrub, další směřovala na Tři Dvory, přičemž paprsky těchto a ostatních ulic byly přetnuty okružními silnicemi. Tyto cesty byly postupně osazovány, například na ulici směřující do Třech Dvor bylo vysázeno stromořadí již v roce 1877.¹⁸⁸ Z Třídvorské ulice vybíhala cesta k Vinicím, která byla o deset let později osázena akáty.¹⁸⁹ Jednou ze stěžejních činností OS byla výsadba stromořadí, proto i tato vznikla jejich zásluhou. Podoba ulic se měnila společně s pozdější urbanistickou regulací, která se nevyhnula ani frekventovaným a rychle se rozvíjejícím třídám, jako byla Ovčárecká, Okružní a Veltrubská ulice.¹⁹⁰ Na Ovčárecké ulici byla vytvořena promenáda sloužící obyvatelům pro jejich vycházky, její část lze shlédnout na dobové fotografii.

Obrázek 2 Upravené stromořadí na Ovčárecké ulici před rokem 1920.

Zdroj: <http://putovaniprostoremacasem.cz/zapojene-skoly/zs-mnichovicka-kolin-v/fotogalerie4/fotodvojice3?CUSERX=ddfromqlagq2me2s9gg670ggp1>.

¹⁸⁶ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Kronika města Kolína 1918-1923, s. 183.

¹⁸⁷ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Paměti královského města Kolína nad Labem 1886 – 1900, s. 151.

¹⁸⁸ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Okrašlovací spolek Kolín, Zápisy ze schůzí okrašlovacího spolku 1877-1910 z 8. 2. 1877.

¹⁸⁹ Tamtéž, z 14. 4. 1887.

¹⁹⁰ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1898-1904, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 30. 12. 1903.

Zálabí bylo předurčeno v prvním desetiletí 20. století k husté zástavbě. Od počátku roku 1902 se poblíž městských lesů Borky a na ně navazující Okružní třídy, poblíž ústředního městského hřbitova, začaly stavět zajímavé vily v secesním stylu určené pro místní elity. Roku 1910 městská rada rozhodla, aby byl mezi Okružní třídou a tímto hřbitovem vytvořen nezastavitelný pruh se sadovou úpravou.¹⁹¹ Později byly ve volném prostoru vysázeny stromy a v ulici u hřbitova zřízena březová alej v šíři 20 metrů.¹⁹² Okružní ulice byla opatřena chodníky pro pěší a uprostřed ulice se nacházelo stromořadí. Přes tuto oblast se jezdilo i přes zákaz povozy, brzy došlo k jejímu zpoplatnění a výjimečnému povolování vjezdu.¹⁹³

Blíže k centru Zálabského předměstí se nacházela Brankovická ulice, která byla dle zahradnické zprávy OS za rok 1901 rovněž osázena lípami a akáty. Část této ulice a jeho vzrostlého stromořadí je vyobrazeno na předložené fotografii. U Brankovické ulice se nachází dosud zatopený lom Radimských, ten byl ve 30. letech 20. století v zimě hojně využíván hokejovým klubem. Směrem k městskému lesu se naproti lomu nacházela písčité pole, která byla na počátku 20. století rychle zastavována velkým množstvím rodinných domů.

Obrázek 3 Brankovická ulice na Zálabí vedoucí ke sportovištím, v pozadí kostel sv. Víta okolo roku 1923. Zdroj: http://www.fotohistorie.cz/Stredocesky/Kolin/Kolin/Kolin_-_Zalabi/Default.aspx.

¹⁹¹ HOLOVSKÝ, c. d., s. 100, 101.

¹⁹² SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1911-1919, Zápis z jednání obecního zastupitelstva 21. 11. 1913.

¹⁹³ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1923-1927, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 16. 10. 1925.

Na samém konci Brankovické ulice byla umístěna hájovna a sušárna borových šišek, jež sloužila pro získávání semen určených pro použití v nedaleké lesní školce. V prostoru kaštanového stromořadí založeného Čeňkem Kříčkou (o této významné osobnosti Kolína ještě padne zmínka) se taktéž nacházela vojenská střelnice.¹⁹⁴

Součástí Zálabského předměstí byla tzv. Louž, specifická oblast, kde se usazovala dešťová voda způsobující četné zátopy. Na opětovné naléhání zdejších občanů byl vytvořen zděný okraj se železným zábradlím, což mělo zamezit rozpínání Louže.¹⁹⁵ Toto řešení však nedostačovalo, proto již roku 1892 dochází ke změně a vzniká projekt na její odvodnění.¹⁹⁶ O několik let později je zřízena i stoka pod zahradou, která ústila do Labe, nakonec byla problematická oblast zasypána.¹⁹⁷ Louže a její bezprostřední okolí procházely mnoha proměnami, i co se týče veřejné zeleně. Na jaře roku 1898 zde byl nákladem 271.43 zl. pod záštitou OS vytvořen sad před „Závistí“ (nacházející se u honosné vily v barokním stylu Čeňka Kříčky).¹⁹⁸ V roce 1896 OS řešil úpravu zelených ploch u Louže, brzy vzniká myšlenka na vytvoření středové vlnité pěšiny, přičemž dolní prostor měl být pokryt trávnikem a skupinami křovin a na protější straně měly být vysázeny lípy.¹⁹⁹

Z Louže vycházela ulice směrem k obecnímu hřbitovu (částečně vojenskému) jakožto specifické veřejné zeleni. Se stavbou obecního hřbitova se započalo v roce 1880, přičemž slavnostně vysvěcen byl kolínským děkanem Janem Svobodou 29. září 1882. Od té doby se přestalo pochovávat u předměstských kostelů.²⁰⁰ Hřbitov byl samozřejmě upravován, stejně tak stromy byly průběžně nahrazovány novými. Ne vždy bylo potřebné kácení starých nebo uschlých stromů bezproblémové, což dokazují i zápisy ze schůzí obecního zastupitelstva: „*Pan náměstek Leger, který zúčastnil se komise na hřbitově se zástupci OS, praví, že zdá se mu, že bylo káceno více, než jak bylo v městské radě referováno.*“²⁰¹ Spory panovaly nejen o množství vysazených a vykácených stromů, ale rovněž o druhové skladbě stromů.

¹⁹⁴ JIČÍNSKÝ, Eda. Zálabí před půlstoletím a ještě dříve. In: *Věstník odboru klubu čsl. turistů v Kolíně*. Roč. XII, 1935, s. 56.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 53.

¹⁹⁶ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1889-1898, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 14. 12. 1892.

¹⁹⁷ JIČÍNSKÝ, c. d., s. 53.

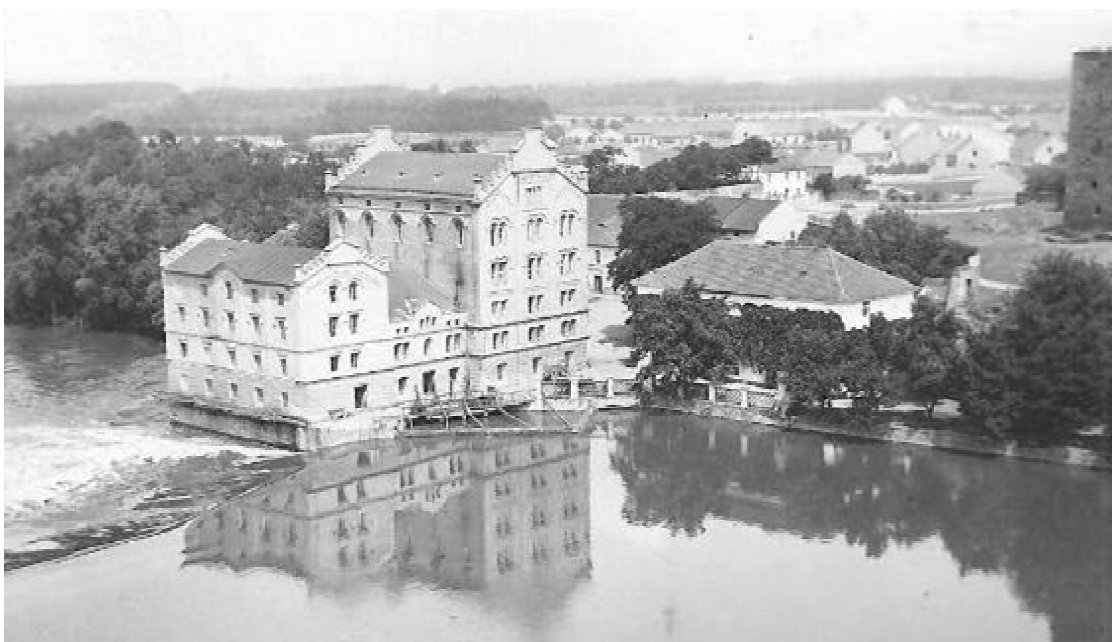
¹⁹⁸ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Paměti královského města Kolína nad Labem 1886 – 1900, s. 479.

¹⁹⁹ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Okrašlovací spolek Kolín, Zápisy ze schůzí okrašlovacího spolku 1877-1910 z 2. 4. 1896.

²⁰⁰ PEJŠA, Jaroslav. Kolínské hřbitovy. In: *Zpravodaj města Kolína*. Roč. 20, č. 10, 2014, s. 12.

²⁰¹ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1904-1909, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 31. 3. 1906.

Z environmentálního hlediska jsou nejcennější zelené plochy v Kolíně vázány na řeku Labe. Z mapového podkladu vyobrazující Zálabské předměstí je zřejmé zelené prostranství zvané Měkovina (podle pískového podloží), po roce 1910 se až sem šířila zástavba.²⁰² Zůstaneme-li u ploch podél řeky Labe, pak nelze opomenout specifickou lokalitu známých zálabských skal nacházející se mezi Radimského mlýnem (Podskalským) a později Masarykovým mostem. V roce 1906 se OS dohodl, aby vedle dosavadní činnosti vytvořil nějaké větší dílo, mj. padl návrh právě na úpravu skal na Zálabí, příp. zřízení rozhledny, plánovanou realizaci převzal A. V. Prágr. V souvislosti s tím se v prosinci téhož roku jednalo o úpravě blízkého okolí Práchovny (nacházející se nad skálami)²⁰³, které mělo být upraveno, oploceno a osázeno. Cílem bylo zachovat specifický ráz oblasti s veškerými nepravidelnostmi tak, „aby při přestavbě stávajících domů byl nynější ráz a tím i ráz upomínající na starou vesnici dodržeti a jiného druhu stavby na skále nepovoliti“. Následující rok údajně dochází k osazování smrčky, pozděně gotická Práchovna byla opravena a osázena břechtanem.²⁰⁴

Obrázek 4 Zálabský mlýn. Na pravé straně si lze povšimnout dominantní kamenné Práchovny, osázené nábřeží a v pozadí vyskytující se městský les zvaný Borky. Vyfoceno okolo roku 1899.

Zdroj: http://www.fotohistorie.cz/Stredocesky/Kolin/Kolin/Kolin_-_Prachovna.

²⁰² SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1909-1911, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 17. 6. 1910.

²⁰³ Kamenná věž zvaná Práchovna byla postavena již v první polovině 15. století pro účely opevnění kolínského hradu a severního předpolí města. Původně sloužila jako strážní věž, z níž bylo možno kontrolovat plavbu po Labi, v 18. století zde bylo umístěno skladiště střelného prachu.

²⁰⁴ I tato část Zálabského předměstí byla dána regulačním plánem architekta Wallenfelse, podle něhož je skála určena k asanaci a k novému zastavění. SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1919-1923, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 30. 3. 1920.

Roku 1869 český zoolog a paleontolog Antonín Frič upozorňuje na cenné místo pod Práchevnou, kde objevuje naleziště zkamenělin. V předválečných letech sbírá na této lokalitě poblíž zálabského lomu (tzv. Hvězdův) zkameněliny i ředitel měšťanské školy Vojtěch Vlach. Dnes je lom nepřístupný.²⁰⁵

V blízkosti Zálabí na jeho západní straně se nachází zbytek bývalých luhů, který býval v minulosti často zatopený. Tato vlhká půda patřila mezi cenná místa, ve kterých se nacházela rozmanitá vegetace (sasanky, plícník, orsej, křivatec, dymnivky, pižmovky atd.). Část tohoto lesního ekosystému byla na konci 20. let 20. století upravena na sad, jehož součástí se stala místní sportoviště (více viz kapitola Borky). V tehdejší době bylo vnímáno Zálabí jako: „*nově budované město, větším dílem zahradní, které jest přimknuto po levé straně k mohutným parkovým a lesním komplexům městským.*“²⁰⁶ Nelze jinak než s tímto tvrzením souhlasit.

7.2. Pražské předměstí

Pražské předměstí (viz příloha 3) nalezneme na západní straně města, obklopuje ho z pravé strany historické jádro. Společně s Kouřimským předměstím patřilo mezi nejlidnatější části města, převažovala obytná zástavba. Struktura Pražského předměstí byla ovšem na konci 19. století značně nesourodá a nebylo neobvyklé, že výstavnější budovy sousedily s jednoduchými rodinnými domky a dokonce i s hospodářskými budovami nebo dobytčím trhem. Změna nastala až po příchodu inženýra Antonína Hlaváčka, který odsunul trhy a některé stavby více na periferii.²⁰⁷

Za centrum Pražského předměstí můžeme považovat Mariánské náměstí (dnes Náměstí Republiky). V minulosti se tato plocha vyznačovala mnohem menšími rozměry, stával zde totiž blok domů, který byl časem odstraněn. Podle dobových fotografií a záznamů lze usoudit, že zde nevznikla žádná rozsáhlejší plocha zeleně. Výjimku tvořilo

²⁰⁵ URBÁNEK, Ladislav. Ochrana přírodních památek na Kolínsku. In: *Věstník odboru klubu čsl. turistů v Kolíně*. Roč. XVIII, 1941, s. 2.

²⁰⁶ HRŠEL, Hubert. Regulační a stavební úvaha dnešní doby. In: *Kolín: město a okres*. Praha: Národohospodářská propagace Československa, 1934, s. 34.

²⁰⁷ HOLOVSKÝ, c. d., s. 79.

několik solitérních stromů, jejichž výsadby se jako obvykle ujal OS.²⁰⁸ Na samotném kraji Mariánského náměstí (ze směru od Karlova náměstí) se nacházel kostelík Panny Marie Sedmibolestné ze 17. století²⁰⁹, u něhož byl vytvořen malý sad. 24. června 1928 bylo několik stromů údajně zbytečně vykáceno (zpravidla líp), které byly na hřbitůvku kolem kaple.²¹⁰

Ze znázornění půdorysu Pražského předměstí z konce 19. století je patrné, jaký podíl tvořila zastavěná plocha a plochy zeleně. Největší plochu zde zauímají ve středu Pražského předměstí dvě na sebe vázané plochy. Jednou z nich je starý židovský hřbitov, kde se pohřbívalo až do roku 1887.²¹¹ Nacházel se přímo vedle sokolovny a podle svědectví zde bylo vysázeno mnoho ovocných stromů (švestky, třešně, hrušně, jabloně), které byly rozloženy na místním návrší.²¹²

Za tímto hřbitovem se u okresního chudobince nacházela plocha zeleně nazývaná Kantorka. Jednalo se o sad, fungující jako lesní školka, kterou zde založil právě OS již v prvním roce jeho založení, účelem bylo zřídit rostlinnou zásobárnu, která by umožnila dostatečně zásobit město stromy. Do školky byly rozsazovány převážně borovice, modřiny, smrky, akáty a lípy. Plot Kantorky byl tvořen hlohy. Školka si vyžádala pravidelné práce a úpravy, průběžně se zde rozsazovaly stromy a sázely nové, nutností byly také běžné práce jako například okopávání, pletí, keře byly seřezávány podle potřeby. Pro tento účel Kantorka sloužila OS řadu let. V roce 1921 byla propůjčena Sokolu na dobu pěti let, zahrada měla plnit úlohu letního cvičiště.²¹³ Do úpravy Kantorky totiž do té doby údajně investoval mnoho peněz. Po uplynutí této doby tak zažádal Sokol o odprodej Kantorky s cílem zřídit zdejší hřiště přístupné veřejnosti, které by navazovalo přímo na Sokolovnu. V této souvislosti však padly četné námitky, že Kantorka není stavebním místem a měl by se rovněž brát zřetel na naproti stojící chudobinec.²¹⁴

Nedaleko vzniká z popudu významného továrníka Karla Wiesnera dělnická kolonie. OS zde úspěšně zachránil alespoň zdejší starší lípy.²¹⁵ Nicméně v této oblasti dominuje zejména místní kulturní středisko sokolovna, která měla pro Kolín a jeho spolkový život

²⁰⁸ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Okrašlovací spolek Kolín, Zahradnická zpráva za rok 1892.

²⁰⁹ Byl zbořen roku 1940.

²¹⁰ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Kronika města Kolína 1924-1929, s. 255.

²¹¹ Vznik tohoto hřbitova je zaznamenán již na počátku 15. století.

²¹² STRAKA. František Starý židovský hřbitov. In: *Věstník odboru klubu čsl. turistů v Kolíně*. Roč. XIV, 1937, s. 88.

²¹³ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Kronika města Kolína 1918-1923, s. 162.

²¹⁴ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1923-1927, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 19. 08. 1926.

²¹⁵ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1904-1909, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 31. 10. 1908.

velký význam, proto roku 1885 poskytla záložna příspěvek 50 zl. na vysázení potřebného stromořadí. Od této budovy vzhůru k Palackého třídě byly umístěny menší kulovité akáty, které nahradily předchozí staré akáty.²¹⁶ Mezi Sokolovnou a lávkou na Dolní ostrov byla zřízena železniční zastávka pro osobní vlaky na trati rakousko-uherské státní dráhy, která podél Labe dotvářela podobu západní části města.²¹⁷

Na labském břehu se nacházel také Podzámecký mlýn, k němu v letech 1878-1880 přibýly soukromé Kargrovy lázně, které byly postaveny Josefem Doušou (stavba byla zbořena v letech 1912-1913 kvůli regulaci řeky Labe)²¹⁸. Za součást Pražského předměstí považujeme i nedaleký Dolní ostrov, pojednání o něm bude tvořit samostatnou kapitolu.

Příliv nových obyvatel si vyžádal nový stavební rozvoj, který se na Pražském předměstí vyvíjel směrem na Prahu, stavební ruch se zároveň přesunul do ulic ke Štítarům a ke Quintinu.²¹⁹ Koncem 20. let 20. století zde bylo vysázeno stromořadí zkomponované z bříz. Dlouho však trvalo, než se podařilo zakořenit tyto stromy po obou stranách ulice (některé uschly a bylo tak potřeba je nahradit novými). V této oblasti se nacházel taktéž úzký pruh zeleně a vzrostlé akáty. „*Když tu s jarem vše pučí, vane život z těch křovin, které se hlásí v novém omládnutí. Kvetou tu zlatem forsytie, voní šeríky, jako růžový dým rozdýchávají bohatství drobných kvítečků pohádkové tamaryšky...*“. Východně od Quintina se nacházela nepravidelná zelená plocha v oblasti zvané Císařoves s několika keři, *dominantou je medokvětá ozdobná kdoule a pak strom s šarlatovými plody*. Nedaleko se nacházel také parčík spojený s hřištěm v ulici Zborovské, tato oblast byla považována za vilovou čtvrť.²²⁰

Na nedaleké třídě Palackého se vyjímalý štěpné hlohy, které byly „*v době květu podobné obrovským růžovým kyticím*“, třídu Štítarskou zase charakterizovaly kulovité akáty. Ozdobena byla taktéž Jungmannova třída a dál se svažující ulice směrem k Pršínu, kde se nacházely habrovité stromky, které měly do kulata sestříhanou korunu.

Celému Kolínu dominuje štíhlá věž vodojemu kolínského vodárenského zařízení, které bylo vystavěno (pro účely zlepšení zásobování města vodou) v roce 1930 dle projektu F. Jandy a J. V. Hráského, na mírném návrší v blízkosti někdejšího popraviště. Kromě toho se dbalo i na estetickou stránku, součástí vodárny bylo neobvyklé schodiště a

²¹⁶ ZELENKOVÁ, Marie. Naše parky a aleje. Věstník odboru klubu čsl. turistů v Kolíně. Roč. IX, 1932, s. 26, 29.

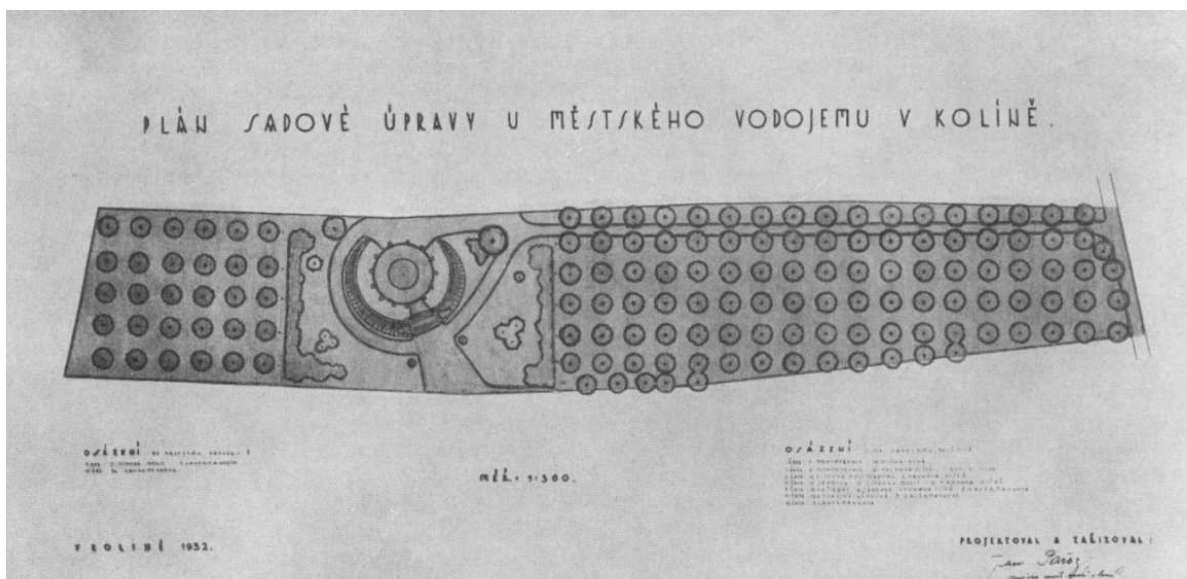
²¹⁷ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1923-1927, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 16. 10. 1925.

²¹⁸ ZUBÍKOVÁ, Klára. *Architektura a urbanismus města Kolína 1850 - 1950*. Olomouc: Univerzita Palackého, Filozofická fakulta. Katedra dějin umění, 2004, s. 49-50.

²¹⁹ HOLOVSKÝ, c. d., s. 93, 94.

²²⁰ ZELENKOVÁ, c. d., s. 26.

kašna. Z našeho hlediska je ovšem podstatné, že na okolí vodárenského zařízení vznikl o tři roky později projekt, díky němuž zde měla být vytvořena sadová úprava.²²¹ Na samém počátku 20. století dochází ke zřízení procházkové aleje ke Štítarům a zpřístupnění spojení s tzv. Peklem²²², které se nacházelo pod vodárnou (jednalo se o jediný rybník města Kolína a na něj navazující odpočívající zónu).

Obrázek 5 Plánovaná úprava u městského vodojemu v roce 1933. Zdroj: ŠTOLBA, J. *Kolín: město a okres*. Praha: Národohospodářská propagace Československa, 1934, s. 46.

7.3. Kouřimské předměstí

Kouřimské předměstí (viz příloha 4) přiléhá z jižní strany k vnitřnímu městu. Zároveň leží v blízkosti východního Kutnohorského předměstí a západního Pražského předměstí, které se vyznačovalo podobným urbanistickým vývojem. Jejich vzhled se totiž (převážně v první polovině 20. století) radikálně změnil z důvodu stále se rozšiřující obytné zástavby, která sem byla umísťována. Kouřimské předměstí se tak brzy stalo hustě obydlenou částí, které měla netovární charakter. Nový regulační plán z roku 1901 způsobil,

²²¹ Pražské předměstí [online]. c2012. [cit. 2014-12-02]. Dostupné z:

<http://www.mukolin.cz/cz/navstevnik/vylety-do-okoli/kolinem-pesky/vii-prazske-predmesti/>.

²²² SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Okrašlovací spolek Kolín, Výborová schůze z 22. 7. 1902.

že Kouřimské předměstí začalo mít v dalším rozvoji pravidelný šachovnicový rámeč. Velkorysá pravouhlá síť měla v budoucnu sahat od silnice na Štítary až k Polepské ulici a měla tak propojovat všechna tři předměstí na levém břehu Labe.²²³ Především zásluhou OS bylo na Kouřimském předměstí vysázeno několik stromořadí (např. v roce 1885 bylo vytvořeno akátové stromořadí od hostince Karla IV. ke kašně²²⁴). Větší významné plochy vznikaly až v první polovině 20. století. Na pomezí Kouřimského a Kutnohorského předměstí se nachází bývalé Vinařické náměstí (dnes Husovo náměstí²²⁵). Na počátku 20. let minulého století se zde vyskytovala zeleň s parkovou úpravou, jež měla podobu pravidelného obdélníku a charakterizována byla kruhovým květinovým záhonem ve vrchní části plochy, obklopená trávnikem a cestami, které byly opatřené lavičkami. Jak lze soudit z dobových fotografií, později se staly z květinového kruhu dva protilehlé květinové záhony. Jakou podobu mělo Vinařické náměstí na konci 20. let 20. století, barvitě popisuje Zelenková: „*Popínavé růžičky tvořívají tu karminové girlandy, šerťkové stromky slibují potěšit oko svými hroznovitými květenstvy, v záhoncích přerozmanité druhy keřových růží ukazují zajímavé tónování svých něžných červení a žluté aksamitníky planou oranžově, a kulovitě sestříhané pestrolisté buxusy mísí v ten barevný koberec svou zeleň.*“²²⁶ Jeho podobu v dalších letech ovlivnila výstavba nového kostela československého sboru, jež byl umístěn na jeho spodním středu podle plánů architekta Wallenfelse (1932)

Obrázek 6 Vinařické náměstí před rokem 1925, před vystavěním kostela československého sboru s původní úpravou. Zdroj: http://www.fotokolín.cz/historicke-snimky-ii-/kourimske-predmesti/photogallerycbm_527018/70/#vinarak-pred-1925-600-jpg.

²²³ HOLOVSKÝ, c. d., s. 95.

²²⁴ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Okrašlovací spolek Kolín, Zápisy ze schůzí okrašlovacího spolku 1877-1910 z 2. 12. 1885.

²²⁵ Pojmenování dle pomníku, který sem byl převezen z Karlova náměstí v polovině 20. století.

²²⁶ ZELENKOVÁ, c. d., s. 26.

Centrem Kouřimského předměstí procházela hlavní cesta zvaná Žižkova třída. Její podoba se utvářela především na samém počátku 20. století, kdy zde byla vybudována v místech bývalých zahrad, sadů a dobytčího tržiště vilová čtvrť zvaná Čechovy sady (převážně v letech 1900-1906). Jak název oblasti napovídá, podél vilové čtvrti byl vytvořen sad, který se stal se vyhledávaným místem pro společenské setkávání. Nacházela se zde široká promenádní cesta, okolo které se rozprostíraly široké pruhy trávníku a mohutné akáty.²²⁷ Údržbu Čechových sadů zajišťoval i OS, na jehož bedrech spočinulo rovněž vytvoření Čechova památníku. Jak je zřejmé z archivních podkladů, tak k jeho umístění bohužel nedošlo, protože se spolky nedohodly na tom, kdo tuto aktivitu bude z větší části financovat.²²⁸

Obrázek 7 Promenáda Čechovy sady směrem k centru města. Zdroj: vlastní archiv.

Na konci této zóny se nacházela rozsáhlá školní budova obchodní akademie, která byla postavena podle projektů architektů Mayera a Kvasničky v roce 1925 (počátky prací datujeme do července roku 1923²²⁹), přiléhá jí vlastní sad. U budovy vyniká pomník prezidenta T. G. Masaryka s okázalou květinovou výzdobou.

Malý Prokopův sad vznikl na pomezí Kouřimského a Pražského předměstí ve frekventované Prokopově ulici. Podle tehdejších názorů si již nelze „ani představit, že tu

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ Druhým byl Literární spolek, který byl iniciátorem umístění památníku.

²²⁹ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Kronika města Kolína 1924-1929, s. 241.

někdy bývalo hluché prostranství, tak se vžil ten malý sad, kde tolik lidí sedá a odpočívá, dokud nezmizí lavičky uschovávané před zimní nepohodou. Husté křoviny vábí ptactvo, pěkná obruba břechtanu a kapradin odlišuje temnou a světlou svoji zeleň, pomník padlých, skoro stále ozdobený, zde našel vhodné umístění, a záhony s letničkami jsou vždy tak vkusně upraveny, že nelze kolem jít bez povděku. Prokopův park se nacházel naproti budovy okresního úřadu, není proto překvapením, že si Zelenková všimá i tohoto aspektu: „Jak hoří ten zákon, když na něm plně rozkvetou suříkově červené saloie, upomínající na ohnivou krev, prolitou za ideály lidstva! Jak ladně se pojí nebeská modř drobnokvých celestin ke žlutým, drobnokvětým afrikánům! A co vkusu bylo ve výzdobě kvetoucích heliotropů, které byly tak tmavě fialové v posledních dnech podzimu jako srdce proniknutá resignací, jež už nehoří nadějemi...“²³⁰ Na tomto místě byl odhalen v červnu roku 1918 pomník padlým za první světové války, událost byla spojena s politickými projevy a hudebním koncertem.²³¹ Z Prokopova parku měli obyvatelé Kolína přímý výhled na honosnou Občanskou záložnu ve stylu novorenesance na rohu ulic Kouřimské a Politických vězňů, jež vznikla dle projektu Čenka Kříčky v roce 1895.²³²

Obrázek 8 Pomník padlým, v pozadí parková úprava. Zdroj: http://www.fotokolín.cz/historicke-snimky-ii-/kourimske-predmesti/photogallerycbm_527018/50/#pomnik-1914-1918-600-jpg.

²³⁰ ZELENKOVÁ, c. d., s. 26.

²³¹ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Kronika města Kolína 1918-1923, s. 235.

²³² HOLOVSKÝ, c. d., s. 78.

Kultivace probíhala i na pomezí Kutnohorského a Kouřimského předměstí, kde byl již roku 1888 založen sad u školy sv. Jána.²³³ Činnost ohledně výsadby stromů v sadu sv. Jána byla úkolem OS, který zde také o několik let později mj. vysázel skupinu javorů, bříz, křovin a modřínů²³⁴. Spolek se staral též o jeho kultivaci, mimo běžnou údržbu jako ořezávání větví se jednalo o vyhrabávání a přihnojování ploch zeleně, stejně tak ušlapaná místa od dětí se opětovně zasívala.²³⁵

7.4. Kutnohorské předměstí

Kutnohorské předměstí (viz příloha 5) leží ve východní části města Kolína na levém břehu řeky Labe. V této oblasti se nachází hlavní nádražní budova, která zapříčinila, že zde bylo od druhé poloviny 19. století umísťováno nejvíce průmyslových podniků, východní část tohoto předměstí se tak stala rozsáhlou industriální zónou.²³⁶ Od konce 19. století je zároveň místem, kde se soustředil restaurační i obchodní ruch.

V rámci Kutnohorského předměstí se nenacházel žádný park, ani větší sad. Situace se změnila až v polovině 20. století, kdy vzniká oficiálně park při Kutnohorské ulici (dnes park J. A. Komenského). Navazoval na rozsáhlou zahradu, která patřila kostelu Nejsvětější trojice v areálu kapucínského kláštera, jehož počátky jsou datovány do druhé poloviny 17. století.²³⁷ Kapucínský klášter je v souvislosti s okrašlováním města za pomoci zeleně spojován s činností kaplana Jana Svobody²³⁸, který již v polovině 19. století nechal vysázet lípy na tzv. Vajtě (široký chodník podél kapucínské zahrady ke Kutnohorské ulici).²³⁹ Vajta byla odstraněna po roce 1899, kdy se městská rada usnesla o narovnání Kutnohorské ulice a jejího dláždění.²⁴⁰ Naproti klášteru byla vybudována stavba reálného gymnázia, kde se mimo klasickou školní činnost konaly rovněž například besídky pro mládež, později také

²³³ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Paměti královského města Kolína nad Labem 1886-1900, s. 479.

²³⁴ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Okrašlovací spolek Kolín, Zápisy ze schůzí okrašlovacího spolku 1877-1910 z 1891.

²³⁵ Tamtéž, z 1892.

²³⁶ Ulice směřující na Kutnou Horu tak brzy byla v obležení továrních budov a závodů.

²³⁷ Kapucínský klášter. [online]. c2014 [cit. 2014-12-02]. Dostupné z:

<http://www.mukolin.cz/cz/obcan/kultura/kulturni-pamatky/08174-kapucinsky-klaster.html>.

²³⁸ Jan Svoboda nechal vysázet již v 50. letech 19. století lípy a kaštiny poblíž nádraží státní dráhy, podél Královské cesty vysázel dokonce ovocné stromy a upravil zálabský hřbitov

²³⁹ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Paměti královského města Kolína nad Labem 1886 – 1900, s. 150.

²⁴⁰ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1898-1904, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 3. 8. 1900.

jazykové kurzy pro veřejnost.²⁴¹ I přes absenci parku na přelomu 19. a 20. století se Kutnohorské předměstí pyšní svým stromořadím při Kutnohorské ulici. OS zapřičinil vysázení kaštanového stromořadí od křižovatky až k nádraží. Později bylo před budovou dále ke státnímu nádraží vytvořeno stromořadí z nekvetoucích kulovitých akátů.²⁴²

Obrázek 9 Podoba stromořadí na Kutnohorské ulici směrem k vnitřnímu městu okolo roku 1916. Vlevo část Kapucínského kláštera, v popředí budoucí park. Zdroj: http://www.fotohistorie.cz/Stredocesky/Kolin/Kolin/Kolin_-_Kutnohorska/Default.aspx.

Tato ulice se napojuje na Havlíčkovu třídu, kde byly koncentrovány významné veřejné instituce, v průmyslové oblasti dále na východ od města Kolína se nacházely pouze méně rozsáhlé prvky veřejné zeleně (podle dobového periodika z přelomu 20. a 30. let 20. století jmenujme trojúhelníkový zelený koberec mezi ulicí Havlíčkovou a Zengrovou).²⁴³ Větší množství zelených ploch se nacházelo blíže k centru v ulici Zahradní a v Opletkách, kde stály secesní vily z přelomu 19. a 20. století. Kromě lipového stromořadí v ulici Zahradní se však jednalo pouze o větší soukromé zahrady.

Jestliže je záměrem práce podat ucelený obraz o veřejné zeleni, pak nelze opomenout druhý kolínský ostrov dříve zvaný Přední Nekojná (viz příloha 6) nacházející se mezi Zálabským a Kutnohorským předměstím, ke kterému byl původně ostrov připisován. Na Hořejším ostrově se často ve vlastnictví střídali jeho majitelé, přičemž příčinu této nestálosti popisuje Potůček ve své kronice: „*Tento ostrov má svůj zvláštní osud*

²⁴¹ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Kronika města Kolína 1918-1923, s. 145.

²⁴² ZELENKOVÁ, c. d., s. 28.

²⁴³ ZELENKOVÁ, c. d., s. 26.

– lid říká, že je prokletý, majitelé se neustále střídají a obvykle po nějaké větší stavbě či opravě, jej laciněji prodají...a to z té příčiny, že zařidivše tam obchod výčepní, nenabývá obliby hostů, znenahla bývá opouštěn.²⁴⁴ O tom komu náleží ostrov, panovaly četné spory, což naznačuje i Potůčkova kronika: „Zálabští sousedé počali činit nároky na ostrov - došlo to k procesu a zálabští vyhráli, ale ihned se jali stromy káceti a dělit se.“²⁴⁵ Hořejší ostrov zpočátku plnil zejména funkci sportovní, stal se totiž oblíbeným místem pro měšťanské střelce, kteří zde pravidelně v letních měsících cvičili střelbu (ve vojenských uniformách). Střílelo se obvykle v neděli odpoledne v letních měsících, čemuž sekundovala Kmochova kapela, která poblíž mnohdy hrála.²⁴⁶ Na ostrov se střelci, ale pochopitelně i ostatní obyvatelé města Kolína dostávali z dřevěného mostu, který ústil u Zavadilky, po úzké lávce nad řekou Labe. Uprostřed ostrova se nacházel hostinec s místností určenou pro schůze a sálem vhodným pro rozmanité slavnosti, na tyto prostory navazovala prosklená veranda. Od této části ostrova byl vytvořen směrem k horní části ostrova hluboký úvoz s náspy osázenými keři (hloh) a zeď na zachycování střel, pro tyto účely bylo zároveň vysázeno stromořadí (topoly). Ostrov byl rovněž porostlý silnými duby a vrbami. Střelecká činnost na ostrově na počátku 20. století upadala, největší zlom nastal v období po první světové válce, kdy zde bylo „rozmeteno všechno, co jen trochu zavánělo starými časy mocnářství“.²⁴⁷ U Hořejšího ostrova se v rámci sportovních akcí konaly také plavecké závody otužilců, v únoru roku 1928 jej uspořádal veslařský odbor AFK Kolín a přihlíželo jim údajně až 5000 diváků.²⁴⁸ Na ostrově (v sále) se však konaly i kulturní akce každou neděli večer, jednalo se o taneční zábavy, oslavy, výstavy (viz příloha 7) a divadelní představení.

7.5. Vnitřní město

Historické jádro města Kolína (viz příloha 8) se již od počátku průmyslového „století páry“ začalo pozvolna proměňovat ze středověkého města v moderní průmyslové

²⁴⁴ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez. inv. č., Paměti královského města Kolína nad Labem 1886 – 1900, s. 567.

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ STRAKA, František. Měšťanští střelci v Kolíně. In: *Věstník odboru klubu čsl. turistů v Kolíně*. Roč. XIV, 1937, s. 38, 39.

²⁴⁷ DRAHOVZAL, Martin. Měšťanští střelci v Kolíně. In: *Zpravodaj města Kolína*. Roč. 19, č. 3, 2013, s. 17.

²⁴⁸ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez. inv. č., Kronika města Kolína 1924-1929, s. 238.

centrum krajiny. Na místě bývalých hradeb vznikl zelený pás²⁴⁹ a veškerý volný prostor se využíval pro hustou zástavbu, ve které veřejná zeleň neměla své místo.

Vnitřnímu městu jednoznačně dominuje Chrám sv. Bartoloměje, v polovině 19. století nejprve opět díky iniciativě děkana Jana Svobody dochází k rekonstrukci chrámu, ve druhé polovině 19. století je opraven i z popudu *Spolku na dostavění děkanského chrámu v Kolíně*. OS měl na zdejším přístupném hřbitově upravit cesty a opatřit místo dvěma lavičkami.²⁵⁰ V dalších letech tento spolek upravoval i okolí Chrámu sv. Bartoloměje.

Prostor a funkční využití náměstí se v průběhu vývoje měnilo v souladu s potřebami společnosti (náměstí jako tržiště, rekreační, shromažďovací a reprezentační účel). Dle dochovaných fotografií je zřejmé, že výsadba stromů neměla na centrálním Karlově náměstí příliš velkou prioritu, nicméně nelze tvrdit, že zeleň se tu na konci 19. století nevyskytovala vůbec. V této době se u radniční budovy nacházely solitérní stromy, které však byly patrně po několika letech vykáceny. Vkusně upraven a opatřen rostlinami byl kamenný Husův pomník (v nadživotní velikosti) na západní straně náměstí poblíž radnice, který byl vytvořen roku 1914 Františkem Bílkem.²⁵¹ Náměstí mělo původní tvar, jak jej vytyčili zakladatelé města. Jedná se o obdélník, z jehož rohů vybíhají přímé ulice: Kutnohorská a Husova, původně nejfrekventovanější Kouřimská ulice vychází ze středu náměstí. Na Pražské předměstí míří ulice Pražská a Zámecká, ve kterých byly postupně vysázeny javory. Menší plocha zeleně byla vytvořena též v zámeckém areálu.

8. Veřejná zeleň a její krajinné úpravy - Borky a Dolní ostrov

Parky a sady na přelomu 19. a 20. století již nebyly pouze záležitostí vyhrazenou

²⁴⁹ Nová brána byla zbourána ze všech kolínských vstupů nejdříve. Zámecká brána zůstala zachována do dnešních dnů. Zbytky fortifikace jsou vidět i v rámci Kouřimské brány. Více viz DRAHOVZAL, Martin. O opravách a bourání městských bran (2. část). In: *Zpravodaj města Kolína*. Roč. 17, číslo 2, s. 11.

²⁵⁰ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Okrašlovací spolek Kolín Zápisy ze schůzí okrašlovacího spolku 1877-1910, Výborová schůze 12. 3. 1903.

²⁵¹ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1911-1919, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 30. září 1912.

pro šlechtu, ale staly se zásadním kulturním prostorem pro širokou občanskou společnost, která zde mohla realizovat své zájmy. Nejinak tomu bylo i ve městě Kolín. Stěžejní práce bude spočívat ve zmapování proměn kultivace na Dolním ostrově a v městském lese Borcky, kde se na počátku 20. století vytvořily z dosud zanedbávané veřejné zeleně hojně navštěvované městské rekreační zóny.

8.1. Dolní ostrov

V předchozím textu jsem se již zmínila o druhém kolínském ostrově (Hořejší ostrov), který se nacházel mezi Kutnohorským a Zálabským předměstím. V porovnání s ním byl Dolní ostrov mnohem větší (jeho rozloha činila zhruba 4 a půl ha), i z tohoto důvodu se později stal ze sociálního a kulturního aspektu významnější oblastí. Dolní ostrov vznikl erozivní silou proudů při povodních, kdy si řeka ve smyčkách meandrů zkracovala řečiště a vnitřní prostor meandrů tak odřezávala od pevniny.²⁵² Postupně na písčitém nánosy vznikl listnatý les. Obyvatelé města Kolína přezdívali tomuto ostrovu též Dolejší, Dolení, příp. Sokolský. V průběhu historie se však jednalo i o dalších názvech, kterými by se mohla tato část veřejné zeleně chlubit. Konkrétně měl získat jméno na žádost pěveckých spolků k uctění památky Bedřicha Smetany - „Smetanovy sady“, což však nakonec nebylo uskutečněno.²⁵³

8.1.1. Vývoj do konce 19. století

Za vlády císaře Josefa II. byl ostrov obyvatelům Kolína nepřístupný, nacházela se zde střelnice. Místní posádka však byla v roce 1864 přeložena do Hradce Králové a ostrov přešel za přičinění tělovýchovné jednoty Sokol do vlastnictví obce.²⁵⁴

Než začal být Dolní ostrov ve druhé polovině 19. století upravován na lesopark, byl

²⁵² JIROVSKÁ, Dana. Revitalizace Kmochova ostrova v Kolíně [online]. c2013 [cit. 2014-10-16]. Dostupné z: http://www.mukolin.cz/prilohy/Zpravy/1520/96architektonicka_studie.pdf.

²⁵³ SOkA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1909-1923, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 12. května 1909.

²⁵⁴ STRAKA, c. d., s. 38.

poměrně opuštěným místem s neudržovaným rostlinstvem, na mnoha místech byl navíc ostrov neprůchodný. Pochopitelně se zde v tomto stavu nekonaly žádné velkolepé slavnosti a akce. Tento jev dokazuje i Zelenková, která svým typickým barvitým způsobem popisuje podobu Dolního ostrova, než se začalo jednat o jeho odborných úpravách: „*Byl hustě zarostlý, pln zelenavého stínu, pod stromy všude bujel podrost, a mladičké pupence lipového mlází jásaly zrovna na jaře průsvitnou zelení v zákrovu narůžovělých listenů.*“²⁵⁵ Přesto si Dolní ostrov udržoval své kouzlo: „*Když pak rozkvetly na ostrově všechny nespočetné střemky, obalily se do mléčné běli a zadýchaly svou příznačnou lahodně nahořklou vůní, stal se ostrov pravou pohádkou krásy. V trávníku pod stromy kvetly celé obláčky modrého popence, hvězdičky orseje svítily zlatem uprostřed lesklých kožnatých listů.*“²⁵⁶

Již od počátku svého fungování se OS aktivně angažoval v otázce městské zeleně na zdejší Dolním ostrově, s cílem zřídit zde městský rekreační park. Na úplném počátku úprava zahrnovala pouze východní část ostrova. Jejich činnost byla logicky vnímána místními obyvateli, kteří jejich akce komentovali: „*Místo původních topolů se měly vykácet a zřídit cesty. Když se tak stalo, všeobecně na to žehráno z té příčiny, že nebude dosti stínu, však v málo letech pozůstalé duby, lípy a kaštiny rozložily své koruny do uprázdňeného prostoru, a nepříjemného padání květového chmouru topolů přestalo.*“²⁵⁷ Plánu kultivace Dolního ostrova se na samém počátku ujal člen městské rady František Stibal, který byl zaúkolován sehnat potřebnou škváru od místního cukrovaru a zajistit dělníky pro výkon činnosti.²⁵⁸ Lze si povšimnout, že fyzické pracovní úkony zpravidla přímo nevykonávali členové OS, avšak pracovní síly najaté spolkem (v tomto případě dělníci a zahradníci). Prostor na ostrově byl ohledán a později zde byly vytyčeny cesty (až ke stělnici), za těmito cestami měla být podle návrhů část ostrova postupně přeměňována na park s vyhlídkou. Na Dolním ostrově byly vysázené ozdobné křoviny a cesty byly zásluhou OS opatřeny šesti lavičkami. Václav Radimský zde měl zároveň na starosti umístění padesáti budek ke hnízdění ptactva na „*nekrásnějších kmenech stromů*“.²⁵⁹ Evidentní význam tak mělo pro OS rovněž hledisko estetické.

OS měl ve městě Kolín poněkud ambivalentní pozici. Na jednu stranu byl podporován místním obyvatelstvem, na druhou byl kritizován za mnohé údajně nesmyslné

²⁵⁵ ZELENKOVÁ, c. d., s. 31.

²⁵⁶ Tamtéž.

²⁵⁷ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Paměti královského města Kolína nad Labem 1886 – 1900, s. 150.

²⁵⁸ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Okrašlovací spolek Kolín, Zápisy ze schůzí okrašlovacího spolku 1877-1910 z 8. 2. 1877.

²⁵⁹ Tamtéž, z 2. 12. 1877.

a zbytečné aktivity spolku, což též popisuje Potůček ve své pamětní kronice: „*Těch úprav stalo se již mnoho, kácelo se a stínu ubývalo...navrhoval pastor Č. Dušek, aby všechno stromoví se vykácelo a zařídily se kobercové záhony. Dostalo se mu poučení, že se tak stát nesmí z důvodu toho, že ostrov podléhá záplavě, a kdyby se odstranily křoviny a stromoví, voda by povrch splachovala a náhle by ostrov z povrchu zmizel. Takové se činí návrhy nesmyslné – jen aby se mluvilo. Rovněž takový nesmysl ovládá mnohého; vysekat stromoví na hořejší špičce ostrova by rozhled na město a Labe byl otevřený; ale zapomínají, že to místo vysázeno jest nejsilnějšímu nárazu vody, ledu a vorů.*“²⁶⁰ Prioritní součástí činnosti OS byla běžná údržba stromů, keřů, travních ploch a cest. Na Dolním ostrově se nacházel vodou naplavený písek, který byl průběžně odvážen. Zároveň byly kultivovány travní plochy, cesty byly hrubým pískem posypávány a během léta jednou až dvakrát týdně upravovány. Podél těchto cest byly průběžně umisťovány nové lavice.²⁶¹ V 80. letech 19. století začíná město uvažovat o zlepšení využití ostrova. Dochází tedy k jeho rozsáhlejším úpravám tak, aby mohla být plně využita jeho rekreační funkce (viz kapitola Proměny funkčního využití veřejné zeleně na přelomu 19. a 20. století).

Z důvodu lepší přístupnosti veřejnosti na Dolní ostrov se městská rada v roce 1885 usnází o stavbě železné lávky pro pěší, která by nahradila původní nepříliš stabilní dřevěnou lávku, které vedla z Pražského předměstí na pravé rameno ostrova.²⁶² Tato lávka byla zpoplatněna (původně 5 hal. za osobu), poplatek byl zrušen až 1. března 1920.²⁶³ Okolo lávky zaznamenáváme četné úpravy, v této otázce se na počátku 90. let 19. století angažoval i průmyslník Karel Wiesner (majitel Strojírny a slévárny na stroje a zařízení cukrovarnické, pivovarnické a průmysl chemický), který zde s přispěním města upravil okolí a zřídil terasní zeď.²⁶⁴

S otázkou volnočasových aktivit obyvatel města Kolína na Dolním ostrově (přezdívaného také „plíce města“ nebo „labská perla“) souvisejí i myšlenky na zřízení restauračního objektu na Dolním ostrově, který však byl ve skutečnosti vybudován až na počátku 20. století.²⁶⁵ K přilákání lidí na Dolní ostrov měla sloužit rovněž plovárna. První

²⁶⁰ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Paměti královského města Kolína nad Labem 1886 – 1900, s. 479.

²⁶¹ Např. SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Okrašlovací spolek Kolín, Zápisy ze schůzí okrašlovacího spolku 1877-1910 z 7. 3. 1877.

²⁶² SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Obecní zastupitelstvo 1871-1889, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 18. 1. 1885.

²⁶³ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Kronika města Kolína 1918-1923, s. 161.

²⁶⁴ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1889-1898, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 15. 9. 1893.

²⁶⁵ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1871-1889, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 30. 12. 1888.

plovárna s plavčíkem v Kolíně fungovala na ostrově již od r. 1865. Od té doby byly plovárny vybudovány na obou kolínských ostrovech a na zálabské straně Labe.²⁶⁶ Antonín Sojka již v roce 1899 poukazoval na nízký výnos z Dolního ostrova a podává návrh na zvelebení plovárny, čímž by se obnos zvětšil.²⁶⁷

Obrázek 10 Dobová fotografie volnočasových aktivit (Dolní ostrov a Zálabí) okolo roku 1928.
Zdroj: <http://www.fotokolín.cz/historicke-snimky>.

Městská rada průběžně poskytovala finance na kultivaci ostrova. Jednu z nich měl navrhnout zahradní architekt Thomayer, který v říjnu roku 1898 navštívil Kolín jako odborný poradce za přítomnosti předních členů okrašlovacího spolku.²⁶⁸ Z důvodu nedostatku financí bohužel žádné projekty na celkovou úpravu ostrova nebyly zrealizovány, proto zůstaly pouze v oblasti plánů a úvah. Pozornost totiž byla soustředěna zejména na zastavěné plochy či plochy určené k výstavbě, které vyžadovaly velké množství financí.

Na konci 19. století měl na podobě Dolního ostrova značný podíl především OS, který zde aktivně organizoval činnosti nutné pro kultivaci ostrova, umožňoval tak jeho zpřístupňování nejširším vrstvám společnosti. Pokračoval zde v úpravách cest, záhonů a usazování dalších laviček jako například v roce 1895, kdy bylo zároveň schváleno, aby

²⁶⁶ DRAHOVZAL, c. d., s. 54.

²⁶⁷ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1898-1904, Zápis z jednání obecního zastupitelstva ze 4. 1. 1899.

²⁶⁸ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Okrašlovací spolek Kolín, Zápis z schůzí okrašlovacího spolku 1877-1910 z 21. 10. 1898.

byly na lavičky umíst'ovány nápisy vyjadřující zákaz jejich poškozování a přenášení.²⁶⁹ O několik dní později se konala zvláštní schůze na Dolním ostrově²⁷⁰, kde členové OS debatovali o tom, že každé větší město má ze zdravotních a mravních příčin zřízeno dětské hřiště, z toho důvodu by se mělo zřídit i zde. To se ovšem neobešlo bez námitky, že by tu mohla „*mládež pobíhat a rušit ptactvo*“. V souvislosti s „porušováním pravidel“ OS považoval za nutné zřídit tabule s řádem, aby se zamezilo nepřipustnému jednání.²⁷¹ Následující rok měl OS požádat obec, aby byl při hníždění ptactva zosťřen dozor na ostrově.²⁷² Město se zase snažilo docílit udržování pořádku na ostrově zavedením různých preventivních opatření. V roce 1894 například dochází k usnesení zákazu vodit psy na Dolní ostrov. Pokud by tak někdo učinil, hrozila by mu pokuta 1-10 zl.²⁷³

V otázce rozvoje Dolního ostrova se však angažoval i další kolínský spolek, kterým se stala tělovýchovná jednota Sokol a to ze zcela zřejmých důvodů – aby tuto plochu mohli sokolové využívat zejména pro pořádání cvičení, společenského setkávání, ale i větších slavností. Díky nim zde byla zřízena veranda a pavilon, přičemž tento spolek vlastnil právo výčepu piva na Dolním ostrově za předpokladu, že bude čepovat pivo ze zdejších pivovarů.²⁷⁴

Na Dolní ostrov bylo možné dostat se pouze od města z Pražského předměstí, Zálabí na své spojení s Dolním ostrovem stále čekalo, ač se objevovaly četné návrhy městské rady na zřízení lávky.²⁷⁵ Na přelomu 19. a 20. století zajišťoval spojení Zálabí s Dolním ostrovem převoz²⁷⁶, který až do počátku 20. století využíval jištění pomocí řady kůlů. Po regulaci Labe zde bylo mělké dno vydolováno do takové hloubky, že tato technika nešla uplatnit a prám byl upoután na lano.²⁷⁷

²⁶⁹ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Okrašlovací spolek Kolín Zápisy ze schůzí okrašlovacího spolku 1877-1910 z 25. 4. 1895.

²⁷⁰ Schůze zde probíhaly v těchto letech poměrně často.

²⁷¹ Tamtéž, z 30. 4. 1895.

²⁷² Tamtéž, z 12. 3. 1896.

²⁷³ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1889-1898, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 9. 2. 1894.

²⁷⁴ Tamtéž, 21. 5. 1892.

²⁷⁵ Např. SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1898-1904, Zápis z jednání obecního zastupitelstva ze 4. 1. 1899.

²⁷⁶ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1911-1919, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 27. 4. 1914. Lávka byla postavena až v nynější době (2005).

²⁷⁷ JIROVSKÁ, Dana. Revitalizace Kmochova ostrova v Kolíně [online]. c2013 [cit. 2014-10-16]. Dostupné z: http://www.mukolin.cz/prilohy/Zpravy/1520/96architektonicka_studie.pdf.

8.1.2. Vývoj od počátku 20. století do roku 1918

Na počátku 20. století město konečně začíná iniciovat rozsáhlejší kultivaci Dolního ostrova, ve které dochází k realizaci plánů ustanovených v předchozím období a zároveň se objevují nové projekty na optimální využití ostrova.

Jak jsem již naznačila, bez finančních prostředků by se projekty nemohly realizovat, proto jsou i čteným tématem jednání městské rady. Ze zápisů ze schůzí obecního zastupitelstva se dozvídáme o tom, jakým způsobem finance za využívání Dolního ostrova město získávalo. Již v předchozích letech zastupitelstvo upozorňovalo na nízký výnos z ostrova a podává návrh na zvelebení plovárny. Zpočátku se vybíralo pouze „mostné“ z lávky od běžných návštěvníků.²⁷⁸ Na konci roku 1904 dochází k návrhům, aby se zvýšil poplatek z užívání lávky, ale rovněž od návštěvníků plovárny. Nakonec mělo dojít i ke zvýšení příjmu z převozu. Tyto získané finanční položky měly být určené mj. na udržování a čištění cest na ostrově.²⁷⁹

Tentýž rok též dochází k řešení stavby restauračního pavilonu na městském ostrově. Ve spojitosti s tím městská rada požádala o půjčku od záložny v částce 16 000,-, z toho 9000,- mělo připadnout na stavbu zmíněného pavilonu a zbylá částka 7000,- na úpravu ostrova (po předložení plánu). Člen městské rady František Leger zároveň doporučuje, aby byla okrasně upravena strana od pavilonu směrem k řece či městu.²⁸⁰ Ovšem je třeba poznamenat, že realizaci stavby a dalších úprav Dolního ostrova oddalovala plánovaná regulace Labe, která proměnila tvář jak samotného města, tak ostrova s jeho nábřežím. Jeho podobu dokumentuje i tento výrok z dobové literatury: „*Dolní kolínský ostrov přestává býti ostrovem a je svým horním koncem zemních hrází připojen k levému labskému břehu. Dosavadní levé labské rameno u ostrova se stává mrtvou zátokou.*“²⁸¹ Úprava Labe (viz příloha 8) měla omezit škody často způsobované rozvodněným Labem, což se omezilo vzpřímením říčního toku, zvětšením jeho průtočného koryta, zřízením břehových hrází a především odstraněním starého pevného jezu v Kolíně. Důležitým krokem bylo jeho nahrazení pohyblivým jezem²⁸², ten se podařil do první světové války

²⁷⁸ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1898-1904, Zápis z jednání obecního zastupitelstva ze 4. 1. 1899.

²⁷⁹ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1904-1909, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 7. 12. 1904.

²⁸⁰ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1898-1904, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 9. 4. 1904.

²⁸¹ LEGER, Karel Kolín a Labe. In: *Kolín: město a okres*. Praha: Národohospodářská propagace Československa, 1934, s. 28.

²⁸² Tamtéž, s. 29.

umístit pod nový most.²⁸³ Regulační práce byly po válce prováděny i pod jezem, v souvislosti s tím mělo dojít k vykácení stromů ze zabrané části Dolního ostrova a ze břehu zálabského. Bylo rovněž nutné vyřešit otázku přemístění plovárny a lesní školky.²⁸⁴ Z důvodu vzrůstající potřeby levnější dopravy surovin a hotových výrobků se později řešilo též její splavnění.²⁸⁵

První odborné projekty na úpravy Dolejšího ostrova vznikají až okolo roku 1908, kdy městská rada vyzvala zahradního architekta F. F. Pleskota, aby vypracoval plán rekonstrukce městského ostrova se zřetelem na budoucí splavnění Labe.²⁸⁶

Obrázek 11 Plán Dolního ostrova dle Pleskota. Zdroj: Labské proudy 30. 7. 1908, ročník XIII., číslo 31.

Většina členů městské rady jeho vytvoření přijímala s radostí, A. V. Prágr se přimluvil za to, aby bylo společně s pavilonem okrášleno jeho okolí, podle něj totiž ostrov „...dosud není žádnou chloubou města“. Rovněž apeloval na to, aby „náležitě byl upraven a tím zároveň čitelnému nedostatku sadů se odpomohlo.“ Dolní ostrov tak měl být protkán mnoha cestami, jež by byly lemovány vhodnými keři, stromy a květinami. Součástí mělo být také postavení již zmíněného restauračního pavilonu na městském ostrově.

²⁸³ SOkA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1909-1923, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 3. 7. 1909.

²⁸⁴ Kvůli regulačním pracím ve 20. a 30. letech zanikla řada starších domů, například na Podskalském nábřeží na Zálábí. SOkA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1911-1919. Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 25. 2. 1915.

²⁸⁵ Vize viz ČECH. Význam regulace Labe pro Kolín a Polabí. In: *Kolín: město a okres*. Praha: Národohospodářská propagace Československa, 1934, s. 30.

²⁸⁶ Labské proudy. Roč. XIII, č. 31, 30. 7. 1908.

Místní OS se s myšlenkou na celkovou kultivaci ostrova zabýval již v roce 1894, což však bylo zmařeno i přesto, že spolek již objednal plány. Zároveň město žádalo OS, aby pokračoval ve snahách ostrov upravit na park, přičemž za tímto účelem bylo nutné mj. vykácet staré stromy. Podle městské rady upravený ostrov „přivábí do Kolína cizince“ a bude obci novým zdrojem příjmů.²⁸⁷

Obrázek 12 Bývalá restaurace na Dolním ostrově okolo roku 1936. Zdroj: http://www.fotohistorie.cz/Stredocesky/Kolin/Kolin/Kolin_-_Kmochuv_ostrov/Default.aspx.

V roce 1909 pokračovala úprava na ostrově a zároveň byl požádán k příjezdu zahradník Bařka z Prahy, aby pomohl s úpravou Dolního ostrova.

Dominantou střední části Dolního ostrova se ještě před první světovou válkou stal pomník Františka Kmocha (1848-1912), který zde byl vytvořen na jeho počest poblíž hudebního pavilonu.²⁸⁸ Pomník tohoto významného skladatele a kapelníka byl odhalen 22. července 1913, za jeho tvůrce je považován

Obrázek 13 Pomník Františka Kmocha, foceno ve 20. letech 20. století. Zdroj: http://www.fotohistorie.cz/Stredocesky/Kolin/Kolin/Kolin_-_Kmochuv_ostrov/Default.aspx.

²⁸⁷ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1904-1909, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 25. 3. 1908.

²⁸⁸ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1911-1919, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 6. 7. 1912.

kolínský sochař Jan Drobník²⁸⁹. Na předkládané fotografii si lze povšimnout vkusné květinové úpravy okolo pomníku.

V období první světové války dochází k útlumu činnosti města i OS, což v oblasti Dolního ostrova zaznamenáváme i několik let po skončení války. K zásadním změnám došlo až na počátku 20. let 20. století, o čemž vypovídá následující text.

8.1.3. Vývoj po první světové válce

Nynější podoba Dolního ostrova má svůj základ v úpravě, která byla provedena v letech 1922-1926, kdy dochází k postupnému přetvoření do volného anglického slohu.²⁹⁰ Již v březnu roku 1922 se konala schůze obecního zastupitelstva týkající se čistoty a vzhledu města, ze které vyplynulo, že se zřídí stálé elektrické osvětlení ostrova (podle návrhu tělocvičné jednoty Sokol). Osvětlením tak mělo být opatřeno prostranství od lávky až k pavilonům, které byly rovněž osvětleny (příspěvek na zřízení poskytla sokolská jednota a zámecký pivovar jako nájemce restaurace).²⁹¹ Tentýž rok se začala provádět úprava městského ostrova dle návrhu zahradního architekta Josefa Kumpána potud „*pokud to roční doba připustila a pokud bylo možno křoviny ve školkařských závodech opatřiti. Rovněž trávnické plochy byly nově travou osety, počasí však jest pro svoje sucho a sluneční úpal tomu nepřízniv, takže nemůže ani tráva vzejíti.*“²⁹² Zároveň bylo usneseno opatřit městský ostrov sloupy na jeho okrášení.²⁹³ V roce 1924 docházelo k realizaci rozvodů zavlažovacího zařízení, čímž končily technické práce v rámci Dolního ostrova.²⁹⁴

V následujících letech byla úprava Dolního ostrova dokončena a ostrov byl plně využíván. Jeho podobu ostatně dokumentují i následující slova: „...*je ostrov odborně upraven, má pravidelné záhony stríhaného trávniku s ozdobnými keři uprostřed, dlouhé cesty, nad nimiž se i žárovky houpají, a mnoho lidí se snaží o to, aby byl řádně upraven bez*

²⁸⁹ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Kronika města Kolína 1924-1929, s. 4.

²⁹⁰ PAŘEZ, c. d., s. 45.

²⁹¹ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1919-1923, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 29. května 1922.

²⁹² Tamtéž.

²⁹³ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Kronika města Kolína 1924-1929, s. 79.

²⁹⁴ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1924-1927, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 5. 12. 1924.

*rozhrabaných cest, pošlapaných pažitů a tlejícího listí. Je považován za ušlechtilý park.*²⁹⁵

V centru ostrova procházela široká cesta kolem restauračního zařízení, hudebního pavilonu až do poloviny ostrova. Hořejší část ostrova se jevila ve své době díky promenádní cestě společensky živě, nižší část působila již klidnějším dojmem s výhledem na řeku Labe, což svádělo místní obyvatele k posedávání a pasivnímu odpočinku. O kolínské sady se v tomto období staral Jan Pařez, jenž v dobové publikaci poměrně podrobně popisuje zdejší rostlinstvo: „*Původní stromy pozůstávají většinou z krásných staletých dubů, jilmů, kaštanů, líp a vazů, které vroubí břehy, dále jasanů, olší černých, několik bělokorých bříz. Jako podrost vidíme černé bezy, hlohy, střemchy, třešně ptáčnice, svídy, brsleny aj. Levý břeh zůstal zachován přírodně, na pravém břehu, který je regulován, byla vytvořena příjemná promenádní cesta, vysázená střídavě červenokvětými hlohy a zlatožlutými čilimníky, které se v květu krásně doplňují. Z ušlechtilých křovin lze jmenovat šerťky, jasmíny, tavolníky, červenolisté lísky, kalikanthusy, forsythie, kaliny, vajgelie, škumpy, mandlovníky, tamaryšky, japonské kdoule, plnokvěté okrasné jabloně, dřevité japonské pivoňky aj. Živé ploty zelené, červenolisté a žlutolisté dodávají svým lemováním cestám svůj půvab. Původních několik pinií bylo doplněno v nižších částech smrčky...*“²⁹⁶

8.2. Borky

Na pravém břehu řeky Labe v návaznosti na Zálábí se nacházela tři samostatná lesní uskupení – tzv. Roztrhaný les, Zadní Pejřimka a zmiňované Borky s pozdější sadovitou úpravou.²⁹⁷ Z nich se vytvořily uměle vytvořené lesy, které byly dosázeny ke zbytkům původního, zejména lužního porostu. O tom, jak se Borky proměňovaly, vypovídají následující řádky.

²⁹⁵ ZELENKOVÁ, Marie. Labská perla. In: *Věstník odboru klubu čsl. turistů v Kolíně*. Roč. VIII, 1931, s. 32.

²⁹⁶ Celou kompozici dotvářeli zimovzorné růže, kapradiny, trvalky, cibuloviny, náprsníky a další rostliny.

PAŘEZ, c. d., s. 46.

²⁹⁷ Mezi těmito lesy se rozprostíraly labské louky.

8.2.1. Vývoj do roku 1918

Na městský les Borky se obrátila pozornost v souvislosti se stále rostoucím počtem obyvatel, žádoucí se tak stalo vytvořit další rekreační plochu zeleně. Do té doby totiž pro tento účel fungoval Dolní ostrov, který však zejména kvůli omezenému prostoru přestal dostačovat. Jeho hojné využívání se muselo nutně projevit na jeho stavu a zvýšit požadavky na jeho pravidelnější údržbu - tlak měly zmírnit právě Borky. Nutnost jeho proměny na odpočinkové místo vyjadřuje i místní dobové periodikum: „...uznáno všeobecně, že bychom nebyli takovými žebráky, pokud se týče výletních míst v blízkosti města, kdyby Borek našel milost v očích správy města a byly jeho přirozené krásy uměle dovršeny a zužitkovány. Nebylo by třeba velkého nákladu – stačilo by poříditi levný dřevěný pavilon pro hostinec a lehkou konstrukci rozhledny a vykáceti několik borovic za účelem získání místa pro cvičení a hry, jimiž se každá lidová slavnost osvěží...“²⁹⁸

Počátky péče o městský les Borky jsou spojovány s OS, který se zde od druhé poloviny 90. let 19. století začal angažovat. Než se tak stalo, byly Borky poměrně neupravenou částí města Kolína (na mnoha místech byly obehnány dráty ke znemožnění vstupu do oblasti²⁹⁹). OS si stěžoval, že „nepomyšlí se na to, aby vhodně a přiměřeně byly voleny cesty a poskytlo se obyvatelům hojně se procházet“. Spolek zde měl zpočátku pouze vysazovat nové stromy a jeho prioritou bylo, aby se tyto stromy a další porosty chránily od poškozování kolínskými obyvateli. OS rovněž nabádal město, aby bylo ochotné více se angažovat v údržbě městského lesa.³⁰⁰ Kládl si za cíl rozšiřovat svou působnost v problematice náležitého postupu při odstraňování stromů v lese, ve kterých chtěl zpřísnit dohled z důvodu zamezování jeho libovolného kácení.³⁰¹

I okolí samotného městského lesa bylo upravováno tak, aby společně s lesem tvořilo vyváženou kompozici. V březnu 1903 dochází k usnesení o vytvoření akátové aleje na obecním pozemku od Borku k polní cestě jdoucí paralelně s Labem, ve spolupráci obce a OS, který měl za úkol stromy opatřit.³⁰²

Úprava Borků je na samém konci 19. století spojena se jménem Čeňka Kříčky³⁰³, díky němuž dochází k vytvoření pěšin v lese. Viditelným a dosud zachovaným počinem

²⁹⁸ Labské proudy. Roč. III, č. 27, 8. 7. 1898.

²⁹⁹ Hlas demokracie. Roč. V, č. 13, 28. 3. 1925.

³⁰⁰ SOkA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Okrašlovací spolek Kolín, Zápisy ze schůzí okrašlovacího spolku 1877-1910 z 19. 4. 1896.

³⁰¹ Tamtéž, z 22. 7. 1902.

³⁰² Tamtéž, z 12. 3. 1903.

³⁰³ Čeňek Kříčka (1858-1948) byl architektem a stavebním podnikatelem v Kolíně (podílel se zde na realizaci celé řady staveb). V letech 1902-1904 byl dokonce kolínským starostou a členem správních rad řady kolínských podniků.

v otázce Borků bylo vysázení široké dvojitě kaštanové aleje nacházející se u vchodu do lesního komplexu (dnes ulice Kříčkova).³⁰⁴ V jeho působnosti se rovněž v jedné části Borků započalo s navážením humusu a kompostu pro založení louky, na které se měly v budoucnu pořádat nejrůznější místní slavnosti a akce.³⁰⁵

V roce 1904 OS usiloval o to, aby se prodloužilo vodovodní potrubí až k Borkům z důvodu možnosti kropení sadu nacházejícího se u vstupu do Borků.³⁰⁶ Někteří členové městské rady tento návrh ovšem přijali s nevolí, protože by podle nich tento zásah mohl být na úkor vlastního města.³⁰⁷ O rok později dochází ke sporům o další kultivaci Borků. První variantou bylo, aby se cesty v lese upravovaly jako nepravidelné s volným přechodem do lesní krajiny, ve které bude možno se procházet. Druhá názorová strana byla pro zřízení parku na větší ploše a rozsáhlejší odbornou úpravu.³⁰⁸ Obě varianty měly své opodstatnění a po několika schůzích konečně došlo k ujednání, že se oblast začne přetvářet na později oblíbený lesopark.

V prvním desetiletí 20. století se tedy setkáváme s uvědoměním, že by tato oblast mohla sloužit nejen k produkci dřeva (finančního výtěžku), avšak mohla by se zde uplatnit i mimoprodukční funkce, z nichž nejvýraznější pro obyvatele města Kolína by byl společenský užitek spočívající v uspokojování potřeby odpočinku a relaxace.

Bylo nutné zajistit úpravy v částech lesa tak, aby směřovaly k trvale udržitelnému hospodaření v lesích. Dr. Jelínek v městské radě ohledně celého areálu Borků a jeho hospodaření poukazoval na to, že „...sice správa vede se úplně dle lesnicko-hospodářských zásad, avšak Borky dlužno považovati za sad (...) je třeba kácení omeziti.“³⁰⁹

Nutným krokem v této otázce bylo vytvoření projektu na přeměnu Borků (s ohledem na plánovanou regulaci Labe), zejména v souvislosti s vytvořením různých sportovních a dětských hřišť.³¹⁰ Stejně tak další členové městské rady se v těchto letech přimlouvají za větší péči o sad, a dochází k usnesení, aby byl sad v Borcích rozšířen.³¹¹

³⁰⁴ Dnes Kříčkova ulice po zakladateli zdejší aleje.

³⁰⁵ Hlas demokracie. Roč. V, č. 13, 28. 3. 1925.

³⁰⁶ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Okrašlovací spolek Kolín, Zápisy ze schůzí okrašlovacího spolku 1877-1910 z 26. 4. 1904.

³⁰⁷ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1904-1909, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 14. 12. 1904.

³⁰⁸ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Okrašlovací spolek Kolín, Zápisy ze schůzí okrašlovacího spolku 1877-1910 z 6. 11. 1905.

³⁰⁹ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1904-1909, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 26. 3. 1908.

³¹⁰ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1909-1911, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 19. 4. 1910.

³¹¹ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1904-1909, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 18. 11. 1907.

Obec upravila stezku ve střední části Borků (původní návrh MUDr. Karla Součka), cesty byly navezeny drolinou a upraveny.³¹²

Navrhovaný projekt byl posuzován v roce 1910 a vyhotovila jej Technická kancelář s cílem vytvořit sadovitou úpravu městských Borků. Celý tento komplex se měl účelně rozvrhnout na partie a kaštanová alej měla být prodloužena. Nutností byla koupě pozemků zasahující do úprav, městská rada též rozhodovala o umístění hřiště.³¹³

První světová válka však, jako u dalších městských sadů a ostatních ploch zeleně, narušila i zdejší slibný vývoj, kdy se tvářnost Borků prakticky neměnila.

8.2.2. Vývoj po roce 1918

S rozsáhlou kultivací Borků se započalo až v r. 1924 a tato přeměna trvala několik let. Iniciátorem tehdejších úprav Borků se stal mj. A. V. Prágr, který upozorňoval na význam velkých sadů pro obyvatele města a to jak po stránce zdravotní tak i estetické.³¹⁴ Stejně tak s oblibou připomínal úspěchy města Nymburka, který v té době za přispění financí státu vytvořil vkusný sad se všemi možnými hřišti na místním přebudovaném ostrově. Až konečně došlo k tomu, kdy byl k účelu úprav Borků přizván známý architekt Josef Kumpán z Prahy³¹⁵, který již v předchozí době vypracoval více vhodných projektů v Kolíně (zdařilým je například projekt na sadovou úpravu vojenské části hřbitova). Byl požádán o vypracování plánu, který by odpovídal všem možným požadavkům po stránce „umělecko-sadové, tak i komunikační, zdravotní a sportovní“, a omezoval se pouze na nejnnutnější vykácení stávajícího lesního porostu.³¹⁶

Vzniká tak velkorysý plán na tzv. lidový sportovní sad v Kolíně, který se měl stát *“okrasou města a bude skýtat občanstvu osvěžení po celodenním zaměstnání“*. Kumpán měl ambice poskytnout Kolínu velkolepý park soustřeďující v sobě veškeré sportovní využití, který by umožnil mnohým spolkům naplňovat jejich činnost. Součástí plánu se

³¹² SOkA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1911-1919, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 6. 7. 1912.

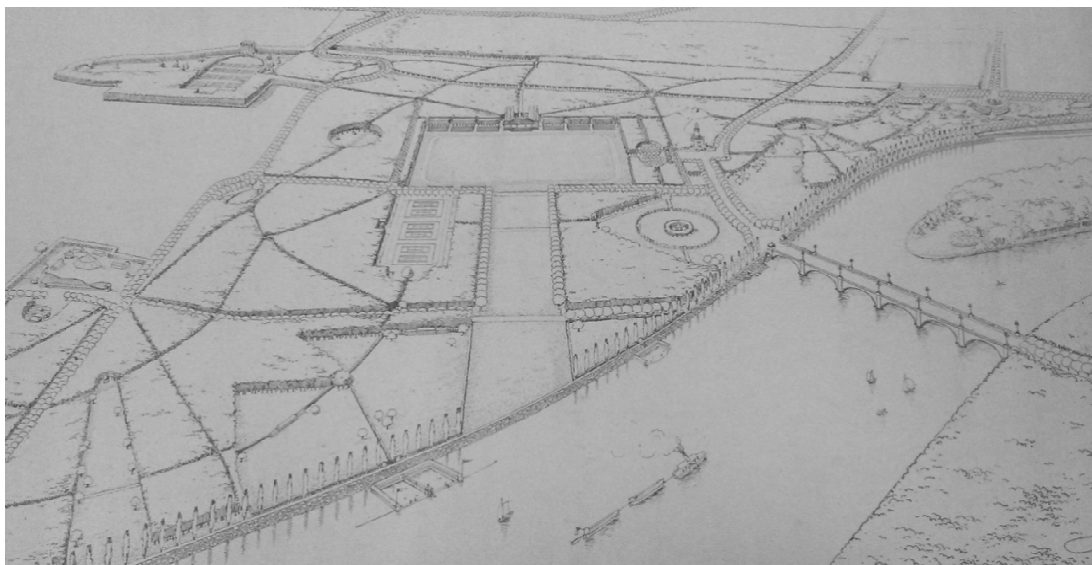
³¹³ SOkA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1909-1911, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 7. 12. 1910.

³¹⁴ Tamtéž.

³¹⁵ Josef Kumpán, zahradní architekt (1885 - 1961). Získal řadu ocenění (i mezinárodních) a sepsal mnoho odborných článků do českých i německých časopisů. Mezi lety 1919-45 projektoval přes tisíc vilových a domácích zahrad, 72 zámeckých zahrad, 123 veřejných sadů a 21 hřbitovů. VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha: Academia, 2004, s. 352.

³¹⁶ Hlas demokracie. Roč. V, č. 13. 28. 3. 1925.

mělo stát přírodní divadlo, sportovní stadion, tenisové hřiště a sluneční lázně.³¹⁷

Obrázek 14 Plán na lidový sad v Borkách. Zdroj: SOkA Kolín.

Plánované vybavení veřejné zeleně a hřiště mělo vznikat na pozemcích, na kterých nebude třeba kácet stromy, navíc bude možno i tento hospodářský sad obhospodařovat. Hřiště mělo být skutečně rozsáhlé (asi čtyřikrát větší než Karlovo náměstí), měly ho využívat jak místní fotbalové kluby, tak se mohlo hodit i pro zvláštní příležitosti, zejména pro účely tělocvičných spolků (po vhodné úpravě pro diváky a po postavení potřebného pavilonu). Poblíž hřiště se měly nacházet čtyři tenisové kurty, naproti nim dráha pro jízdu na kole a pro odpočinek po sportu měly sloužit i říční lázně. Při hlavním hřišti na východní straně měla být umístěna restaurace, určená především pro obyvatele provozující tělocvičné aktivity, ale později také pro běžné chodce. Součástí plánu byla také stělnice. Do tohoto areálu se nacházel vstup i z Okružní třídy, přední část měla být upravena sadovitě.³¹⁸ Na závěr je třeba poznamenat, že tento pečlivě zpracovaný projekt, zahrnující veškeré složky kulturní a sportovní oblasti lidského života, nebyl zcela uskutečněn (o tom, co se povedlo vytvořit, pojednávají další odstavce).

S úpravami se začalo pozvolna s ohledem na finanční prostředky, kterých se v místním rozpočtu příliš nenacházelo. Tenisovému klubu AFK Kolín³¹⁹ obec v březnu

³¹⁷ SOkA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1923-1927, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 5. 12. 1924.

³¹⁸ Hlas demokracie. Roč. V, č. 13, 28. 3. 1925.

³¹⁹ Přesněji Lawn-tenisový klub, který měl zhruba stovku členů. Samotné AFK vzniklo sloučením dvou místních studentských klubů. V Borkách mělo vybudováno své vlastní hřiště, které bylo mezi lety 1906-1908 oploceno a stalo se řádným členem Českého fotbalového svazu.

roku 1925 bezplatně poskytlo pozemek, aby zde mohly být zřízeny dvorce v místech naproti Lučební továrně.³²⁰ O několik měsíců později tento odbor ukončil stavbu hřiště, které zahrnovalo 4 dvorce ohrazené 4 m vysokou zdí a bylo zde zavedeno elektrické osvětlení. U blízkého břehu byla zřízena klubovna, jejíž součástí byly 3 místnosti (4 x 5 m) a prostorná veranda, která skýtala ochranu pro případ nepříznivého počasí.³²¹

Dlouho na sebe nenechala čekat ani výstavba velkého hřiště sloužícího pro rozmanité sportovní účely. Vzniklo zásluhou kolínského Sokola a bylo umístěno na vhodném místě poblíž břehu Labe.³²² V letech 1928-1929 staví spolu s hřištěm také tělocvičnu, šatny, sprchy, byt pro domovníka a hudební pavilon. Pozemek zakoupil od manželů Kleinových a část lesa měl pronajatou od obce na dobu 50 let.³²³ Areál měl celkem 220 m dlouhou dráhu a dostatek prostoru pro atletické disciplíny (skok do výšky, skok do dálky, skok o tyči, hod koulí), přičemž se zde nacházelo hřiště určené pro volejbal. Také dělnická tělocvičná jednota v roce 1924 začala upravovat své vlastní hřiště a cvičiště nacházející se vedle hřiště AFK.³²⁴

Neopominutelným se stal i zmiňovaný sad v Borkách³²⁵. Plánovaná kultivace sadů se konala obvykle v letních měsících, zimní období bylo určeno pro ostatní menší úpravy. Pro zdokonalení estetického hlediska sem byly v červenci roku 1925 dopraveny kamenné vázy s dekoračními květinami ze sochařské školy v Hořicích, které vhodně doplňovaly sadovou úpravu.³²⁶ Hlavní úprava Borků se dokončuje v letech 1926 a v této době začíná být označována jako chlouba města: „*Prováděná sadová úprava Borků již dnes vystupuje v hrubých rysech, které již naznačují, jak v budoucnu Borky budou upraveny, aby byly takovou ozdobou Kolína, jako málokterá města a města větší a bohatší mohla by se vykázati.*“³²⁷

³²⁰ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1923-1927, Zápis z jednání obecního zastupitelstva z 27. března 1925.

³²¹ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Kronika města Kolína 1924-1929, s. 100.

³²² Dnes je přebudován na atletický stadion.

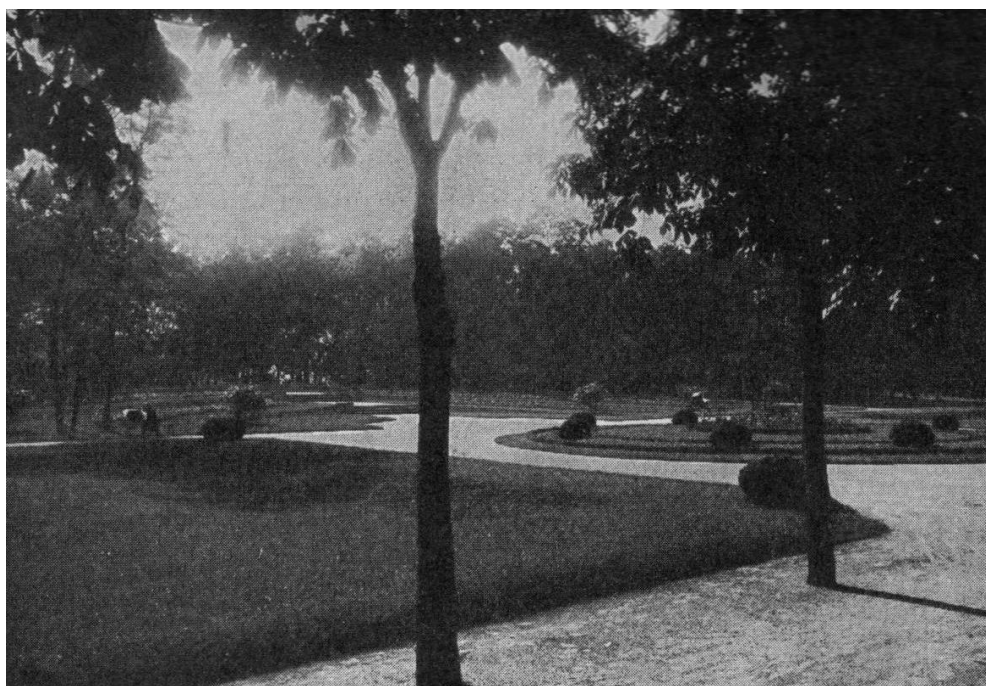
³²³ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Kronika města Kolína 1924-1929, s. 260. Srovnej: Výroční zpráva Sokola Kolín za rok 1926, Kolín 1927, s. 3.

³²⁴ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Kronika města Kolína 1924-1929, s. 38.

³²⁵ 3. října roku 1928 usnesením ve schůzi obecního zastupitelstva sad v Borku nazván sadem Kmochovým. SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Kronika města Kolína 1924-1929, s. 271.

³²⁶ Tamtéž, s. 79.

³²⁷ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez inv. č., Protokol obecního zastupitelstva 1923-1927, Zápis z jednání obecního zastupitelstva, z 15. 4. 1926.

Obrázek 15 Parková úprava vyfocena z promenády lemované kaštanovým stromořadím z přelomu 20. a 30. let 20. století. Zdroj: PAŘEZ, J. Kolínské sady. In: Kolín: město a okres. Praha: Národohospodářská propagace Československa, 1934.

Představme si nyní podobu Borků po jeho celkových úpravách ve sledovaném období. Od labské strany vedla do Borku silnice, po jejíž levé straně se nacházel prostor pro zásobní městskou zahradu. U začátku vstupu do areálu Borků byla nepřehlédnutelná zmiňovaná široká kaštanová alej založená architektem Čeňkem Kříčkou. Oblast poblíž vchodu do zálabských lesů byla upravena sadovitě, nacházely se zde travnaté partery (střed je oddělen cestami). Uprostřed uměle vytvořené parkové úpravy se nacházel květinový kruh, který byl vroubený úzce stříhaným buxusem. Od těchto parterů je středová oblast upravena terasovitě do kruhu. Po stranách umístěného schodiště byly vysázeny stále kvetoucí růže.³²⁸

Součástí areálu bylo prostorné dětské hřiště a lavice, což dle Zelenkové „*skýtá i nejnáročnějšímu požitek z přírody*“. Z tohoto sadu proudila cesta do volného staletého borového lesa a mladších porostů.³²⁹ Byly zde zastoupeny porosty jehličnaté i listnaté. Ve výše položených písčinných částech zaznamenáváme zejména borovice a akát, v nižších částech směrem k Labi, v púdách náplavových, se nacházely lužní listnaté lesy. Na samém

³²⁸ PAŘEZ, c. d., s. 47.

³²⁹ Zde byl vytvořen reliéf na kamenném podstavci připomínající významnou osobnost první republiky M. R. Štefánika (viz příloha 10)

kraji lesa podél řeky Labe byla vytvořena promenáda, kterou obepínaly po celé její délce jehlancovité topoly (viz příloha 11).³³⁰ Zálabské lesy na počátku 30. let tvořily cca 66 a půl ha, z čehož zmiňovaný sad obsadil téměř 14 ha, sportovní hřiště a tenisové kurty téměř 5 ha.³³¹ Brzy se tak toto místo stalo oblíbeným nejen pro kolínské obyvatele, kteří se podle svědectví „promenují za teplých letních večerů po vkusně upravené pobřežní cestě a rozptylují se po bělavých stezkách sadové části směrem ke sportovním hřištím i po obou lesích: listnatém s půvabnými zákoutími, svítícími zelení vysoké trávy pod bílými kmeny bříz a vonnými haluzemi bělokvětých střemch, a jehličnatém, který tak vábí pryskyřičnou vůní svých starých rozsochatých borovic.“³³²

Do dnešních dnů se zachovala původní struktura sadů v Borkách. Samotný les je protkán mnoha stezkami, na nichž můžeme obdivovat některé zachovalé stromy vysázené na přelomu 19. a 20. století.

9. Proměny funkčního využití veřejné zeleně na přelomu 19. a 20. století

Vycházím z předpokladu, že veřejná zeleň je odrazem společnosti a kultury dané doby. Obraz zeleného prostoru se měnil postupně, ostatně jak jsme si to ukázali i na příkladu Dolního ostrova a Borků. Pro účely volnočasových aktivit se lesní komplex Borcky využíval spíše až od počátku 20. století. Zprvu se totiž značné množství kulturních akcí konalo na Dolním ostrově, což mělo pochopitelně své důvody. Ostrov byl dobře přístupný obyvatelům města Kolína, na konci 19. století zde již byly zřízeny četné stezky, součástí byla též krytá veranda, stoly a dřevěné stavení v rámci výletního hostince. Zelenková ve svém líčení Dolního ostrova z konce 19. století popisuje jednu ze zdejších oblíbených odpočinkových aktivit: „...seděly na lavičce městské paničky s ručními pracemi v rukou a jinde děvčátka mlsala pražené mandle cukrem obalené ze společného kornoutu. Stromy

³³⁰ PAŘEZ, c. d., s. 47.

³³¹ Tamtéž.

³³² ZELENKOVÁ, c. d., s. 25.

kývaly nad nimi dlouhými haluzemi, a vše bylo plno idylické útulnosti.“³³³

Dolní ostrov však měl i určité nevýhody (zejména kvůli již zmíněnému nedostatku prostoru), které podnítily přesměrování kulturních a sportovních akcí na odlišné místo. Ostatně problému s již zmíněným nedostatkem prostoru si všímá i místní periodikum: „...*tam, kde velké množství obecnstva nemůže disponovat příslušným množstvím přístupného místa, tam přirozeně nastává stěsnanost tělesná a tím také náladová. Viděli jsme účinek nepohodlí tohoto zejména při minulé slavnosti robotní, jež svedla na ostrov na osm tisíc lidí. První příchozí zaujali místa u stolů, část rozložila se na trávníku v blízkosti hudby a ostatní zbytek, dobrá polovina, byla nucena bezúčelně chodit po cestkách ostrova. Kdyby všichni chtěli se zařídit dle svého pohodlí, byl by ostrov – jenž je přece pěstovaným sadem – zničen a vyžadoval by po každé slavnosti značného nákladu na opravy.*“³³⁴

Zmíněné části veřejné zeleně se brzy staly místem rekreace pro obyvatele města Kolína ale i dalších, kteří do těchto center společenského setkávání putovali na mnohé akce. Ve stručnosti se tedy podívejme na aktivity provozované na Dolním ostrově a v Borkách.

Opomene-li aktivitu střelců na ještě nepřilíši odborně upravovaném Dolním ostrově, tak byl od konce 19. století hojně využíván i pro další formy aktivního odpočinku. S Dolním ostrovem lze spojit počátky provozování lehké atletiky, u jejího zrodu v Kolíně stáli bratři Prágrové. Zpočátku se však sportovci neseťkávali s nadšením u „ctihodných měšťanů“, kteří zde pravidelně procházeli a nechápali, že „*ti chlapci tam pobíhají po cestičkách polonazí a v kalhotách bez nohavic*“.³³⁵ Budoucím atletům nezbylo nic jiného než přesunout tréninky na večer a při uzavření ostrova se sem dostávat přes vrata. Postupem času tato sportovní aktivita začala pronikat do povědomí obyvatel a ti ji začínají přijímat. To dokazuje i fakt, že když spolek kolem Oldřicha Prágra uspořádal kuriózní závod mezi cyklistou a sprinterem v roli bratří Prágrů, našlo si cestu na Dolní ostrov velké množství diváků. A tak brzy vzniká oficiální klub začleněný do České atletické amatérské unie, který se v roce 1902 spojil s fotbalovým FK a dochází ke zřízení AFK Kolín. Atleti tak získávají na škvárovém fotbalovém stadiónu vlastní závodní dráhu.³³⁶ U městského ostrova se rovněž konaly hojně navštěvované plavecké závody (např. 22. srpna 1920).³³⁷ Na Dolním ostrově postupně vzniklo již zmíněné letní cvičiště Sokola, které nejen

³³³ Tamtéž, s. 32.

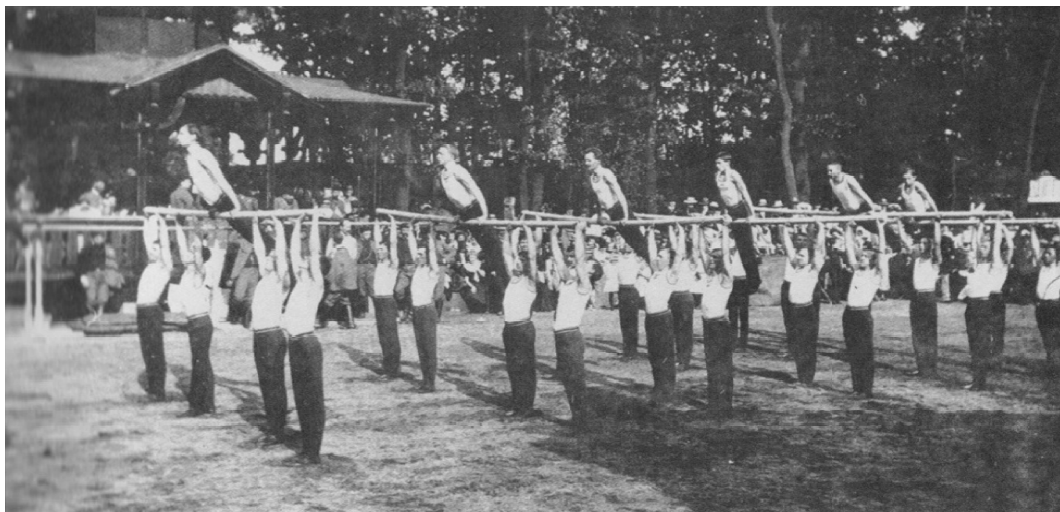
³³⁴ Labské proudy. Roč. III, č. 27, 8. 7. 1898

³³⁵ TUČEK, Jaroslav. *Sto deset let kolínské atletiky*. Kolín: T. J. Sokol, 2010, s. 4.

³³⁶ Tamtéž.

³³⁷ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez. inv. č., Kronika města Kolína 1918-1923, s. 131.

cvičenci, ale i veřejnost hojně využívala.

Obrázek 16 Veřejné cvičení Sokola na Dolním ostrově, 30. července 1905. Zdroj: KRONUS, Jaroslav. *Historie města Kolína ve fotografiích a kresbách*. Díl II. Politické a kulturní události ve 20. století. Kolín, 2002, s. 13.

Nedílnou součástí života obyvatel Kolína na počátku 20. století se stala účast při konání různých veřejných oslav. Prakticky veškeré uskutečněné kulturní akce se vyznačovaly podobným průběhem, obvykle začínal průvod (mnohdy v historických krojích³³⁸) ve vnitřním městě, později se dav přesouval na městský ostrov nebo do Borků, kde se konaly slavnosti, jejichž součástí byly obvykle koncerty (častým aktérem se stala Vlasákova kapela³³⁹), proslovy a další atrakce. Především místní kronika dokumentuje, jaké druhy oslav se na Dolním ostrově konaly. Jednalo se zejména o akce při příležitosti výročí založení významné budovy nebo události, studentské slavnosti, dokonce i bohoslužby.³⁴⁰

Aktivním iniciátorem a organizátorem slavností byly mnohdy spolky – tělovýchovné, ochotnické a další. Konala se zde častá divadelní představení, ve 20. letech 20. století to byla podle kroniky zejména tzv. Martinova činohra, která byla hojně navštěvovaná, přestože divadelníci hráli bez opony a kulís (před restauračním pavilonem).³⁴¹ Kolínská jednota Ústřední matice školské pořádala své pravidelné slavnosti – např. 18. června 1920, součástí byl koncert a „zábavy jako: lov na suchu, americký

³³⁸ Např. SOkA Kolín, f. AM Kolín, bez. inv. č., Kronika města Kolína 1918-1923, s. 239; SOkA Kolín, f. AM Kolín, bez. inv. č., Kronika města Kolína 1918-1923, s. 28.

³³⁹ Tamtéž, s. 42.

³⁴⁰ SOkA Kolín, f. AM Kolín, bez. inv. č., Kronika města Kolína 1924-1929, s. 88.

³⁴¹ Tamtéž s. 25; s. 93.

*společenský seznamovač, pro děti jízda se živými koníky a loutkové divadlo.*³⁴² Podobné akce se opakovaly i v dalších letech.³⁴³ Dolní ostrov využívaly ke svým činnostem i zpěvácké spolky, jako například Dobroslav a Dobromila v roce 1925: *„Za krásného teplého večera a velkého shromáždění obecnstva, malé a velké lodě osvětlené lampiony projížděly kolem ostrova a v rameně zálabském na pramicích zpívaly pěvecké spolky a po tiché hladině se nesly zvuky kvarteta lesních rohů.*³⁴⁴

O mnohém vypovídá i popis jedné ze slavnostních akcí, podobně totiž probíhala většina kulturních akcí, které byly vázány na Dolní ostrov (zároveň dokumentuje i příslušné vybavení této rekreační oblasti): *„Na ostrově koncertovala hudba v dřevěném pavilonu, v zákoutí cesty bylo s námahou sehnané a hrané loutkové divadlo, v dřevěné boudě byl tzv. „Buffet“, kde obětavé dámy prodávaly většinou od obchodníků a uzenářů darované zákusky, v jiné boudě pak byla opět dámami obsluhovaná cukrárna a za pavilonem hudby v stínu stromů nalezla své místo kavárna (...) Obecenstvo přicházelo a promenovalo na suchých, pískem sypaných cestách, tak že se pohybovalo v jakési gloriolce prachu. Mnoho lidí zasedlo k prostřeným stolům a při klidné zábavě naslouchalo hudbě a z tohoto poslouchání byli jen rušeni dětmi, vyslanými pořadateli, nabízející květiny, pohlednice, losy na tombolu, také bonbony i doutníky, odznaky a podobné věci...³⁴⁵ Vše se konalo „pod sporým stínem nevzrostlých stromů“³⁴⁶*

Ve druhé polovině 20. století Dolní ostrov byl údajně v tomto směru poměrně nevyužívaný, přesto si však zachoval své rekreační využití. Na zdejší „společenský boom“, jak je spatřován na přelomu 19. a 20. století, bylo navázáno až v posledních letech, kdy je ostrov opatřen novými objekty (nepřehlédnutelný je betonový amfiteátr, který ovšem poněkud narušuje přírodní ráz ostrova) a je využíván zejména pro konání hudebních koncertů. Dnes se původně Dolní ostrov nazývá Kmochův, jméno získal po známém hudebním skladateli a kapelníkovi. Na závěr je nutno dodat, že ostrov je přístupný z obou břehů Labe a je upraven na lesopark po celé jeho ploše. Řada původních stromů našťastí zůstala zachována, i díky tomu se Kmochův ostrov stává historicky a environmentálně cenným místem, které je třeba chránit i pro budoucí generace.

Nicméně i Borky se staly na počátku 20. století vhodným místem pro pořádání promenádních koncertů a další volnočasové aktivity. Zpočátku se jednalo o klasické

³⁴² SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez. inv. č., Kronika města Kolína 1918-1923, s. 171.

³⁴³ Tamtéž, s. 237.

³⁴⁴ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez. inv. č., Kronika města Kolína 1924-1929, s. 82.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 98.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 253.

odpočinkové místo. Po Kumpánových úpravách na Lidový sportovní sad ve 20. letech se stal nejčastěji provozovanou aktivitou pochopitelně sport. Atletický oddíl zde nicméně i před tímto obdobím pravidelně pořádal celonárodní závody a veřejná cvičení na hřišti AFK Kolín.³⁴⁷ Na hřišti se pravidelně hrála kopaná, v zimním období byla po úpravě vhodná pro hokejové zápasy (viz příloha 12). Byly zde pořádány i poměrně netradiční sportovní aktivity, jako například koloběžkové a tříkolkové závody mládeže do 10 let.³⁴⁸

Sokolové, kteří považovali Borky za svůj „svatostánek“, zde celkem nepřekvapivě konali 21. května 1922 oslavy svého šedesátiletého trvání, součástí byly závody dorostu.³⁴⁹ Při slavnostním otevření letního cvičiště Sokola naproti dolejší špičce ostrova byl zorganizován průvod a slavnostní akademie s odpoledním programem slavnostního cvičení. V Borkách se rovněž konaly politické akce s proslovy, jejichž součástí byl obvykle koncert. Vyhledávanou atrakcí byla též konaná divadelní představení, ač ne tak hojně jako na Dolním ostrově, jak vyplývá z kronik z 20. let 20. století.³⁵⁰

Nedílnou součástí Borků byl (mimo různých sportovišť) zmiňovaný sad při vstupu do lesů, který byl upravován a společně s městským lesem mohl být vhodným místem pro krátké procházky, které měšťané tak vyhledávali ve svých volných dnech.

Tento stručný nástin nám naznačuje, jak se z poněkud přehlížené zeleně může stát veřejná plocha pro pořádání nejrůznějších kulturních akcí. Postupem času dochází k využití jeho potenciálu, který plochy mohly nabídnout z hlediska rekreačního, kulturního a sportovního. Nelze ovšem zapomínat na ty, kteří stáli u jejich zrodu a bojovali za to, aby byl ostrov nejen zpřístupněn, ale také aby se stal místem, kde by se mohl člověk rozptýlit v rámci stále se rozšiřujícího industriálního města.

10. Podstata činnosti okrašlovacího spolku

Jak jsem již naznačila v úvodní části diplomové práce, potřebná data o činnosti OS byla čerpána zejména z knihy Zápisků ze schůzí okrašlovacího spolku, bohužel tato

³⁴⁷ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez. inv. č., Kronika města Kolína 1918-1923, s. 130.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 330.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 203.

³⁵⁰ Tamtéž, s. 121.

dokumentace je dostupná pouze do roku 1910 a o dalším konání máme pouze útržkovité informace. Nicméně i přes určitou omezenost zdroje dokumentující činnost OS jsme schopni naznačit, jaké měl postavení v celkovém systému péče o městskou veřejnou zeleň. Zmíněný materiál však bylo nutné podrobit kritice, protože si mohl spolek v některých případech přikrášlit své vlastní aktivity (mohlo se tak objevit riziko odchylky od skutečnosti).

Doposud jsem se zabývala zejména aktivitami spolku, u kterých dominovala výsadba stromů, křovin a sadových (parkových) úprav. Po nárůstu množství ploch veřejné zeleně dochází k nutnosti řešit její pravidelné udržování a ochranu, proto se OS zabýval rovněž následnou péčí o vysazené stromy v městských prostorech. Nicméně spolek se angažoval i v dalších oblastech směřující k ochraně lokálního životního prostředí, které byly až dosud opomíjeny.

Po necelém roce fungování spolku bylo svoláno Slavnostní shromáždění, ze kterého vzniklo vyjádření o činnosti a významu OS: „... chopil se díla k uskutečnění dávno cítěné potřeby ozdobiti po vlastech naše královské město kvetoucími bylinami, keři a krásosady, jichž se ve městech a předměstech, až do nejnovější doby tak málo nacházelo, ačkoliv v jiných méně pokročilých městech, tak ozdob již dávno stává...“³⁵¹ Tato citace tak potvrzuje vnímanou absenci zeleně ve městě, stejně tak v ní spatřujeme tendenci k porovnávání se stavem zelených prostranství v ostatních městech.

V činnosti zalesňovací jsme byli svědky toho, že ne všechna činnost OS byla schvalována, protože pro některé aktivity OS (týkající se zejména výsadby a nutného kácení stromů na konkrétních místech) neměli mnozí pochopení. Umisťování stromů bylo ovlivněno různými faktory. Praktické důvody převažovaly i v roce 1904, kdy například dochází k upuštění od dohody o pěstování kaštanů, protože „stíní a svádí děti k házení kaštanů“.³⁵²

Pro vykonávání veškerých činností spolku bylo zapotřebí mít dostatečné množství kapitálu, ostatně v knize zápisů nalézáme poměrně časté stížnosti na jejich nedostatek, přičemž nejčastěji se jim finanční pomoc dostávala od města a finance dodávala místní záložna. I přesto OS v Kolíně musel neustále bojovat o zdroje peněz a pro tento účel vydával i různá prohlášení: „ (...) četné továrny, které jsou s to vzduch ve městě znečistiti. A pouze udržováním městských sadů a jejich rozšiřování, jakož i zakládání nové, lze

³⁵¹ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez. inv. č., Okrašlovací spolek Kolín, Zápisy ze schůzí okrašlovacího spolku 1877-1910 z 2. 12. 1877.

³⁵² Tamtéž, z 17. 12. 1904.

zdravotní stav města tím způsobem udržeti, aby úmrtnost nestoupala (...). Od doby roku 1879 asi 80 000 ks vysázených jest málo znát a jest zapotřebí ještě mnoha tisíců.“ Na tomto výroku si můžeme povšimnout, jakým způsobem byl členy okrašlovacího spolku vnímán náhlý rozmach výroby na město Kolín a význam zeleně pro životní prostředí obyvatel Kolína.³⁵³

Významnější akce týkající se problematiky ohrožení životního prostředí vznikla, když na jaře roku 1894 OS řešil výstavbu koželuhovny, která měla být zřízena na místě staré „rasovny“ (na pravém labském břehu za zahradou Radimského).³⁵⁴ Spolek protestoval, protože by podnik mohl znečistit vodu a ovzduší a „*učinila by nesnesitelným pobyt na ostrově a v obecních lesích, tedy jediného místa, kde se obyvatelstvo ozdravuje a občerstvuje*“. OS podává písemný návrh, aby se zde továrna nenacházela, ale naopak aby byla umístěna na jiné straně města.³⁵⁵

V těchto letech byla rovněž správa škol požádána, aby nakázala mládeži chránit a neničit stromy (resp. sady). Je pouze škoda, že se OS příliš nezabýval osvětovou činností, kterou by například formou přednášek poukázal na význam své činnosti a na praktické rady pro obyvatele na okrašlování města. To by mohlo pomoci k rozšíření členské základny a k získávání většího množství darů a finančních příspěvků. Osvětová činnost by však nesloužila pouze pro účely spolku, ale díky ní by se mohlo šířit povědomí o nutnosti chránit životní prostředí (zpočátku alespoň na lokální úrovni).

Aktivita OS byla v prvních letech jeho fungování poměrně rozsáhlá, předmětem činnosti byla zejména kultivace Dolního ostrova, spolek byl zároveň iniciátorem zřízení lesní školky na Kantorce. V dalších letech spolek pokračoval ve své činnosti výsadby stromů a okrašlování ve všech městských částech. Situace ve spolku byla poměrně stabilní, v listopadu 1901 ovšem přichází krize z údajného nezájmu činných členů. Obec byla z popudu zbývajících členů požádána, aby vzkřísila spolek, alespoň pro dočasné fungování. Tento rok dochází k obměně většiny funkcionářů, další valná hromada už byla svolána Čeňkem Kříčkou a členem výboru Františkem Legerem. Členové v reakci na zmiňovaný stav doporučují intenzivnější agitaci a získávání členů a darů (zejména od průmyslových závodů). Došlo také ke zveřejnění návrhu, aby se OS zaměřoval nejen na vysazování a údržbu stromů, ale aby působil i po stránce architektonické. Později se tak OS zabýval též ochranou nejen přírodních, ale i kulturních památek. Při jednání o

³⁵³ Tamtéž, z 24. 2. 1891.

³⁵⁴ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez. inv. č., Paměti královského města Kolína nad Labem 1886 – 1900, s. 479.

³⁵⁵ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez. inv. č., Okrašlovací spolek Kolín, Zápisy ze schůzí okrašlovacího spolku 1877-1910 z 7. 3. 1894.

odprodeji pozemků u městských hradeb upozorňoval A. V. Prágr na nutnost ochrany zbytku kolínských hradeb, považoval za klíčové zachovat je pro budoucí generace.³⁵⁶ Jsme tedy svědky prvních náznaků rozšíření působnosti OS, což bylo typické pro počátek 20. století. Stále se však hledaly cesty k tomu, aby došlo k oživení spolkové činnosti. Například jeden z členů OS Völker doporučuje, aby se na činnost spolku přesunula pozornost pomocí článků v novinách. Tím by se podle něj dávalo na vědomí obyvatelům Kolína, že vysazování stromů se děje díky OS.³⁵⁷ V roce 1902 navrhl předseda a funkcionář Vacek, že se učiní prohlášení k obyvatelům a k průmyslovým závodům, což by pomohlo zvýšit šance na získání příspěvku (spolek vystaví seznam přispěvatelů) a na konci roku se vydá zpráva (případně uvedení v tisku) o činnosti spolku.³⁵⁸

Nicméně výsadba stromů a péče o ně měla stále svou prioritu i v následujících letech. OS si kladl rovněž za svůj cíl rozšiřovat svou působnost na dozor nad lesoparkem (patrně Borky), čímž chtěl zajistit jeho ochranu pomocí umístění dozorců³⁵⁹, ale také zavedl již zmiňovaný dohled nad kácením lesů.

Inspirací pro akce pořádané okrašlovacími spolky se staly publikace, které vydával Svaz okrašlovacích spolků. Ten OS ovlivňoval i v dalších oblastech, což se dít doložit tím, že v červnu roku 1907 přicházejí členové s návrhem na plakáty vybízející obyvatelstvo k okrášení oken květinami.³⁶⁰ Od tohoto roku též odebíral OS výtisky o pěstování květin. Dochází také k návrhu na vytvoření umělých skalek v jednotlivých částech města (u chrámu, chorobince, nemocnice, ostrova...). Členové OS se v této souvislosti zúčastnili také tamní zahrádkářské ovocnářské výstavy. Posun v estetickém vnímání je zřejmý i tehdy, kdy dochází k návrhům na vykácení nevzhledných stromů.³⁶¹

Veškerá činnost OS byla prováděna v souladu s městskou radou, stejně tak členové spolku hájili zájmy i v obecním zastupitelstvu města Kolína. Ve vztahu k obci měl spolek konzultativní funkci. Z archivních materiálů je zřejmé, že OS několikrát žádal obec, aby prováděla četnější úpravy městského zeleného prostoru. Samozřejmě ne všechny plánované záměry a návrhy OS byly přijaty, navíc činnost byla výrazně ovlivňována lokálními podmínkami.

³⁵⁶ Více o činnosti této osobnosti, která byla poměrně dlouhou dobu členem OS viz SPLÍTKOVÁ, Irena. *Život Aloise Václava Prágra*. Bakalářská práce, Opava: Slezská univerzita, Ústav historie a muzeologie, 2000.

³⁵⁷ SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez. inv. č., Okrašlovací spolek Kolín, Zápisy ze schůzí okrašlovacího spolku 1877-1910 z 13. 1. 1901.

³⁵⁸ Tamtéž, z 22. 7. 1902.

³⁵⁹ Tamtéž, z 21. 10. 1898.

³⁶⁰ Tamtéž, z 11. 6. 1907.

³⁶¹ Tamtéž, z 1. 10. 1907.

Závěr

Lidé přetvářeli své okolí od nepaměti, důležitý zlom nastává s příchodem průmyslové revoluce, která ve svém důsledku vedla k masivnímu přetváření krajiny a vytlačování přírodních prvků z města. Postupem času ovšem dochází k uvědomění, že je zeleň nezastupitelnou složkou veřejného prostoru, přičemž její význam spočívá zejména ve funkci hygienické, biologické, ekonomické, ale i funkci společenské a kulturní. Při pojednávání o prvních novodobých ochrannářských snahách (nejen v oblasti péče o lokální životní prostředí) se často zapomíná na pozadí jakých společenských, hospodářských a politických proměn vznikaly. Jednalo se zejména o proměny krajiny a její vnímání v období industrializace a rozvoj občanské společnosti, které zapříčinily ve druhé polovině 19. století vzrůstající úsilí o kultivaci veřejné zeleně. Nejvýraznějšími subjekty při vytváření specifického rázu krajiny v industriálních městech ve sledovaném období jsou okrašlovací spolky, které jsou považovány za dobrovolná uskupení osob zaměřujících se na zachování a obnovení přírodních a krajinných prvků ve vlastní domovině.

Ve své diplomové práci jsem se pokusila nastínit, k jakým proměnám docházelo v rámci veřejné zeleně (a jejího funkčního využití) v souvislosti s kultivačními zásahy na přelomu 19. a 20. století. Tuto problematiku jsem se snažila přiblížit na příkladu města Kolína v období jeho přeměny v moderní průmyslové město. Město se od druhé poloviny 19. století vyznačovalo prudkým nárůstem obyvatelstva, důsledkem se stala rychle se rozšiřující obytná zástavba, ale i velká koncentrace továren, což se bezpochyby promítlo v podobě města. Vlivem výstavby zde ubývala veřejná zeleň, která zkrátka nebyla prioritou v systému komplexní péče o město. Nicméně již od poloviny 19. století se objevují snahy jednotlivců o zušlechťování místní zeleně (např. děkan Jan Svoboda), v roce 1877 se k těmto aktivitám přidává i nově vytvořený okrašlovací spolek, který se snažil svou systematizovanou činností docílit pozitivního působení na krajinu. Tímto způsobem jsem se pokusila podhalit jednu z forem vztahu, ve kterém na jedné straně stojí příroda a na druhé společnost.

Při zpracovávání své regionální sondy jsem vycházela z archivních zdrojů, které podléhaly komparaci, a umožnily mi nahlédnout do tehdejších způsobů trávení volného času a zmapovat veřejnou zeleň nacházející se ve městě Kolín. Díky tomu nyní mohu zodpovědět otázky, které jsem si položila na začátku této diplomové práce.

Jakou podobu měla veřejná zeleň na přelomu 19. a 20. století?

V úvodní části práce stálo tvrzení, že vlivem modernizace v 19. století dochází k zásadní proměně měst, s čímž souvisí i ubývání zelených prostranství. V průběhu výzkumu jsem však poukázala na to, že je tato teze poněkud zjednodušená. Ve druhé polovině 19. století totiž dochází k vytváření nových forem veřejné zeleně, kterými jsou mj. městské parky (příp. lesoparky). I v Kolíně se brzy staly významnou součástí veřejného prostoru umožňující rekreaci. V pojednání o městském organismu Kolína na přelomu 19. a 20. století si bylo možné povšimnout, že na přítomnost zeleně měl vliv charakter jednotlivých městských částí. Podobu Kutnohorského předměstí ovlivňovala zejména četná průmyslová výstavba, která v průběhu hospodářského rozkvětu z tohoto původně nenápadného předměstí utvořila industriální zónu. Umístění na východní straně města mělo své opodstatnění, kouř tolik nevanul do města a nenarušoval relativně příznivé podmínky, ale aby ho západní vítr unášel pryč. Nepočítáme-li zeleň tohoto předměstí nacházející se u veřejných institucí blíže k centru, potýkáme se se zdejší absencí veřejné zeleně. Oproti tomu Kouřimské a Pražské předměstí považujeme za klasické stále se rozšiřující obytné zóny, kde dochází k tendenci stále rozsáhlejšího stavebního využití bez ohledu na podíl zeleně ve veřejných prostranstvích. Nicméně i v této době se setkáváme s četnými stromořadími a spíše drobnými prvky zeleně, čímž se Kolín příliš neodlišoval od jiných měst. Poněkud odlišnou podobu mělo Zálabí na druhém břehu Labe, v této souvislosti si lze povšimnout kontrast mezi klasicky přetvářenou rozsáhlejší plochou města a městskou částí, která byla oddělena řekou a prakticky ze všech stran obklopena lesy.

Nemalá část sadů a zelených prostranství vznikla ještě před započatím 20. století (např. Vinařické náměstí, Prokopův park, Kantorka). Nepřehlédnutelnou součástí zelených prostranství Kolína byly také hřbitovy a zeleň nacházející se při kostelech a kláštorech (např. kostel Sv. Víta, kapucínský klášter u kostela Nejsvětější trojice). Nejdynamičtěji se však pravděpodobně vytvářely promenády, jejichž součástí byla stromořadí. Nutno říci, že Kolín byl městem, ve kterém se vyskytovaly rozmanité prvky zeleně, přestože se v Kolíně nenacházel žádný typicky pojatý honosný park náležící významnému historickému objektu.

Primárním zájmem však zůstává ta veřejná zeleň, která začala na přelomu 19. a 20. století sloužit k širokému společenskému a kulturnímu využití. Mezi tyto plochy jsem zařadila v Kolíně Dolní ostrov, Borky a koneckonců i později „upadající“ Hořejší ostrov. Do těchto oblastí zasahoval člověk (ať už jeho činy hodnotíme pozitivně či negativně), který je přetvářel do nynější podoby. Poměrně rozsáhlá část práce se věnuje prvním

zmiňovaným, které jak svou rozsáhlostí, tak i zdejšími přírodními podmínkami měly ideální podmínky stát se rekreačními zónami. Dlouhou dobu byla podoba Dolního ostrova ovlivňována pouze vlastním spontánním rozvojem, ke konci 19. století se však začala obracet pozornost subjektů i na toto veřejné prostranství. Dolní ostrov byl postupně osazován vhodnými stromy a keři a byl opatřen cestami, což podněcovalo obyvatele Kolína k četným procházkám, nechyběly zde ani lavičky. Celý areál byl pravidelně upravován obcí a okrašlovacím spolkem, nejinak tomu bylo i u druhého sledovaného lesního komplexu. Zásadní úpravy oblastí si vyžádaly vznik několika projektů od zahradních architektů. Kultivace Borků probíhala až později, protože jednoduše sloužil tento komplex jinému účelu. Až později se stal místem se sadovou úpravou s volným přechodem do lesa. Největší posun vnímáme od poloviny 20. let 20. století, kdy docházelo k zúročení krajinných úprav započatých již na konci 19. století. Postupně vznikají komplexní díla veřejné zeleně, přičemž jejich částečná podoba zůstává až do dnešních dnů. Borky se staly vhodným místem pro zřizování sportovních hřišť díky svému rovinnému charakteru (to nevyžadovalo tolik vynaložených financí potřebných na terénní úpravy). Na Dolním ostrově pak bylo po nutných úpravách zřízeno příslušné vybavení, které sloužilo pro rekreační účely.

Jak se proměňovalo funkční využití konkrétních ploch zeleně?

Regionální sonda si kladla rovněž za cíl vyhodnotit funkční změny vybraných oblastí veřejné zeleně (Borky a Dolní ostrov) z hlediska kulturního a společenského každodenního života obyvatel města Kolína (kulturní využití oblastí řeší samostatná kapitola, proto v následujícím textu dojde pouze ke stručnému shrnutí). Z předem vytyčeného je zřejmé, že zpočátku obě zelená prostranství nenabízela příliš dobré zázemí. Nicméně Dolní ostrov na tom byl na konci 19. století o poznání lépe, není překvapením, že již v této době plnil mnoho dílčích funkcí. Po úpravách cest, jež byly lemovány vhodnými keři a stromy, již nic nebránilo tomu, aby se stal ideální oblastí sloužící k procházkám a k posezení na lavičkách s výhledem na řeku Labe. V letních měsících byl Dolní ostrov využíván jako plovárna a rovněž jako cvičiště tělocvičné jednoty Sokol. Oproti tomu Borky byly zpočátku vnímány zejména jako hospodářsky využívaný les, pravý rozvoj místa nastal až po vytvoření Kumpánova projektu, který z něj vytvořil místo vhodné ke sportovním účelům. Na počátku 20. století se tak ocitáme v situaci, kdy se stávají pro obyvatele města Kolína kulturní a společenské akce samozřejmou součástí jejich životů napříč jednotlivými vrstvami společnosti a pro tyto účely využívají zejména Dolní ostrov a

Borky. Tyto areály totiž dokázaly pojmout poměrně velké množství lidí, kteří se zde mohli setkávat při společných koncertech, slavnostech a sportovních akcích. Pravidelně tak navštěvují veřejnou zeleň, jejíž součástí byly pavilóny, letní divadla a restaurace. Ostatně jak již bylo několikrát poukázáno, OS společně s městem vynaložil poměrně velké úsilí, než se Dolní ostrov i Borky staly místem jako stvořeným pro relaxaci. Zjednodušeně lze tedy říci, že je ve sledovaných oblastech funkce produkční nahrazena funkcí společenskou (resp. sportovně-rekreační).

Jaké postavení měl okrašlovací spolek v rámci společenského rozvoje města a kultivaci veřejné zeleně?

OS představoval komunitu, která pravděpodobně částečně zapříčinila hodnotový posun vůči přírodě a krajině na lokální úrovni. Z archivních materiálů lze vyvodit, že členové kolínského spolku byli spojeni společným zaujetím pro sledovanou věc, a tím bylo okrašlování vlastního sídla, u něhož spatřovali negativní důsledky průmyslové revoluce. OS vznikl v Kolíně jako poměrně ojedinelý subjekt v době velkého rozmachu spolkové činnosti v Kolíně. Nicméně byl poněkud ve stínu spolků kulturních a vzdělávacích (v Kolíně zejména ochotnické, pěvecké, tělovýchovné). V porovnání s okrašlovacími spolky na Kolínsku (např. Týnec nad Labem, Kostelec nad Černými lesy) si troufám tvrdit, že byl velice aktivní (jak to odpovídalo dobovým trendům), což ovšem z hlediska velikosti území a počtu (resp. složení) členů není tak překvapivé. Pomocí interpretace archivních materiálů týkajících se OS jsem se pokusila přiblížit jeho vnitřní strukturu a zaměření a poskytnout tak chybějící analýzu tohoto specifického spolku. Prostřednictvím tohoto spolku mohli jeho členové naplňovat své osobní preference, ale také pomohli udržovat veřejný zájem v ochraně lokální přírody. Na druhou stranu členové spolku zaujímalí často pasivní postavení, odlišnou pozici měli funkcionáři (tzv. místní elita), kteří se zaměřovali na organizaci a získávání pracovních sil pro konkrétní úkony na kultivaci zeleně (všimněme si rozdílu mezi původními OS a dnešními dobrovolnými organizacemi).

Je poněkud problematické určit, jestli a především v jaké míře podnítil OS zájem občanů o zvelebování místa. Nicméně pro urbanistický rozvoj města Kolína byla existence spolku jednoznačným přínosem (dokázal totiž hbitě reagovat na aktuální potřeby). Bohužel problémem uskutečnění některých záměrů na zvelebování svého okolí zabrzdil nedostatek financí. Na podobu veřejné zeleně měli vliv její realizátoři, ale i ti, kteří byli ochotni poskytovat své finanční prostředky. Proto byl OS nucen nespoléhat pouze na příspěvky od členů a dary od průmyslníků, ale byla nutná také úzká spolupráce s obcí v oblasti výsadby

zeleně. Ostatně aktivní členové OS byli často spjati s komunální samosprávou, jejíž byli součástí. O tom, jakou podobu by mělo město Kolín bez aktivit OS nebo podobných subjektů lze ovšem spíše jen spekulovat (rizikem je případné přecenění úlohy místního spolku).

Nutno dodat, že sledovaný spolek z velké části vznikl jako reakce na nedostatek městské veřejné zeleně, které začalo ubývat vlivem průmyslové výstavby. To ostatně dokazuje i Potůčkova kronika, ve které se můžeme dočíst, že v období před založením spolku ve městě příliš stromů neexistovalo, pouze u silnice na Pražském předměstí, kde se později nacházel ovocný sad Josefa Červinky.³⁶² Na základě předloženého textu nemůže být pochyb o tom, že se jako jediný z kolínských spolků pokusil o formování krajinného rázu celého města (ať už byly jeho motivace jakékoliv). Řada zásluh okrašlovacího spolku v konkrétním regionu je nezpochybnitelná a do dnešní doby zaznamenáváme stopy po jeho činnosti. Jak už jeho oficiální název napovídá, spolek se od počátku zabýval zejména výsadbou solitérních stromů (příp. keřů), ale i celých stromořadí. Významným způsobem se podílel na kultivaci Dolního ostrova a Borků, spolupodílel se rovněž na zřízení některých sadů (např. Kantorka). OS zajišťoval v součinnosti s obcí i péči o vysazené stromy a keře, protože zeleň nacházející se v organismu města vyžadovala systematickou údržbu. S příchodem nového století byla činnost OS rozšířena i na další činnosti (např. vytváření skalek okrášlených květinami, zřizování cedulí nabádajících k žádoucímu chování,...). Později se OS podílel více na ochraně přírody jako takové a na činnost výchovnou, při které šířil myšlenky na okrašlování města. Z archivních dokumentů je tak patrný vliv OS na utváření životního prostředí člověka na konci 19. stol. a v 1. pol. 20. stol. (nejenom v úzkém pojetí výsadby zeleně a okrašlování města, avšak i v širším slova smyslu, který zahrnuje společenský a kulturní život).

Předkládaná diplomová práce se stala příspěvkem k regionálním dějinám města Kolína z přelomu 19. a 20. století. Pevně věřím, že má tato práce ambice vyvolat další podněty navazující na danou problematiku. Mohla by tak sloužit i jako podklad pro případné studium historicko-geografických proměn a pro studium každodenního života v konkrétním městě. Zároveň by se mohla tato diplomová práce stát dobrým základem pro sledování vývoje městské zeleně i v dalším, neméně zajímavém období, například za pomoci využití GIS. Účelem předkládané práce bylo přispět ke znalostem o vývoji veřejné zeleně v souvislosti s dobrovolnou ochrannářskou aktivitou vytvářenou okrašlovacími

³⁶² SOKA Kolín, f. AM Kolín, bez. inv. č., Paměti královského města Kolína nad Labem 1886 – 1900, s. 150.

spolky. Okrašlovací snahy u nás začaly být součástí společenského života již na počátku 60. let 19. století, od té doby se zasloužily o zkultivování části industrializované krajiny. Tyto dobrovolné spolky se postupně staly nositeli nehmotného kulturně historického dědictví, které by mělo být zachováno pro další generace. Považuji za podstatné poukazovat na tento úsek v našich dějinách (přelom 19. a 20. století), který položil základy určitým prvkům veřejné zeleně ve městech a nezapomenout na ty, kteří se na tomto tvořivém procesu proměny krajiny podíleli.

Seznam použité literatury a pramenů

Literatura a prameny

BUDIL, Václav. Elektrisace Kolína a Polabí. In: *Město Kolín: jeho vývoj dějinný, kulturní, obchodní a průmyslový*. Kolín: Odbor klubu čsl. turistů, 1927.

ČECH. Význam regulace Labe pro Kolín a Polabí. In: *Kolín: město a okres*. Praha: Národohospodářská propagace Československa, 1934.

ČERMÁK, Vratislav. Kolínské školství. In: *Kolín: město a okres*. Praha: Národohospodářská propagace Československa, 1934.

ČEŘOVSKÝ, Jan. *Základy ochrany přírody*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství UK, 1966.

DOHNALOVÁ, Marie. *Antropologie občanské společnosti: analýzy a interpretace s přihlédnutím k výsledkům vědecko-výzkumného a pedagogického zaměření Katedry oboru Občanský sektor FHS UK v Praze*. Brno: NAUMA, 2004.

DRAHOVZAL, Jaroslav. *Kolín A-Ž*. Vydavatelství a nakladatelství ing. Jaroslava Drahovzala. Kolín, 1991.

EMLER, Jan. Základ okrašlování – ochrana domoviny, In: HUDEC, Rudolf. *Pečujme o památky a krásy domova: sbírka úvah a pokynů pro kulturní pracovníky NS, veřejné práce osvětové, samosprávy a přátele památek uměleckých a přírodních*. Praha: V. Kotrba pro Kulturní radu, 1941.

FIALOVÁ, Ludmila. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta, 1998.

FORMAN Richard - GORDON, Michel. *Krajinná ekologie*. Praha: Academia, 1993.

HÁJKOVÁ, Eva. *Vývoj ochrany přírody a krajiny na Vlašimsku v kontextu zdejšího vlastenecko-regionálního hnutí a vývoje ochrany přírody v českých zemích od počátků do roku 1989*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, FSS, 2007.

HOLÝ, Ladislav. Peněžnictví na Kolínsku. In: *Kolín: město a okres*. Praha: Národohospodářská propagace Československa, 1934.

HOLOVSKÝ, Jan. *Kolín 1850-1914. Hospodářský a urbanistický vývoj*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, FF, 2011.

HOMEROVÁ, Marie. *Kapitoly z dějin evropského města*. Praha: Akropolis, 2012.

HORSKÁ, Pavla – MAUR, Eduard, MUSIL, Jiří. *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých*

zemí a Evropy. Praha: Paseka, 2002.

HRŠEL, Hubert. Regulační a stavební úvaha dnešní doby. In: *Kolín: město a okres*. Praha: Národohospodářská propagace Československa, 1934, s. 34.

HRŮZA, Jiří – ZAJÍC, Josef. *Vývoj urbanismu II*. Praha: Nakladatelství ČVUT, 1996.

JAKUBEC, Ivan – JINDRA, Zdeněk. *Dějiny hospodářství Českých zemí. Od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha: Karolinum, 2007.

JANÁK, Jan. Spolky v českých zemích do roku 1951. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Břeclav – Brno: OA Břeclav, 1993.

JARNÍK, Jan Urban. *Podstata, cíl a organizace okrašlování - hlavně po stránce národohospodářské a esteticko-výchovné*. Praha: Svaz českých spolků pro okrašlování, 1911.

JELÍNEK, Zdeněk – HELFERT, Zdeněk. *Kolínsko*. Praha: Středočeské nakladatelství a vydavatelství, 1990.

JOUZA, Ladislav. *Historie a současnost podnikání na Kolínsku*. Pardubice: Naklad. Městské knihy, 1999.

KAVKA, Bohumil – ŠINDELÁŘOVÁ, Jaroslava. *Funkce zeleně v životním prostředí*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1978.

KODOŇ, Milan – GÁL, Peter. *Parkové a sadové úpravy: tvorba krajiny a parkové úpravy*. Bratislava: Slovenská vysoká škola technická, 1989.

KRONUS, Jaroslav. *Rozvoj kolínského průmyslu: 150 let*. Kolín: Městský úřad, 1998.

KUPKA, Jiří. *Krajiny kulturní a historické: vliv hodnot kulturní a historické charakteristiky na krajinný ráz naší krajiny*. Praha: ČVUT, 2010.

KUPKA, Jiří. *Zeleň v historii města*. Praha: Nakladatelství ČVUT, 2006.

LEGER, Karel. *Kolín a Labe*. In: *Kolín: město a okres*. Praha: Národohospodářská propagace Československa, 1934.

LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009.

LÉBLOVÁ, Kateřina. *Sociální motivace k ochraně přírody v ČR do roku 1956: analýza vybraných (chráněných) území*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, FHS, 2012.

LIBROVÁ, Hana. *Sociální potřeba a hodnota krajiny*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1987.

LIBROVÁ, Hana. *Láska ke krajině?* Brno: Blok, 1988.

MACHOVÁ, Nikola. *Ochrana přírody a okrašlovací hnutí*. Diplomová práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, FF, 2011.

- MAŘÍKOVÁ, Hana a kol. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996.
- MATOUŠEK, Václav. *Čechy krásné, Čechy mé. Proměny krajiny Čech v době industriální*. Praha: Krigl, 2010.
- MAREK, Robert. *Město Kolín: jeho vývoj dějinný, kulturní, obchodní a průmyslový*. Kolín: Odbor Klubu čl. turistů, 1927.
- PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, Božena. *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 2004.
- PATOČKOVÁ, Věra. *Volný čas jako kulturní fenomén*. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova, 2014.
- PROCHÁZKA, Jan Svatopluk. *Okrašlování a ochrana domoviny: vzorcová přednáška o úkolech a cílech spolků okrašlovacích a ochranných*. Praha: Svaz čl. spolků pro okrašlování a ochranu domoviny, 1922.
- PROCHÁZKA, Jan Svatopluk. *Ochrana přírody a přírodních památek, díl I*. Praha: Český čtenář, 1926.
- PTÁČEK, Ladislav. *Dobrovolná ochrana přírody v ČR. Historie, současnost a perspektivy*. Praha: ČSOP, 2005.
- PTÁČEK, Ladislav. Okrašlovací hnutí a Svaz okrašlovací a ochranný, In: PTÁČEK, Ladislav. *25 let ČSOP. Sborník materiálů konference Dobrovolná ochrana přírody v ČR Průhonice 10. a 11. prosince 2004*. Brno, 2004.
- PURŠ, Jaroslav. *Průmyslová revoluce v českých zemích*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1960.
- PURŠ, Jaroslav. *Průmyslová revoluce. Vývoj pojmu a koncepce*, Praha: Academia, 1973.
- RANDÁK, Jan a kol. *Dějiny českých zemí*. Praha: Knižní klub, 2011.
- RIEGEROVÁ, Dina. *I za plotem je náš svět. Případová studie Okrašlovacího spolku v Jílovém u Prahy*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, FHS, 2012.
- STIBRAL, Karel. Estetické hodnoty v krajině, In: *Prameny paměti: Sedm kapitol o kulturně historickém dědictví pro potřeby výchovné praxe*. Praha: Katedra dějin a didaktiky dějepisu PedF UK, 2008.
- ŠTORK, František. Městská veřejná knihovna a čítárna v Kolíně. In: *Kolín: město a okres*. Praha: Národohospodářská propagace Československa, 1934.
- ŠÚSTKOVÁ, Hana – POKLUDOVÁ, Andrea – KLADIWA, Pavel. *Prameny vztahující se ke spolkové činnosti*. In: *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku 2*, Ostrava: Filozofická fakulta, 2010.
- TIETZE, F. Stanovy spolku pro okrašlování a ochranu domoviny, In: *Podstata, cíl a*

organizace okrašlování - hlavně po stránce národohospodářské a esteticko-výchovné.
Praha, 1911.

TUČEK, Jaroslav. *Sto deset let kolínské atletiky.* Kolín: T. J. Sokol, 2010.

VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách.* Praha: Academia, 2004.

ZAJONCOVÁ, Dana. Kulturně historické dědictví v péči místních komunit, In: *Prameny paměti: Sedm kapitol o kulturně historickém dědictví pro potřeby výchovné praxe.* Katedra dějin a didaktiky dějepisu PedF UK: Praha, 2008.

Internetové zdroje

CLARK, Peter. *Urbánní dějiny a zelený prostor,* 2010. Dostupné z:

<http://lidemesta.cz/archiv/cisla/12-2010-1/urbanni-dejiny-a-zeleny-prostor.html>

DOSTALÍK, Jan. *Environmentální myšlenky v počátcích českého územního plánování,*

2011. Dostupné z: <http://lidemesta.cz/archiv/cisla/13-2011-1/environmentalni-myslenky-v-pocatich-ceskeho-uzemniho-planovani.html>

DRAŠAROVÁ, Eva. *Stát, spolek a spolčování,* 1993. Dostupné z: <http://www.nacr.cz/E-publ/paginae/fulltext/1993/Drasarova.pdf>

MOLDAN, Bedřich. *Globální problémy životního prostředí,* 2003. Dostupné z:

http://www.czp.cuni.cz/knihovna/Publikace/global/kap_1.html

POHUNEK, Jan. *Kultura trampů,* 2011. Dostupné z: <http://prebral.net/dok/kultram.pdf>

STIBRAL, Karel. *Estetické hodnoty v krajině,* 2008. Dostupné z:

<http://elearning.historickededictvi.com/zobraz/materialy/odborne-texty/estetika>

<http://www.mukolin.cz/cz/navstevnik/vylety-do-okoli/kolinem-pesky/vii-prazske-predmesti/>

<http://www.mukolin.cz/cz/obcan/kultura/kulturni-pamatky/08174-kapucinsky-klaster.html>

<http://www.mukolin.cz/cz/navstevnik/vylety-do-okoli/kolinem-pesky/vii-prazske-predmesti/>

Archivní materiály

SOkA Kolín, Klub československých turistů - místní odbor Kolín 1921-1938.

SOkA Kolín, Kronika města Kolína 1918-1923.

SOkA Kolín, Kronika města Kolína 1924-1929.

SOkA Kolín, Okrašlovací spolek Kolín 1877-1910.

SOkA Kolín, Paměti královského města Kolína nad Labem 1886-1900.

SOkA Kolín, Protokol obecního zastupitelstva 1871-1889.

SOkA Kolín, Protokol obecního zastupitelstva 1889-1898.

SOkA Kolín, Protokol obecního zastupitelstva 1898-1904.

SOkA Kolín, Protokol obecního zastupitelstva 1904-1909.

SOkA Kolín, Protokol obecního zastupitelstva 1909-1911.

SOkA Kolín, Protokol obecního zastupitelstva 1911-1919.

SOkA Kolín, Protokol obecního zastupitelstva 1919-1923.

SOkA Kolín, Protokol obecního zastupitelstva 1923-1927.

Periodika

Hlas demokracie. Roč. V, č. 13, 1925.

Labské proudy. Roč. III, č. 27, 1898.

Labské proudy. Roč. XIII, č. 31, 1908.

Věstník odboru čsl. turistů. Roč. XII, 1935.

Věstník odboru klubu čsl. turistů v Kolíně. Roč. VIII, 1931.

Věstník odboru klubu čsl. turistů v Kolíně. Roč. IX, 1932.

Věstník odboru čsl. turistů v Kolíně. Roč. XI, 1934.

Věstník odboru klubu čsl. turistů v Kolíně. Roč. XIV, 1937.

Věstník odboru klubu čsl. turistů v Kolíně. Roč. XVIII, 1941.

Zpravodaj města Kolína. Roč. 18, č. 9, 2012.

Zpravodaj města Kolína, Roč. 19, č. 3, 2013.

Zpravodaj města Kolína. Roč. 20, č. 10, 2014.

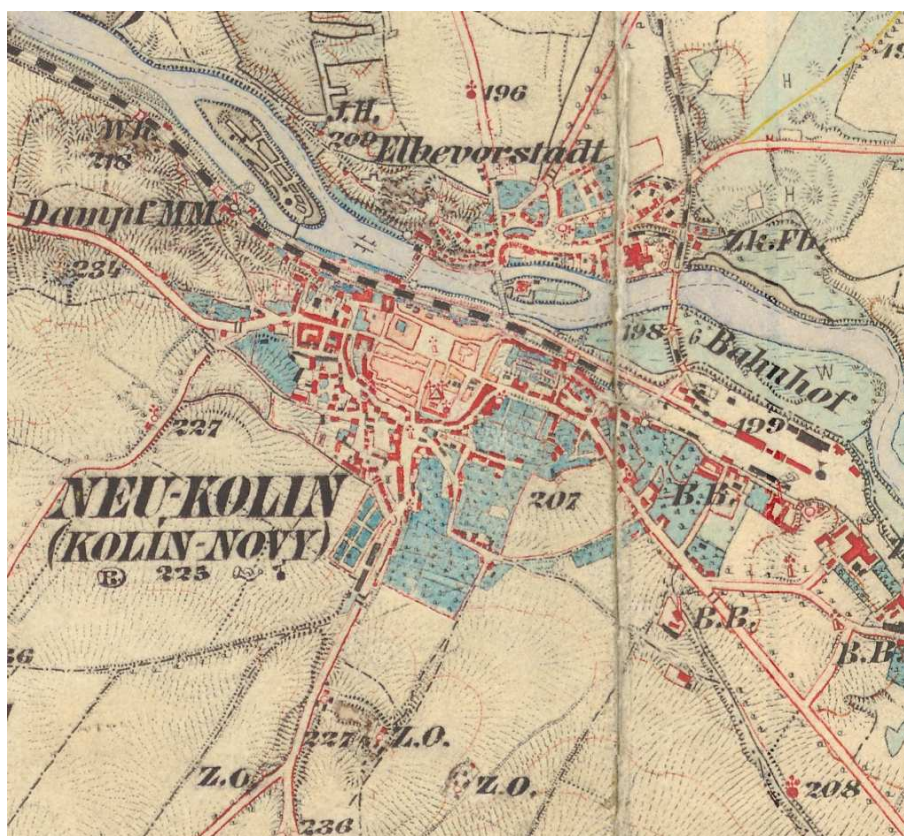
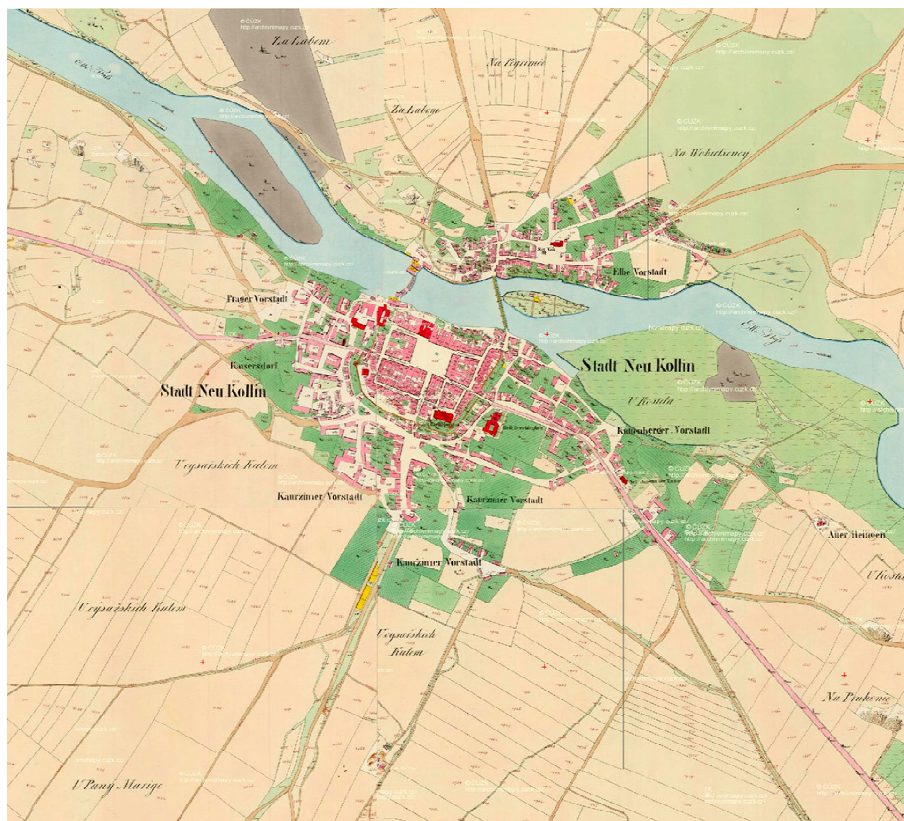
Seznam obrázků

Obrázek 1 Kostel Sv. Víta okolo roku 1915.	49
Obrázek 2 Upravené stromořadí na Ovčárecké ulici před rokem 1920.....	50
Obrázek 3 Brankovická ulice na Zálabí okolo roku 1923.	51
Obrázek 4 Zálabský mlýn okolo roku 1899.....	53
Obrázek 5 Plánovaná úprava u městského vodojemu v roce 1933.....	57
Obrázek 6 Vinařické náměstí před rokem 1925.....	58
Obrázek 7 Promenáda Čechovy sady směrem k centru města.	59
Obrázek 8 Pomník padlým, v pozadí parková úprava.	60
Obrázek 9 Podoba stromořadí na Kutnohorské ulici okolo roku 1916.....	62
Obrázek 10 Dobová fotografie volnočasových aktivit okolo roku 1928.....	68
Obrázek 11 Plán Dolního ostrova dle Pleskota.....	71
Obrázek 12 Bývalá restaurace na Dolním ostrově okolo roku 1936.	72
Obrázek 13 Pomník Františka Kmocha	72
Obrázek 14 Plán na lidový sad v Borkách.....	78
Obrázek 15 Parková úprava z přelomu 20. a 30. let 20. století.	80
Obrázek 16 Veřejné cvičení Sokola na Dolním ostrově, 30. července 1905.	83

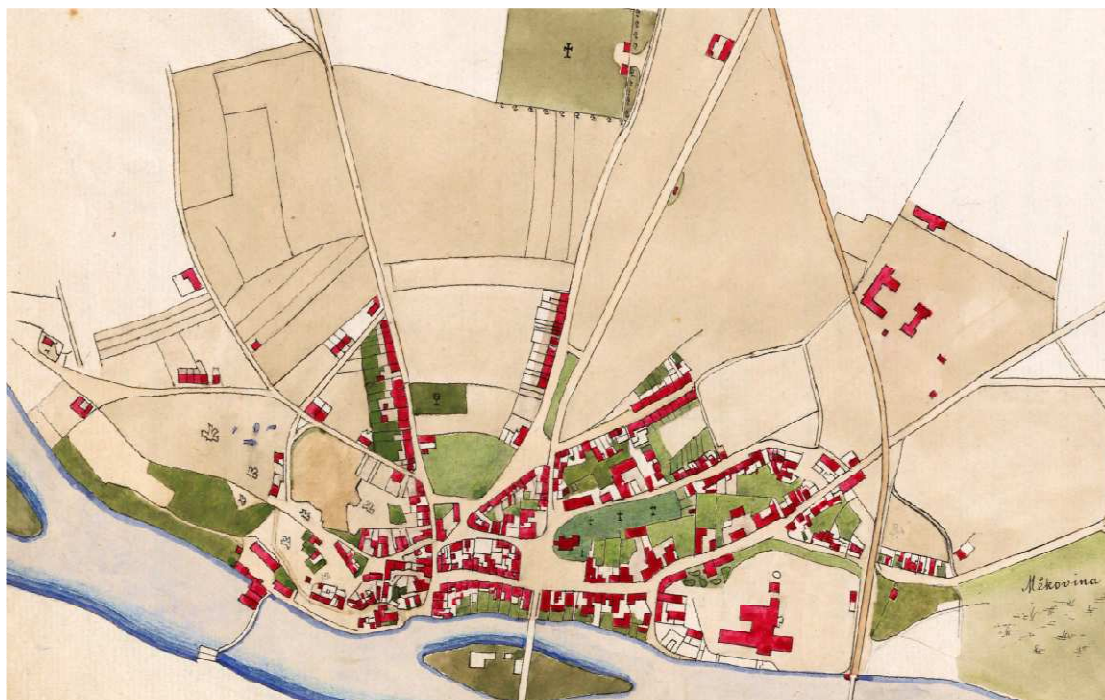
Seznam příloh

Příloha 1 Kolín před a po zavedení železnice	101
Příloha 2 Půdorys Zálabského předměstí.....	102
Příloha 3 Půdorys Pražského předměstí.....	102
Příloha 4 Půdorys Kouřimského předměstí	103
Příloha 5 Půdorys Kutnohorského předměstí	103
Příloha 6 Hořejší ostrov roku 1930.....	104
Příloha 7 Rybářská výstava.....	104
Příloha 8 Půdorys vnitřního města.....	105
Příloha 9 Úprava Labe	105
Příloha 10 Vstup do Borků, kamenný podstavec s vyobrazením	106
Příloha 11 Stromořadí podél Labe	106
Příloha 12 Hokejový zápas (30. léta).....	107
Příloha 13 Plán z roku 1926 (vyobrazení všech městských částí).....	107
Příloha 14 Projekt diplomové práce.....	108

Příloha 1 Kolín před a po zavedení železnice

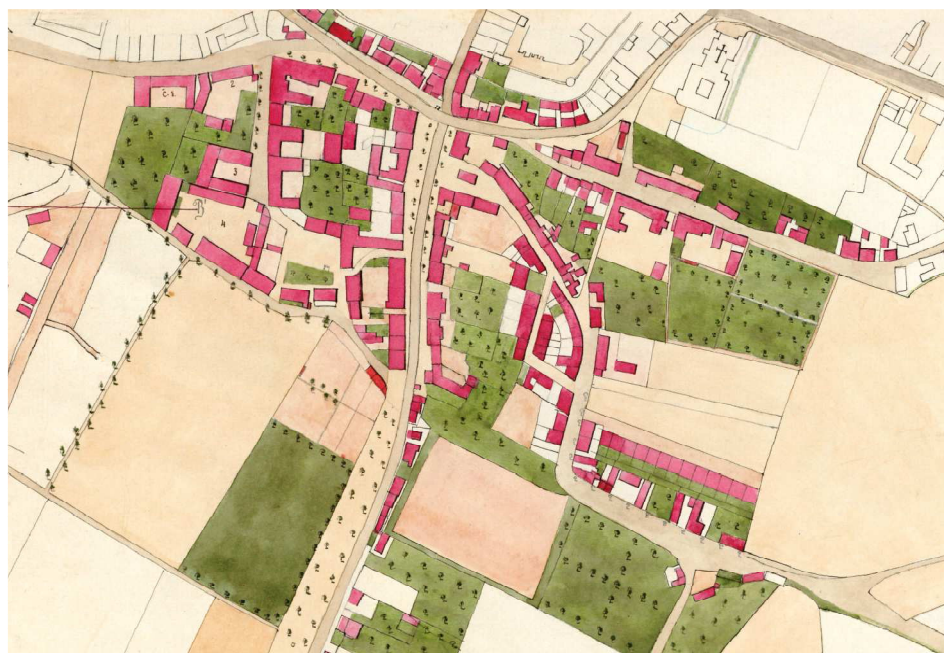
Příloha 2 Púdorys Zálabského předměstí

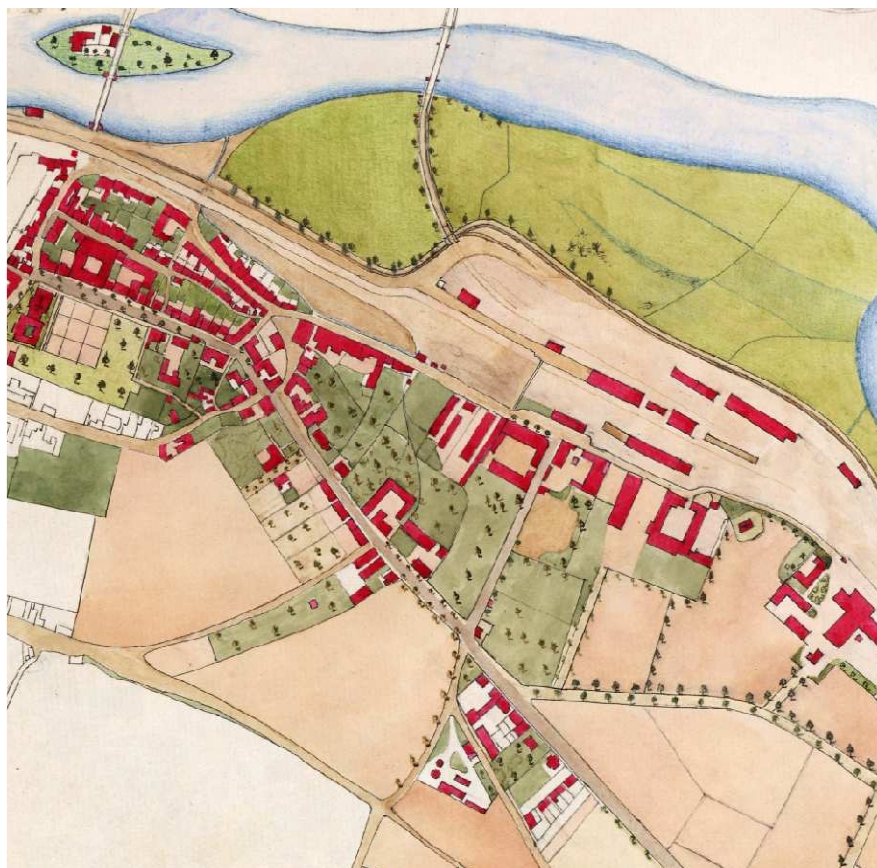
Příloha 3 Púdorys Pražského předměstí

Příloha 4 Půdorys Kouřimského předměstí

Příloha 5 Půdorys Kutnohorského předměstí

Příloha 6 Hořejší ostrov roku 1930

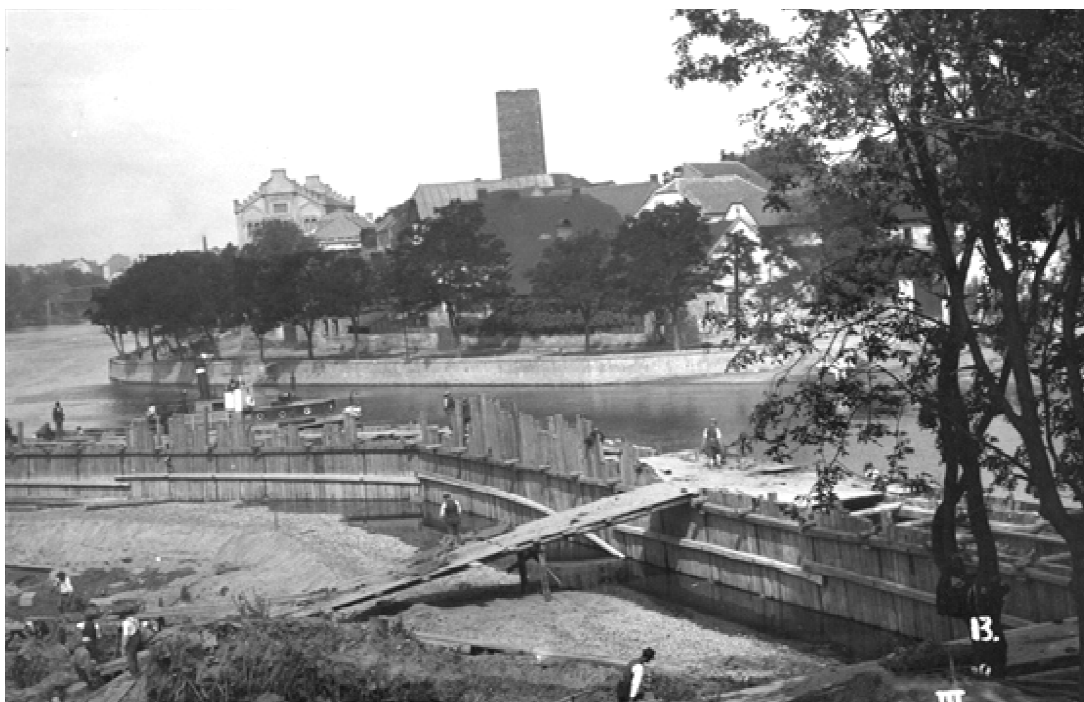
Příloha 7 Rybářská výstava

Příloha 8 Půdorys vnitřního města

Příloha 9 Úprava Labe

Příloha 10 Vstup do Borků, kamenný podstavec s vyobrazením Štefánika (20. – 30. léta)

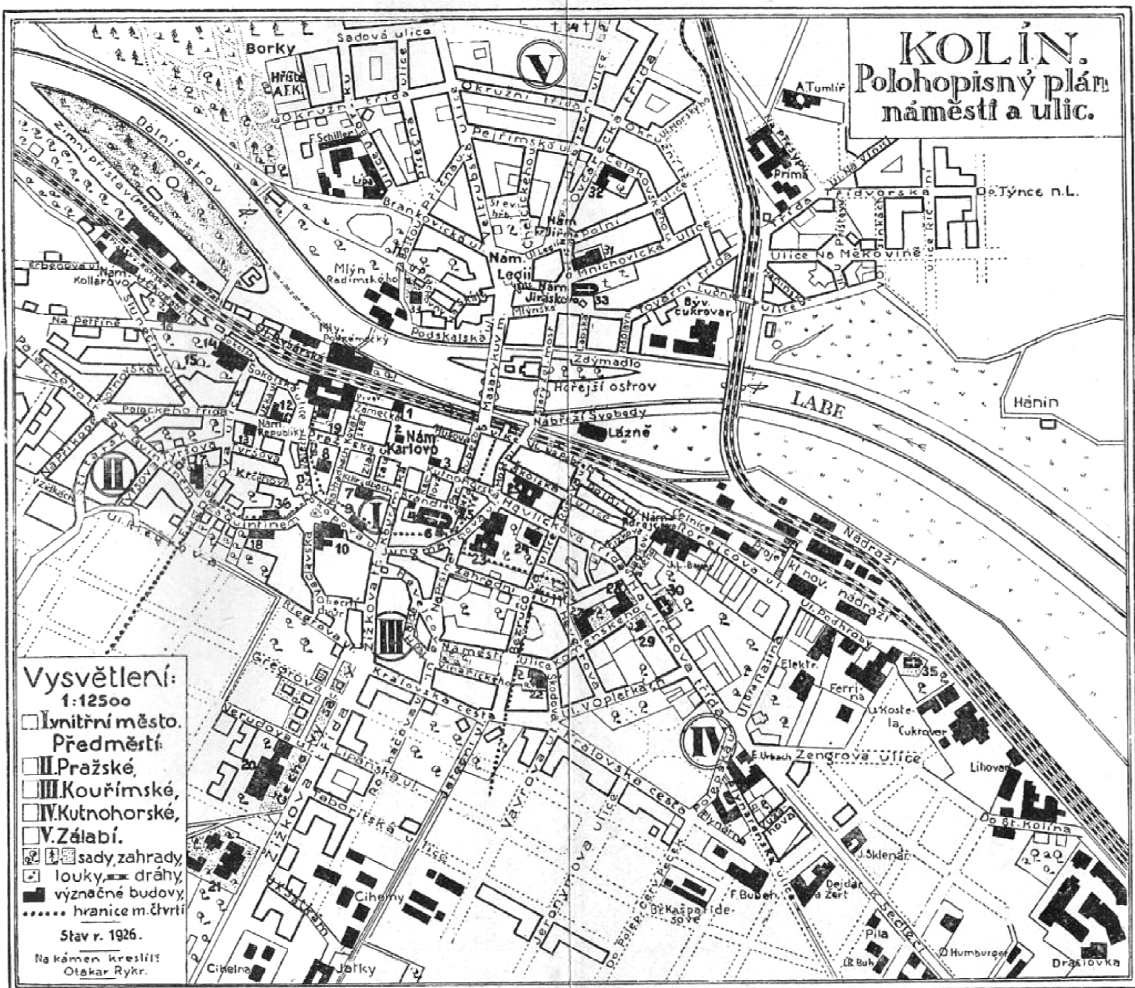
Příloha 11 Stromořadí podél Labe

Příloha 12 Hokejový zápas (30. léta)

Příloha 13 Plán z roku 1926 (vyobrazení všech městských částí)

Příloha 14 Projekt diplomové práce

Fakulta humanitních studií UK

katedra magisterského oboru

Sociální a kulturní ekologie

U Kříže 8/661, 158 00 Praha 5-Jinonice

Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

1. Jméno studenta, tituly: Bc. Barbora Michálková
2. Osobní číslo (UKČO): 15475263
3. Rok imatrikulace na FHS UK (bak. studium, jinak mag. studium): 2012
4. Datum zápisu na katedru sociální a kulturní ekologie FHS UK (alespoň měsíc, rok):
24. 9. 2012
5. Názvy všech předchozích bakalářských (magisterských) prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny: „Význam neziskových organizací pro osoby s kombinovaným postižením“ Univerzita Pardubice, obor Komunitní studia, červen 2012
6. Předběžný název DP: Proměny veřejné zeleně a její kultivace na přelomu 19. a 20. století (případová studie města Kolína)
7. Obecný kontext (souvislosti tématu, širší rámec [zasazení „do světa“]): V průběhu procesu industrializace dochází k razantním proměnám ve společnosti, jež přetvářejí svou okolní krajinu se stále větší intenzitou. Dochází k postupnému vytlačování přírody z města a důsledkem je stále více se projevující potřeba zelené plochy nejen chránit, ale také je rozšiřovat. Společně s celkovou proměnou myšlení, vnímání krajiny a rozvojem občanské společnosti se tak na přelomu 19. a 20. století začínají projevovat snahy o kultivaci veřejné zeleně - mezi nejvýznamnější subjekty při vytváření specifického rázu krajiny v industriálních městech v tomto období řadíme právě okrašlovací spolky.
8. Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy“]): Předmětem práce je veřejná zeleň, člověk (resp. společnost) a jejich vzájemná interakce z pohledu sociální a kulturní ekologie. Práce bude využívat poznatky i z dalších vědních oborů (environmentální dějiny, ochrana životního prostředí, historická geografie...).
9. Hlavní vstupní hypotéza nebo hypotézy (2–4 na výběr): pro práci 1–2, možno však formulovat výzkumné otázky, event. jen výzkumný problém: K jakým proměnám docházelo ve vybraných plochách veřejné zeleně města Kolína v kontextu sociálních, ekonomických a politických změn industriální společnosti? Jaký podíl měly na kultivaci tohoto prostoru okrašlovací spolky?
10. Metodologický postup: metody a techniky, které budou v práci použity: Jedná se o případovou studii konkrétního regionu. Práce bude založena především na studiu archivních materiálů (především písemných, ale také obrazových a kartografických). Texty sekundární povahy umožní práci zasadit do širšího kontextu. Bude provedena analýza těchto zdrojů a jejich komparace.

11. Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. praktický přínos, vypracování metodologie, základ pro řešení problémů v praxi atd.): Cílem diplomové práce bude určit, k jakým přeměnám docházelo na přelomu 19. a 20. století v rámci městské veřejné zeleně v širším slova smyslu a zároveň zjistit význam okrašlovacích spolků pro kultivaci veřejné zeleně. Vlastním cílem práce bude přeměny zanalyzovat v konkrétní krajině a vytvořit podklad pro případné další studium historicko-geografických proměn města Kolína (příp. v aplikovaném výzkumu při územním plánování, tvorbě a ochraně krajiny).
12. Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (vědecká „přidaná hodnota DP“): Téma kolínské veřejné zeleně a aktivit na ní vázaných bylo až doposud opomíjeno a nezpracováno. Stane se tak důležitým příspěvkem k regionálním dějinám města Kolína přelomu 19. a 20. století.
13. Jaké bude (bude-li) jejich teoretické zobecnění a přínos:
14. Struktura DP (předběžný obsah – názvy oddílů a kapitol):
 1. Úvod
 2. Metodika práce
 3. Vymezení základních pojmů
 4. Proměny vnímání krajiny
 5. Industriální město a utváření veřejného zeleného prostoru
 - 5.1 Význam zelených ploch a její prvky
 - 5.2 Vývoj veřejné zeleně v rámci přechodu z tradiční k moderní společnosti
 - 5.3 Environmentální myšlenky v územním plánování na počátku 20. století
 6. Kultivace veřejné zeleně – okrašlovací spolky
 - 6.2 Postavení okrašlovacích spolků v rámci ochrany přírody a krajiny
 - 6.3 Charakteristika okrašlovacích spolků
 - 6.4 Okrašlovací spolky a jejich vývoj a činnost Svazu do roku 1914
 - 6.5 Základní okruhy činností okrašlovacích spolků
 7. Charakteristika socioekonomického vývoje města Kolína v období industrializace
 8. Okrašlovací spolek Kolín a jeho charakteristika
 9. Vývoj veřejné zeleně v rámci městského organismu na přelomu 19. a 20. století
 - 9.1 Typologie a struktura městské zeleně
 - 9.11 Zálabské předměstí
 - 9.12 Pražské předměstí
 - 9.13 Kutnohorské předměstí
 - 9.14 Kouřimské předměstí
 10. Veřejná zeleň a její proměny na příkladu „kulturních středisek“- Borky a Dolejší ostrov)
 - 10.1 Dolejší ostrov
 - 10.11 Vývoj a charakteristika oblasti
 - 10.12 Sadová úprava ve 20. letech 20. století
 - 10.13 Činnost okrašlovacího spolku
 - 10.14 Proměny funkčního využití oblasti
 - 10.2 Borky
 - 10.21 Vývoj a charakteristika oblasti
 - 10.22 Sadová úprava ve 20. letech 20. století
 - 10.23 Činnost okrašlovacího spolku
 - 10.24 Proměny funkčního využití oblasti

11. Zhodnocení okrašlovacích snah a jejich významu pro kultivaci městského prostoru
12. Závěr

15. Předběžná bibliografie k tématu:

- JAKUBEC, I., JINDRA, Z. a kol. 2007. *Dějiny hospodářství Českých zemí. Od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha: Karolinum.
- JARNÍK, J. U. 1911. *Podstata, cíl a organizace okrašlování - hlavně po stránce národohospodářské a esteticko-výchovné*. Praha.
- HRŮŽA, J., ZAJÍC, J. 1996. *Vývoj urbanismu II*. Praha: ČVÚT.
- HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL, J. 2002. *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropy*. Praha: Paseka.
- JELÍNEK, Z. HELFERT, Z. 1990. *Kolínsko*. Praha: Středočeské nakladatelství a knihkupectví.
- KUPKA, J. 2006. *Zeleň v historii města*. Praha: ČVUT.
- LIBROVÁ, H. 1987. *Sociální potřeba a hodnota krajiny*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně.
- PTÁČEK, L. 2005. *Dobrovolná ochrana přírody v České republice – Historie, současnost a perspektivy*. Praha: ČSOP.
- STIBRAL, K. 2005. *Proč je příroda krásná? Estetické vnímání přírody v novověku*. Praha: Dokořán.
- ŠTOLBA, J. 1934. *Kolín: město a okres*. Praha: Národohospodářská propagace Československa.
- ZAJONCOVÁ, D. 2008. *Kulturně historické dědictví v péči místních komunit*. In: *Prameny paměti: Sedm kapitol o kulturně historickém dědictví pro potřeby výchovné praxe*. Praha: Katedra dějin a didaktiky dějepisu PedF UK.

Archivní materiály (*Zápisy ze schůzí okrašlovacího spolku, Protokoly ze schůzí obecního zastupitelstva, Pamětní knihy, kroniky města Kolína...*), dobová periodika (*Věstník odboru čl. turistů v Kolíně, Polabské listy, Hlas demokracie...*), dobové fotografie a plány.

16. Předpokládaný vedoucí DP: prof. PhDr. Václav Matoušek, CSc.
17. Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zájem, zájem studenta): Zájem o regionální historii.

Jinonice 18. listopadu 2014

diploant

vedoucí DP

vedoucí katedry SKE